

კ. კუტუზიძე

**უ რ ო მ ე
მეცნიერულ-ფაქნიკური
რეპოლუციის
პირობებში**

გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“
თბილისი — 1987

ნაშრომში განხილულია ცვლილებები შრომის შინაარსში, მისი თავისებურებანი და ძირითადი მიმართულებანი მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში; ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებითი განსხვავების დაძლევის კანონზომიერებანი; შრომის საზოგადოებრივი დანაწილებისა და შრომის მონაცვლეობის კანონთა პარამონიული მოქმედების პერსპექტივები; დახასიათებულია ავტომატიზებული წარმოების ახალი ტიპის მუშაკის — „მუშა-ინტელიგენტის“ სოციალური სახე, არგუმენტირებულია მუშათა კულტურულ-ტექნიკური დონის განუხრელი ამაღლების შესაძლებლობა და აუცილებლობა თანამედროვე ეტაპზე.

რ ე ც ნ ს ე ნ ტ ე ბ ი:

ფილოსოფიურ მეცნიერებათა კანდიდატები

ზ. ლომთათიძე, დ. ქერაძე

ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი

მ. ჯიჯუბი

შენახალი

კომუნისტური საზოგადოების მწენებლობის თანამედროვე ეტაპისათვის დამახასიათებელი სოციალურ-ეკონომიკური თავისებურებანი ყველაზე ნათლად აღამიანთა შრომის პროცესში, შრომის შინაარსის ცვლილებასა და მის შემდგომ სრულყოფაში აისახება.

თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში ჩვენი საზოგადოებისათვის გადაუდებელ ამოცანად რჩება შრომის შინაარსის ცვლილებების გზების ძიება, მისი განვითარების ძირითადი მიმართულებების დადგენა. ამ საკითხთა დადებითად გადაჭრა საზოგადოებრივი შრომის პროცესთან დაკავშირებულ ყველა პრობლემის დროულად დაყენებასა და კომპლექსურ კვლევას უკავშირდება. სოციალიზმის პირობებში მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია იწვევს შრომის შინაარსის კანონზომიერ ცვლილებებსა და განვითარებას. სწორედ შრომის შინაარსის ცვლილებაში გამოვლინდება მისი სოციალურ-ეკონომიკური არსი და მიზანი.

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარების საკითხისათვის მიძღვნილ 1985 წ. ივნისის თათბირზე ზაზგასმით აღინიშნა, რომ ასეთი რიგის პრობლემების გადაჭრის აუცილებელი საფუძველია ტექნიკური პროგრესი და, საერთოდ, საზოგადოების საწარმოო ძალების არსებითი გარდაქმნა.

სკკპ XXVII ყრილობაზე, რომელმაც მთლიანად მოიწონა და დაამტკიცა ჩვენი ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დაჩქარების გენერალური კურსი, ამხ. მ. ს. გობრაძემა აღნიშნა, რომ დაჩქარებაში, უწინარეს ყოვლისა, ეკონომიკური ზრდის ტემპის დაჩქარებას ეგულისხმობთ. მაგრამ არა მარტო ამას. „მისი არსია თვისებრივად ახალი ზრდა; წარმოების ყოველმხრივი ინტენსიფიკაცია მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის, ეკონომიკის სტრუქტურული გარდაქმნის, შრომის მართვის, ორგანიზაციისა და სტიმულირების ეფექტიანი ფორმების საფუძველზე“¹.

¹ სკკპ XXVII ყრილობის მასალები, თბ., 1986, გვ. 32.

თანამედროვე მძლავრმა ტექნიკურმა პროგრესმა არსებითად შეცვალა შრომის შინაარსი, რაც პირველ რიგში აისახება მისი მთავარი კომპონენტების—გონებრივი და ფიზიკური შრომის დახვეწა-განვითარებასა და შემდგომ სრულყოფაში. საბოლოო ჯამში შრომის შინაარსის შეცვლა თვით ცოცხალი საწარმოო ძალის—ადამიანის განვითარებას უკავშირდება. სამყაროს რომ გარდაქმნის ადამიანი „...იმავე დროს ცვლის თავის საკუთარ ბუნებასაც“². ადამიანთა შრომითი ფუნქციები არ წარმოადგენენ უცვლელს, ერთხელ და სამუდამოდ მოცემულ რაიმეს, ისინი აღმოცენდნენ და იცვლიან შინაარსს ტექნიკური პროგრესის შესაბამისად.

შრომის მექანიზაციამ და ავტომატიზაციამ არსებითად შეცვალა წარმოების მუშაკთა შრომითი ფუნქციები. მატერიალური წარმოების პროცესში ფიზიკური შრომის ხარჯვის წილი სულ უფრო მცირდება, შესაბამისად იზრდება გონებრივი შრომის საჭიროება და შესაძლებლობები, რაც ამდიდრებს შრომას შემოქმედებითი ელემენტებით და მრავალფეროვნებას მატებს მას. როდესაც ვმსჯელობთ ფიზიკური შრომის ინტელექტუალიზაციის, გონებრივი შრომის ხვედრითი წილის ზრდისა და, სეერთოდ, მათი მომავლის შესახებ, უწინარეს ყოვლისა, მხედველობაში გვაქვს მათი ორგანული შერწყმა ადამიანთა საწარმოო საქმიანობასთან. საგულისხმოა ის გარემოებაც, რომ ამ რთული და ხანგრძლივი პროცესის შესწავლის დროს აუცილებლად გასათვალისწინებელია, როგორც გონებრივი შრომის, ისე ფიზიკური შრომის სპეციფიკური ხასიათი და თავისებურებანი.

საზოგადოებრივი შრომის სრულყოფისა და განვითარების პროცესში გადამწყვეტი სიტყვა ეკუთვნის მეცნიერულ-ტექნიკურ რევოლუციას, რომლის მიღწევები ორგანულად ერწყმის სოციალიზმის უპირატესობებს. შრომის პროცესთან დაკავშირებული ყველა პრობლემის რაციონალურად გადაჭრა მხოლოდ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციისათვის სწორი მიმართულებების გეგმაზომიერად განსაზღვრის, მისი მონაპოვრების სოციალისტურ წარმოებაში მიზანშეწონილად დანერგვისა და მისთვის დამახასიათებელი ყველა თვისების დროულად გათვალისწინების გზითაა შესაძლებელი.

ნებისმიერი პრობლემის შესწავლა უნდა დაიწყოს იმ კატეგორიათა შინაარსის ზოგადი დადგენით, რომელთაც არსებითი მნიშვნელობა აქვთ საკვლევ პრობლემასთან დაკავშირებული მოვლენების ახსნა-განმარტე-

ბისათვის. ნათქვამიდან გამომდინარე, საჭიროა გაირკვეს, თუ რას ვგულისხმობთ „შრომის შინაარსის“ ცნების ქვეშ.

საბჭოთა ფილოსოფიურ, ეკონომიკურ, სოციოლოგიურ ლიტერატურაში დღემდე არაა შემუშავებული ერთიანი აზრი ამ კატეგორიის შინაარსის შესახებ. არაა დადგენილი „შრომის შინაარსი“ და „შრომის ხასიათის“ მიმართების საკითხი. კამათობენ იმაზე, თუ რა განიცდის მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში ცვლილებას „შრომის შინაარსი“, თუ „შრომის ხასიათი“.

„შრომის შინაარსის“ შესახებ მსჯელობისას, უპირველეს ყოვლისა, უნდა განვიხილოთ ის სოციალურ-ეკონომიკური გარემო, სადაც თვით შრომა მიმდინარეობს. სოციალისტური შრომის შინაარსის სპეციფიკურობის ახსნა და გაგება შეუძლებელია წარმოების მატერიალურ-ტექნიკური და სოციალურ-ეკონომიკურ ფაქტორთა დიალექტიკური ერთიანობის გათვალისწინების გარეშე. ამიტომ. სავსებით მართებულია ი. ჩანგლის თვალსაზრისი იმის თაობაზე, რომ შრომის შინაარსის დახასიათებისა და სწორი გაგებისათვის აუცილებელია მხედველობაში ვიქონიოთ შრომის შინაარსის ორი ასპექტი: ტექნიკურ-ორგანიზაციული და სოციალურ-ეკონომიკური³.

შრომის ტექნიკურ-ორგანიზაციული შინაარსი გამოხატულებას პოულობს ტექნიკით, ტექნოლოგიით, წარმოების ორგანიზაციით, შრომის საგნებითა და მუშაკის ოსტატობით განპირობებული შრომითი ფუნქციების რაოდენობრივ და თვისებრივ განსაზღვრულობაში. იგი ახასიათებს წარმოების პიროვნული და საგნობრივი ელემენტების შეერთების წესის ტექნიკურ ასპექტს. შრომის სოციალურ-ეკონომიკური შინაარსი გამოიხატება საზოგადოებისა და ინდივიდის შრომათა შორის კავშირებშია და დამოკიდებულებებში და ასახავს საზოგადოებრივ ურთიერთობათა იმ დამახასიათებელ ნიშნებს. რომელთა პირობებშიც მიმდინარეობს შრომა. „შრომის შინაარსისა“ და „შრომის ხასიათის“ კატეგორიები მკიდროდ არიან დაკავშირებული წარმოების წესის მხარეებთან. შრომის შინაარსი დაკავშირებულია საწარმოო ძალებთან, ხოლო შრომის ხასიათი კი წარმოებით ურთიერთობებთან.

პოლიტიკურ-ეკონომიკური კატეგორია „შრომის ხასიათი“, გამოხატავს შრომის საზოგადოებრივ ფორმას და ასახავს სამუშაო ძალისა და წარმოების საშუალებების მიმართების პროცესში მუშაკთა შორის ჩამო-

³ Чангли И. И. Труд — Социологические аспекты теории и методологии исследования, М., 1973, с. 98.

ყალიბებულ წარმოებით ურთიერთობათა ერთიანობას. იგი შემდეგ კავშირებსა და მიმართებებს გულისხმობს:

1. მუშაკთა დამოკიდებულება წარმოების საშუალებებსა და სამუშაო ძალის შეერთების პროცესზე. რომელიც შრომის სოციალურ არსებას ახასიათებს; სწორედ ეს ნიშანი უნდა მივიჩნიოთ მთავარ და განმსაზღვრელ ნიშნად შრომის ხასიათზე მსჯელობის დროს;

2. ინდივიდსა და საზოგადოების შრომას შორის კავშირი, რომელიც ასახავს შრომის საზოგადოებრივი ბუნების განვითარების ხარისხს; იგი აღგენს წარმოების მუშაკის როლსა და ადგილს საზოგადოებრივი შრომის დანაწილების სისტემაში;

3. კავშირი იმ მიზანსა, რომლის გულისთვისაც ხორციელდება ინდივიდის შრომა და საზოგადოებაში წარმოების მთავარ მიზანს შორის.

შრომის შინაარსი კი დაკავშირებულია მუშაკთა შრომითი შემოქმედების სოციალურ-ეკონომიკურ პირობებთან და მისი შინაარსი გამოხატავს:

1. ტექნიკით, ტექნოლოგიით, შრომის ორგანიზაციითა და მუშაკის ოსტატობით განპირობებულ შრომითი ფუნქციების არსებობას;

2. მშრომელთა ინტელექტუალური განვითარების მრავალმხრიობას და შემოქმედებითი ძალების ხარისხს;

3. ბუნების ძალებზე ადამიანის ბატონობის დონეს. მისი შინაარსის გამოყოფა იმ საზოგადოებრივი ურთიერთობებიდან, რომლის სფეროშიც ის მიმდინარეობს, არ შეიძლება.

ამრიგად, „შრომის ხასიათი“ და „შრომის შინაარსი“ ერთმანეთისაგან აბსოლუტურად გათიშული ცნებები კი არ არიან, არამედ გამოხატავენ ერთი და იგივე მოვლენის ორ მხარეს. მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში თვისებრივი ცვლილებები ხდება საწარმოო ძალებში, რაც ცნობილი დამოკიდებულების გამო იწვევს ცვლილებებს წარმოებით ურთიერთობებში, შესაბამისად იცვლება არა მარტო „შრომის შინაარსი“, არამედ „შრომის ხასიათიც“. აქვე ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, რომ „შრომის შინაარსისა“ და „შრომის ხასიათის“ ცვლილებები სხვადასხვა ნიშნებით ხასიათდებიან და არ ემთხვევიან დროში. შრომის ხასიათში სოციალიზმის დროს თვისებრივი ცვლილებები ხდება სოციალისტურ რევოლუციასთან ერთად, მაგრამ პარალელურად არ მიმდინარეობს შრომის შინაარსში მკვეთრი ცვლილებები. ამ უკანასკნელში თვისებრივი ნახტომი უკავშირდება მეცნიერულ-ტექნიკურ რევოლუციას.

ტექნიკური პროგრესისა და მუშაკთა შრომითი შინაარსის ცვლილების უშუალო კავშირზე მიუთითებდა კ. მარქსი. იგი წერდა: „მანქანების,

ქიმიური პროცესებისა და სხვა მეთოდების საშუალებით იგი (ტექნიკური პროგრესი—კ. კ.) მუდამ გადატრიალებას ახდენს. წარმოების ტექნიკურ საფუძველთან ერთად, მუშების ფუნქციებში და შრომის პროცესის საზოგადოებრივ კომპონირებაში⁴. მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში შრომის შინაარსის თვისებრივ, არსებით ცვლილებასთან ერთად ცვლილებას განიცდის აგრეთვე „შრომის ხასიათიც“, მაგრამ ეს ცვლილება ძირითადად დაკავშირებულია მისთვის დამახასიათებელი ნიშნების უფრო სრულყოფასთან.

სკკპ XXVII ყრილობაზე მ. ს. გორბაჩოვმა აღნიშნა, რომ „...თვისებრივი ძვრები სოციალურ სფეროში შეუძლებელია, თუ შრომის შინაარსში ღრმა გარდაქმნები არ მოხდა. აქ ძირითადი როლი უნდა შეასრულოს სახალხო მეურნეობის ტექნიკურმა რეკონსტრუქციამ — მექანიზაციამ, ავტომატიზაციამ, კომპიუტერიზაციამ და რობოტიზაციამ, — რომელსაც, მინდა ეს ხაზგასმით აღვნიშნო, მკაფიო სოციალური მიმართულება უნდა ჰქონდეს“⁵.

საწარმოო ძალების, მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის სწრაფი ტემპით განვითარების შედეგად გამოწვეული არსებითი ცვლილებები „შრომის შინაარსში“ წარმოადგენს კვლევის მთავარ მიზანს. ამასთან დაკავშირებით, ნაშრომში განხილულია „შრომის შინაარსის“ არსებითი ცვლილებების თავისებურებანი და ძირითადი მიმართულებები თანამედროვე ეტაპზე: ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებითი განსხვავების დაძლევის კანონზომიერებანი, დახასიათებულია ავტომატიზებული წარმოების ახალი ტიპის მუშაკის—„მუშა-ინტელიგენტის“ სოციალური სახე, მოცემულია მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში შრომის საზოგადოებრივი დანაწილებისა და შრომის მონაცვლეობის კანონთა პარამონიული მოქმედების პერსპექტივები და არგუმენტირებულია მუშათა კულტურულ-ტექნიკური დონის განუხრელი ამაღლების შესაძლებლობა და აუცილებლობა სოციალისტური საზოგადოების ყოველმხრივ განვითარებისა და სრულყოფის პირობებში.

4 კ. მარქსი, კაპიტალი. ტ. I, გვ. 615.

5 სკკპ XXVII ყრილობის მასალები, გვ. 73.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია და ზრომის ზინაარსის არსებითი ცვლილებების ძირითადი ტანდენციები

1. სოციალისტური ზრომის ზინაარსი მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობაში

„კაცობრიობის პროგრესი, — აღნიშნა სკკპ XXVII ყრილობაზე მ. ს. გორბაჩოვმა, — უშუალოდ უკავშირდება მეცნიერულ-ტექნიკურ რევოლუციასაც. იგი უჩუმრად, თანდათან მწიფდებოდა, რათა შემდეგ, საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში, დასაბამი მიეცა ადამიანის მატერიალურ და სულიერ შესაძლებლობათა გიგანტური ზრდისათვის“¹.

თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია მართლაც ჩვენი საუკუნის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მოვლენაა. იგი საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა მხარეს ეხება და იწვევს მათზე გარდამქმნელ ზემოქმედებას. მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსების უშუალო კვლევის საგანი არ ყოფილა და არც შეიძლება ყოფილიყო. მაგრამ ამ მეტად რთული მოვლენის კანონზომიერებების დადგენისათვის საჭიროა გამოვიდეთ იმ თეორიული და მეთოდოლოგიური დებულებებიდან, რაც მათ ნაშრომებში გვხვდება ტექნიკურ და მეცნიერულ პროგრესთან დაკავშირებით. კ. მარქსმა და ფ. ენგელსმა მეცნიერული ობიექტურობით გააანალიზეს მსხვილი მრეწველობის განვითარების არსი და პერსპექტივები, დაახასიათეს და სწორად შეაფასეს მანქანებისა და ავტომატთა სისტემის როლი ადამიანთა საწარმოო საქმიანობის სფეროში, მიუთითეს მეცნიერების, ტექნიკისა და წარმოების დიალექტიკური კავშირის აუცილებლობაზე. კ. მარქსი და ფ. ენგელსი, შემდეგ კი ვ. ი. ლენინი თავიანთ ნაშრომებში მეცნიერებისა და ტექნიკის სფეროში მომხდარი აღმოჩენებისა და ცვლილებების აღსანიშნავად ხშირად ხმარობენ ისეთ გამოთქმებს, როგორიცაა: „ტექნიკური რევოლუცია“, „მეცნიერული რევოლუცია“, „ტექნიკური გადატრიალება“ და სხვ.

მკვლევართა უმრავლესობა თვლის, რომ ცნება „მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია“ პირველად იხმარა ინგლისელმა მეცნიერმა ჯ. ბერნალ-

¹ სკკპ XXVII ყრილობის მასალები, გვ. 13.

მა². ხოლო ეს ტერმინი ჩვენში საბოლოოდ დამკვიდრდა სკკპ XXII ყრილობის შემდეგ.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის თაობაზე, მისი განვითარების შესაძლებლობებზე, მისგან გამომდინარე სოციალურ შედეგებზე ბევრი იწერება საბჭოთა და უცხოურ ლიტერატურაში. მიმდინარეობს დავა. კამათი მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის არსის შესახებ.

ნაშრომში სხვადასხვა თვალსაზრისთა შორის განხილულია მხოლოდ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის მიმართების საკითხი უშუალოდ შრომის პროცესთან.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის არსად შეიძლება ჩაითვალოს მეცნიერების უშუალოდ საწარმოო ძალად გადაქცევის საფუძველზე შრომის პროცესის განუწყვეტელი ინტელექტუალიზაცია და სრულყოფა. რადგანაც წარმოების ავტომატიზაცია უშუალოდაა დაკავშირებული ადამიანის შრომის შინაარსის არსებით ცვლილებასთან, ამდენად საწარმოო პროცესთა ავტომატიზაცია ის მთავარი განმსაზღვრელია, რომელიც ყველაზე ნათლად გამოავლენს მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის არსს და რომლის მიმართულებითაც უნდა წარიმართოს მისი შემდგომი განვითარება და სრულყოფა. საწარმოო პროცესთა ავტომატიზაციის პირობებში ადამიანი წარმოების მართვის ფუნქციას გადასცემს სპეციალურ ავტომატიზებულ მოწყობილობებს. „ტექნიკის პროგრესი, — აღნიშნავდა ე. ი. ლენინი, — სწორედ იმაში გამოიხატება, რომ ადამიანის შრომა სულ უფრო და უფრო მეტად იხევს უკანა რიგში მანქანათა შრომის წინაშე“³.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში საწარმოო პროცესთა მართვის ტემპის ზრდისა და განუწყვეტლობის შესაბამისად მიმდინარეობს ადამიანთა უნარისა და შესაძლებლობების განვითარება, რომლის უშუალო ობიექტური საფუძველი საწარმოო პროცესთა ავტომატიზაციაა. ავტომატიზაციის არსის, მისი მნიშვნელობისა და როლის შეუფასებლობას ზოგიერთი ავტორი გაურკვეველობამდე მიჰყავს. ასე, მაგალითად, ი. ე. რუბცოვის აზრით, ავტომატიზაცია თანამედროვე ტექნიკაში გადატრიალების შინაარსის მხოლოდ ერთი მომენტი და იგი სრულებით არ ახასიათებს თვისებრივ ცვლილებებს თანამედროვე მეცნიერებაში⁴. ასეთი მსჯელობა არალოგიკურია, რადგანაც წარმოუდგენელია ავ-

² Рогов И. М. Человек в условиях научно-технической революции. Л., 1978, с. 50.

³ ე. ი. ლენინი. თხზ., ტ. 1, გვ. 87.

⁴ Рубцов И. Е. Научно-технический прогресс в условиях развитого социалистического общества, М., 1975, с. 15.

ტომატიზაცია მიგვანიშნებდეს მხოლოდ ტექნიკის სფეროში მომხდარ სიახლეებზე, გადატრიალებებზე და არ ეყრდნობოდეს მეცნიერებაში მიმდინარე ახალ აღმოჩენებსა და ცვლილებებს. თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ერთ-ერთი ნიშანდობლივი თვისება სწორედ ისაა, რომ გარდაქმნები, ცვლილებები მეცნიერებისა და ტექნიკის სფეროში ერთმანეთს ერწყმიან და ერთი მთლიანი პროცესის — ორი ერთმანეთთან დიალექტიკურად დაკავშირებული მომენტებია.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში შრომის შინაარსის არსისა და მისი განვითარების პერსპექტივების სწორი გაგებისათვის აუცილებელია დავემყაროთ გონებრივი და ფიზიკური შრომის ბუნების სწორ გაგებას. გავითვალისწინოთ მათი განვითარების დიალექტიკა.

მანქანურმა წარმოებამ შეაფეროვა მძიმე ფიზიკური შრომის სფერო, თანდათანობით წარსულს ბარდება არაქაღალთფიციალური შრომა. მიმდინარეობს გონებრივ და ფიზიკურ შრომას შორის არსებითი განსხვავების დაძლევა. რაც ცხადია, არ ნიშნავს გონებრივი შრომის დაყვანას ფიზიკურზე, ან პირიქით. გონებრივი შრომის წილის განუხრელი ზრდის საფუძველზე სულ უფრო მცირდება ფიზიკური ენერგიის ხარჯის აუცილებლობა. აქედან არ გამომდინარეობს ფიზიკური შრომის საჭიროების უარყოფითა კომუნიზმის დროს. ამიტომ, არ უნდა ჩაითვალოს მართებული იმ აზრითა თვალსაზრისი, რომლებიც თიშავენ ფიზიკურ და გონებრივ შრომას. განიხილავენ მათ როგორც ერთიმეორისაგან მოწყაეტილ. დამოუკიდებელ სფეროებს, ადამიანთა საქმიანობაში. ასე. მაგალითად. ე. პ. კორნიენკოს აზრით. შრომის სახეები შეუთავსებადია ერთიმეორესთან. და აქედან იგი ასკვნის, რომ ფიზიკური შრომა არ შეიძლება აიყვანოთ გონებრივი შრომის დონემდე. ის შეიძლება აყოს მძიმე ან მსუბუქი და იმყოფებოდეს ტექნიკური განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე.

სინამდვილეში შრომის პროცესი აულისხმობს ადამიანთა როგორც ფიზიკურ, ასევე გონებრივ მოღვაწიობას. ე. მარქსი წერდა: „ცალკეულ ადამიანს არ შეუძლია იმოქმედოს ბუნებაზე. თუ არ აამოქმედა თავისი საკუთარი კონტები თავისი საკუთარი ტვინის კონტროლქვეშ. როგორც თვით ბუნებაში თავი და ხელი ერთსა და იმავე ორგანიზმს ეკუთვნის. ასევე შრომის პროცესი აერთიანებს გონებრივ შრომას და ფიზიკურ შრომას“.

5 Корниенко В. П. Общественное разделение труда в период перехода к коммунизму. М., 1963, с. 190 — 191.

6 მარქსი, კაპიტალი, ტ. I, გვ. 640.

საკამათოა მ. ჩისტიაკოვის თვალსაზრისიც, რომ სოციალისტური შრომის კომუნისტურ შრომაში თანდათანობითი გადაზრდის მნიშვნელოვანი საშუალებაა წარმოების კომპლექსური ავტომატიზაცია, რომელიც მთლიანად ათავისუფლებს ადამიანს ფიზიკური შრომისაგან.⁷

კომპლექსური ავტომატიზაცია მთლიანად ვერ გაათავისუფლებს ადამიანს ფიზიკური შრომისაგან, არამედ არსებითად შეცვლის ფიზიკური შრომის ბუნებას, გაამდიდრებს მას შემოქმედებითი ელემენტებით, დაახლოებს გონებრივ შრომასთან.

ამრიგად, შრომითი პროცესი მოიცავს ადამიანის ფიზიკური და გონებრივი მოღვაწეობის ელემენტებს, მასში ამა თუ იმ ზომით ყოველთვის მონაწილეობს ადამიანის ხელიცა და ტვინიც.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში სწორად ორგანიზებული ფიზიკური შრომა არ შეიძლება დაცლილი იყოს შემოქმედებითი შინაარსისაგან. ადამიანის პარამონიული განვითარება წარმოუდგენელია გონებრივი და ფიზიკური შრომის შერწყმის გარეშე.

კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობის დღევანდელ ეტაპზე, შრომის შინაარსის შეცვლა, უწინარეს ყოვლისა, მიმდინარეობს მძიმე ფიზიკური შრომის ლიკვიდაციის მიმართულებით, ფიზიკური შრომის გონებრივ შრომასთან შერწყმის მოთხოვნით. მძიმე ფიზიკური შრომის ლიკვიდაცია აუცილებელია პიროვნების მრავალმხრივი განვითარებისათვის, შრომის გადაქცევისათვის პირველი რიგის მოთხოვნილებად. თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის საფუძველზე ქრებიან ძველი პროფესიები, რომლებიც მუშაკისაგან ფიზიკური ძალის მაქსიმალურ გამოყენებას მოითხოვდნენ. ამის შესაბამისად ჩნდება ახალი პროფესიები, რომელთა საქმიანობაში ორგანულად ერთიანდება ფიზიკური და გონებრივი შრომა.

მეთორმეტე ხუთწლედში ეკონომიკის დაჩქარებული განვითარების ბაზაზე განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა წარმოების მექანიზაციასა და ავტომატიზაციას, უახლესი ტექნიკისა და ტექნოლოგიის დანერგვას. უფრო სრულყოფილი გახდება საწარმოო პროცესების კომპიუტერიზაცია და რობოტიზაცია. ამის შედეგად მნიშვნელოვნად შემცირდება ხელით შრომა, აღმოიფხვრება მონოტონური, მძიმე ფიზიკური და ნაკლებად კვალიფიციური შრომა. ავტომატიზაციის დონე სახალხო მეურნეო-

7 Чистяков М. И. Повышение культурно-технического уровня трудящихся в СССР. М., 1982, с. 35.

8 Лутндзе Б. И. Основные направления изменения характера труда и личности в условиях научно-технической революции. Сборник: Научно-техническая революция и развитое социалистическое общество. Тбилиси, 1977, с. 83.

ბაში ამალდება დაახლოებით ორჯერ, მრეწველობაში დაინერგება ტექნოლოგიური პროცესების მართვის დაახლოებით 5 ათასი ავტომატიზებული სისტემა. 2000 წლისათვის ხელით შრომის წილი ორჯერ და მეტად, ხოლო საწარმოო სფეროში 15—20 პროცენტამდე შემცირდება. ხელით შრომის ხაკლებად კვალიფიციური სამუშაოებისაგან გამოთავისუფლდება 20 მილიონზე მეტი კაცი⁹.

თანამედროვე წარმოებისათვის დამახასიათებელი ეს ტენდენცია დღესაც წარმატებით გრძელდება. სკკპ X XV II ყრილობაზე მ. ს. გორბაჩოვმა აღნიშნა: „უკვე მიმდინარე ხუთწლედში დასახულია მკვეთრად შემცირდეს ხელის შრომის წილი, ხოლო 2000 წლისათვის საწარმოო სფეროში იგი შემცირდეს 15—20 პროცენტამდე, გამოთავისუფლდეს ხელის ოპერაციებისაგან მილიონობით ადამიანი“¹⁰. ხელით შრომის ასეთი მკვეთრი შემცირება იძლევა არა მხოლოდ ეკონომიკურ შედეგს, არამედ საფუძველია დიდი სოციალური ეფექტისა, რაც, უწინარეს ყოვლისა, შრომის პირობების მკვეთრ გაუმჯობესებაში ელინდება.

სოციალიზმის დროს შრომის შინაარსის ცვლილება ყოველთვის მიმდინარეობდა და მიმდინარეობს მასში მონაწილე ადამიანის უნარისა და შესაძლებლობების განვითარების მიმართულებით. თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკურმა რევოლუციამ ახალი ამოცანები დაუსახა ადამიანის გონებრივ შრომას, ბევრად შეცვალა მისი შინაარსი და ბუნება. ადამიანის გონება განთავისუფლდა ერთფეროვანი, მექანიკური, გონებრივი ოპერაციების შესრულებისაგან და შეიძინა უფრო სრულყოფილი, შემოქმედებითი ხასიათი.

ფიზიკური და გონებრივი შრომის ელემენტების სულ უფრო შერწყმა ადამიანთა საწარმოო საქმიანობაში, უწინარეს ყოვლისა, გონებრივი შრომის შინაარსის შემდგომ განვითარებაზეა დამოკიდებული. ერთი მხრივ, გონებრივი შრომის ადამიანები უშუალოდ მონაწილეობენ მატერიალური წარმოების პროცესში, მეცნიერებისა და წარმოების მკიდრო კავშირი განაპირობებს წარმოებაში ინჟინერ-ტექნიკოსთა რიცხვის ზრდას. მეორე მხრივ, წარმოების ავტომატიზაციის პირობებში მუშები მხოლოდ ფიზიკურ შრომით ფუნქციებს კი არ ასრულებენ, არამედ მათ მოეთხოვებათ აგრეთვე დაკვირვება საწარმოო-ტექნოლოგიურ პროცესებზე, გამოთვლები, შემოწმება და სხვა. ყოველივე ეს მათ შრომას გონებრივი საქმიანობის ელემენტებით ავსებს და შემოქმედებით ხასიათს ანიჭებს.

ტექნიკური პროგრესის საფუძველზე შრომის შინაარსის ცვლილება

9 ე. ჟერს. „საქართველოს კომუნისტი“, 1986, № 7 გვ. 45.

10 სკკპ X XV II ყრილობის მასალები, გვ. 73.

წარმოშობას ახალი ტიპის მუშაკს — „მუშა-ინტელიგენტს“, რომლის მუშაობაშიც ორგანულადაა შერწყმული როგორც გონებრივი, ისე ფიზიკური შრომის ნიშნები. სწორედ მუშაკების ასეთი ტიპი ყველაზე ხათლად გამოხატავს და შეესაბამება ჩვენი საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკურ ბუნებას.

თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში, წარმოების მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის საფუძველზე არსებითად იცვლება წარმოებაში ადამიანთა მოქმედების პრინციპი. წარმოების პროცესში ადამიანთა მოქმედების ძირითადი ფუნქციებია: 1. ლოგიკური (დამახსოვრება, შერჩევა, გამოთვლა, ინფორმაციათა გადამუშავება და გადაწყვეტილების მიღება); 2. კონტროლი-მართვა; 3. ტექნოლოგიური (შრომის საგნის სტრუქტურის შემადგენლობისა და ფორმების ცვლილება); 4. ენერგეტიკული; 5. სატრანსპორტო.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე ამ ძირითადი ფუნქციებიდან წინა პლანზე იწევს მუშაკთა მიერ ლოგიკურ ფუნქციათა შესრულება, მართვა და კონტროლი, რაც შეეხება ბოლო სამ ფუნქციას მათ ადამიანები თანდათან გადააქემენ მანქანა-ავტომატებს. სწორედ წარმოების ეს დონე ჰქონდა მხედველობაში კ. მარქსს, როდესაც ამბობდა, რომ ადამიანის შრომა გვხვდება იმ სახით, როცა იგი წარმოებაში ასრულებს მაკონტროლებელ და მარეგულირებელ ფუნქციას, მუშა, იმის მაგივრად რომ იყოს წარმოების პროცესის მთავარი აგენტი, წარმოების გვერდით დგება¹¹.

აქედან გამომდინარე, კომუნისტური შრომის დამკვიდრების ერთ-ერთ მიმართულებად შეიძლება ჩაითვალოს წარმოების პროცესში აღმასრულებელი და საკონტროლო მმართველობითი ფუნქციების ორგანული შერწყმა. კომპლექსური ავტომატიზაცია ქმნის ყველა პირობას იმისათვის, რომ წარმოების ტექნოლოგიური პროცესის განხორციელება ადამიანის უშუალო მონაწილეობის გარეშე მოხდეს. წინა პლანზე წამოიწევს მუშაკის ისეთი ფუნქციები როგორიცაა: წარმოების მომზადება, გაწყობა, ავტომატურ სისტემათა შეკეთება, რაციონალიზატორული გაუმჯობესებანი და სხვა. წარმოების მაღალი დონე წაშლის სოციალურ-ეკონომიკურ განსხვავებას აღმასრულებელ და საკონტროლო-მმართველობით სამუშაოებს შორის.

სოციალიზმის უპირატესობებთან მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის მონაპოვრების შეერთების პირობებში იცვლება, როგორც მათე-

¹¹ Маркс К. и Энгельс Ф. Соч., т. 46, ч. II, с 213.

რიალური წარმოების, ასევე მართვის სფეროს მუშაკთა ფუნქციონალური დანიშნულება, მიმდინარეობს მუშაკთა საქმიანობაში გონებრივი და ფიზიკური შრომის ორგანულად შერწყმის პროცესი. ავტომატიზებული წარმოება ახალ ამოცანებსა და მოთხოვნებს უყენებს წარმოების მუშაკებს. მათი შრომა კარგავს წინანდებურად ვიწრო სპეციალობათა გამოყენების სახეს. იზრდება მრავალპროფესიულ მუშაკთა რიცხვი.

სოციალისტური წარმოების განვითარება მუშაკისაგან მოითხოვს მეცნიერებათა მთელი რიგი დარგების საფუძვლების ცოდნას. მაღალი ზოგადსაგანმანათლებლო დონე და პროფესიული მომზადება ახალი ტიპის მუშაკის ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანია.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში შრომის შინაარსის ცვლილებების ერთ-ერთ მიმართულებად შეიძლება ჩაითვალოს ავტომატიზებულ საწარმოებში წარმოების ტექნოლოგიური პროცესების სწრაფი მართვის საჭიროება, რაც მუშაკისაგან მოითხოვს დიდ ყურადღებას, დაკვირვებასა და ოპერატიულად მოქმედების უნარს. თუ ადრე მუშაკის უშუალო თვალთახედვის არეში მხოლოდ მის მიერ დასამუშავებელი ობიექტები შემოდიოდა, ამჟამად საწარმოო პროცესთა ავტომატიზებული მართვის საფუძველზე, სხვადასხვა ხელსაწყოთა გამოყენების გზით, მუშაკს კავშირი აქვს არა უშუალოდ შრომის ობიექტთან, არამედ საწარმოო ტექნოლოგიური პროცესის მსვლელობასთან მთლიანად. ასეთ პირობებში მუშაკი უნდა ერკვეოდეს წარმოების არა მხოლოდ რომელიმე კონკრეტული ამოცანის განსორციელების შესაძლებლობაში, არამედ იგი საფუძვლიანად უნდა იცნობდეს მთლიანი საწარმოო პროცესის მსვლელობას, ღრმად უნდა ესმოდეს მოცემული წარმოების მიზანი და მისი საბოლოო შედეგი. ყოველივე ამის გამო დღევანდელ საწარმოებში, საწარმოო დავალებას კონკრეტულ მუშაკთან ერთად იღებს აგრეთვე საწარმოო კოლექტივიც. ეს ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქმის დღეს წარმოებაში ეცემოდეს სპეციალური ცოდნით შეიარაღებულ მუშაკთა როლი. პირიქით, მათ ევალებათ ნათლად გაერკვნენ მთლიან საწარმოო პროცესში და თავიანთი საწარმოო გამოცდილება და ინტერესები მიზანშეწონილად დაუქვემდებარონ და შეუესაბამონ მთელი კოლექტივის შრომას და ინტერესებს.

ტექნიკური პროგრესის საფუძველზე შრომის შინაარსის შეცვლის ერთ-ერთი ძირითადი მიმართულება გონებრივი შრომის არსებითი ცვლილებაა. თუ ადრე მანქანის, ადამიანის მიერ შექმნილი სხვა იარაღების დანიშნულებასა და ძირითად ფუნქციას შეადგენდა ადამიანის მხოლოდ ფიზიკური შრომის შემსუბუქება, დღეისათვის მანქანამ ჩაიბარა ადამიანის

გონებრივი შრომის ზოგიერთი ოპერაცია. რითაც გაათავისუფლა იგი მექანიკური, ერთფეროვანი სამუშაოებისაგან. ამ მხრივ უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ელექტრონულ-გამომთვლელი მანქანების გამოგონებას.

ელექტრონულ-გამომთვლელი მანქანები ისეთი მოწყობილობებია, რომელთა დახმარებითაც შესაძლებელია ადამიანის აზროვნების ზოგიერთი ლოგიკური ოპერაციის მოდელირება. მათ შორის, ინფორმაციათა მიღება და შერჩევა. მათი შენახვა და გამოყენება, აგრეთვე გამოთვლითი ოპერაციების შესრულება. გამომთვლელი მანქანები იყოფიან სამ კლასად: I კლასის მანქანები აწარმოებენ 100.000-მდე, II კლასის ასეულ ათასობით, ხოლო III კლასის მილიონობით ოპერაციებს წამში, რაც განუზომლად აღემატება ადამიანის შესაძლებლობას ამ სფეროში¹². გამოთვლითმა მანქანებმა დიდად შეამსუბუქეს ადამიანის გონებრივი შრომა. მათ ადამიანმა გადააბარა მექანიკური, ერთფეროვანი, დამლული გონებრივი ოპერაციები. გამოთვლითი ტექნიკის შექმნით დაიწყო ახალი ერა ადამიანის გონებრივი შრომის შემსუბუქებასა და მის შემდგომ სრულყოფაში.

ჩვენი ქვეყნის მიერ აღებულ „ტექნიკური რეკონსტრუქციის ტემპზე, — როგორც სკკპ XXVII ყრილობაზე მ. ს. გორბაჩოვმა აღნიშნა. — უდიდეს გავლენას მოახდენს წარმოების ფართო ელექტრონიზაცია და კომპლექსური ავტომატიზაცია. განსაზღვრულია თანამედროვე საკომპიუტერო ტექნიკის შემუშავებისა და მასობრივი ათვისების, საელემენტო ბაზის განვითარების კონკრეტული დავალებანი. ინდუსტრიული საფუძველი ექმნება ელექტრონულ-გამომთვლელი მანქანებისა და მართვის ავტომატიზებული სისტემების პროგრამულ უზრუნველყოფას“¹³.

გამომთვლელი მანქანების გამოყენებამდე ეკონომისტების, ბუღალტრების და მგეგმავთა სამუშაო დროის 80 პროცენტი ეთმობოდა მექანიკურ გამოსათვლელ სამუშაოებს. ახლა კი გამომთვლელი მანქანები ამ ოპერაციებს სწრაფად და მაქსიმალური სიზუსტით ასრულებენ და ათავისუფლებენ ადამიანებს მთელი რიგი გონებრივი ოპერაციებისაგან. ელექტრონულ-გამომთვლელ მანქანებს ადამიანთან შედარებით გარკვეული უპირატესობა ახასიათებს, ისინი მუშაობის პროცესში „გამოიყენებენ“ არა რომელიმე კონკრეტული ადამიანის ცოდნასა და გამოცდილებას. არამედ მთლიანი კოლექტივის მიერ შემუშავებულ დაგეგმვის ახალ პრინციპებსა და მეთოდებს, მაგრამ ადამიანის უპირატესობა კიბერნეტიკულ

¹² Дзугач Т. Б. Человек в мире техники и техника в мире человека.

¹³ სკკპ XXVII ყრილობის მასალები, გვ. 39.

მანქანებთან შედარებით, უწინარეს ყოვლისა, ის არის, რომ მას ახასიათებს სოციალური გამოცდილება და შეუძლია ინფორმაციათა გადაშუქება, გააზრება სხვადასხვა ასპექტში. ტექნიკური პროგრესის საფუძველზე ადამიანი ცდილობს მაქსიმალურად გამოიყენოს გამოთვლითი ტექნიკის სიახლე, გადასცეს მას რაც შეიძლება მეტი რაოდენობით ისეთი გონებრივი სამუშაოები, რომლებიც მისგან განსაკუთრებულ შემოქმედებით ნიქსა და უნარს არ მოითხოვენ.

ბუნებრივია, დაისმის კითხვა, რა დონემდეა შესაძლებელი ადამიანის გონებრივი შრომის ავტომატიზაცია? ხომ არ შეუძლია მანქანას იაზროვნოს ადამიანისაგან დამოუკიდებლად, ე. ი. მის მუშაობას ხომ არ ექნება შემოქმედებითი ხასიათი?

ამ პრობლემის გადაჭრას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს კიბერნეტიკის, როგორც მეცნიერების, განვითარების საქმეში, აგრეთვე მთელ რიგ ფილოსოფიურ საკითხებში გარკვევისათვის. ეს საკითხი სპეციალურ განხილვას მოითხოვს. აღვნიშნავთ მხოლოდ იმას, რომ გამოთვლითი მანქანების მიერ შესრულებული სამუშაოები სრულდება ადამიანის მიერ წინასწარ შედგენილი პროგრამისა და გეგმის მიხედვით. გამოთვლითი მანქანა მხოლოდ ადამიანისაგან ღებულობს ინფორმაციას და მის საფუძველზე მოქმედებს. მანქანა ყოველთვის დაემორჩილება ადამიანს, შეასრულებს მის ბრძანებას, რადგან მის მიერაა შექმნილი და მან უნდა გამოიყენოს. არასწორია იმ ავტორთა თვალსაზრისი, რომლებსაც მიაჩნიათ, რომ თითქოსდა კიბერნეტიკული მანქანები ბოლოს მოულებს შემოქმედებით შრომას და ადამიანს გადააქცევს მანქანის დანამატად. დღეისათვის არ არსებობს ისეთი ავტომატიზებული სისტემა, რომელსაც შეუძლია მთლიანად გაათავისუფლოს ადამიანი შრომის პროცესისაგან.

თანამედროვე პირობებში ყველაზე ურთულესი მანქანების „მიზანშეწონილ“ შრომას არ გააჩნია არავითარი დამოუკიდებლობა და ისინი ადამიანის მიზანშეწონილი შემოქმედების მხოლოდ დანამატს წარმოადგენენ.

ადამიანის გონებრივი შრომის მარაგი არასდროს გალარიბდება, რადგან შემოქმედებითი მოღვაწეობა უნდა განვიხილოთ როგორც ადამიანის აზროვნების ისეთი ნაირსახეობა, რომელიც კმნის მოქმედების ახალ სისტემას ან აღმოაჩენს ადამიანთა გარემომცველ მოვლენათა ჯერ კიდევ უცნობ კანონზომიერებებს. მომავალი სამყარო არ არის საიდუმლო მანქანათა, რობოტთა სამყარო, არამედ იმ ადამიანთა სამოქმედო ასპარეზია, რომელთა ფუნქციას, უწინარეს ყოვლისა, შეადგენს შემოქმედება, მეცნიერული კვლევა-ძიება, ჰეშმარიტების დადგენა. მომავალი სამყარო კი-

დეე უფრო მკაცრ ბრძოლას გამოუცხადებს ადამიანის გონების შეზღუდულობას, ის არ მოგვეცემს თვითდამწვიდების უფლებას, დაველოდოთ როდის გამოჩნდებიან ჩვენი მონა-რობობები. რაც უფრო მეტი რაოდენობით გადასცემს ადამიანი მანქანას თავის გონებრივ ოპერაციებს, მით უფრო ღრმად აზუსტებს მის შესაძლებლობებს, მისი შრომა სრული და შემოქმედებითი ხდება. დღევანდელი დღის ამოცანა ის არის, რომ სწორი მიმართულება მიეცეს ადამიანისა და კიბერნეტიკული მანქანების ურთიერთობას. ერთი მეორისაგან პრინციპულად უნდა გავმიჯნოთ და გავითვალისწინოთ ორი რამ: ტექნიკური თვალსაზრისით რა იარაღების გაკეთება შეუძლია ადამიანს და რამდენად მიზანშეწონილია ამ იარაღების დამზადება, შეესაბამება თუ არა საზოგადოების მოთხოვნილებას ამა თუ იმ კიბერნეტიკული მანქანის დამზადება-გამოყენება. ამ საკითხის რაციონალურად გადაჭრაზე დიდადაა დამოკიდებული კაცობრიობის ბედი, მისი მომავალი. ადამიანის მიერ შექმნილი კიბერნეტიკული მანქანები ყოველთვის მისი გონიერებისა და საზრიალობის მაჩვენებელი უნდა იყოს. შესაძლებელიც რომ იყოს მოაზროვნე მანქანების შექმნა, იგი ვერავითარ სიკეთეს ვერ მოუტანს კაცობრიობას. მანქანა ყოველთვის იმ საქმეს მოემსახურება, რა მიზნისათვისაცაა იგი შექმნილი. უნდა შეიქმნას ისეთი კიბერნეტიკული მანქანა-იარაღები, რომლებიც ხელს შეუწყობს საზოგადოების განვითარებას და დაემორჩილება მათ ნება-სურვილს. ეს დღევანდულობის მკაცრი მოთხოვნაა. მხოლოდ ამ შემთხვევაში არ იქცევა ადამიანი თავის შემოქმედების მსხვერპლად და მუდამ იქნება მის მიერ შექმნილი ტექნიკური საშუალებების მბრძანებელი. ადამიანისა და მანქანის მიმართება ყოველთვის დიალექტიკურ კავშირში უნდა იქნეს განხილული. კიბერნეტიკული მანქანები არა მხოლოდ უმსუბუქებენ ადამიანს შრომას, არამედ მთელ რიგ მოთხოვნებს უყენებენ მათ გონებას. მანქანებს უჭირავთ განსაკუთრებული ადგილი, როგორც შრომის შემსუბუქებაში და სრულყოფაში, ასევე ადამიანის უნარის განვითარებაში.

შრომის პირობებისა და შრომის საშუალებების გარდაქმნა-გადახალისება თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის უმნიშვნელოვანესი სოციალური შედეგია. მეცნიერებისა და ტექნიკის მზარდი განვითარების პირობებში მთელი სიმწვავით დგება საკითხი, ადამიანის როლისა და ადგილის შესახებ წარმოებაში. ამ ამოცანის დადებითად გადაჭრისათვის უდიდესი მნიშვნელობა აქვს შრომის შინაარსის ცვლილების ძირითადი მიმართულებების დროულად დადგენასა და შესწავლას. მუშაკთა კვალიფიკაციის დონის ამაღლება, მათი მომზადება წარმოებისათვის

სწორედ შრომის შინაარსის შეცვლის მიმართულებების გათვალისწინებით უნდა მიმდინარეობდეს, რაც პირველ რიგში გულისხმობს მუშაკთა საწარმოო საქმიანობაში გონებრივი ოპერაციების წინ წამოწევას.

**2. ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებითი განსხვავების აღქ-
მება და მათი ორგანული შერწყმა ადამიანთა საწარმოო საქმიანობაში**

კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სოციალური ამოცანაა ყოველმხრივ განვითარებული ადამიანის აღზრდა. პიროვნების განვითარების პრობლემა ჯერ კიდევ, მეცნიერული კომუნიზმის თეორიის ჩამოყალიბებამდე მრავალ მოაზროვნეთა ბეზრის საგანს შეადგენდა, თუმცა ამ პრობლემის მართებული კვლევა და მეცნიერული გადაწყვეტა მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსებიდან მომდინარეობს. მეცნიერული კომუნიზმის ფუძემდებლები, ისტორიის მატერიალისტური გაგების საფუძველზე, მივიდნენ იმ დასკვნამდე, რომ სოციალისტური საზოგადოებრივი წარმოების სფერო ის აუცილებელი მატერიალური საფუძველია, რომლის გარეშე ვერ გადაწყდება ყოველმხრივ განვითარებული ადამიანის პრობლემა. ადამიანის უნარისა და შესაძლებლობების განვითარება და სრულყოფა უშუალოდ შრომის პროცესთანაა დაკავშირებული, შრომის პროცესი კი გულისხმობს ადამიანის, როგორც გონებრივ, ასევე ფიზიკურ შრომით მოღვაწეობას. „შრომა—წერდა კ. მარქსი, არის, უწინარეს ყოვლისა, პროცესი ადამიანისა და ბუნებას შორის, პროცესი, რომელშიც ადამიანი თავისი საკუთარი მოქმედებით მოსაშუალებს, აწესრიგებს და კონტროლს უწევს ნივთიერებათა ცვლას თავისა და ბუნებას შორის. ბუნების ნივთიერებას თვით ადამიანი უპირისპირდება როგორც ბუნების ძალა. მას მოძრაობაში მოჰყავს თავისი სხეულის ბუნებრივი ძალები. მკლავები და ფეხები, თავი და ხელი, რათა ბუნების ნივთიერება თავისი საკუთარი არსებობისათვის გამოსადეგი ფორმით მიითვისოს“¹⁴. რადგანაც, შრომა ადამიანის ფიზიკურ და გონებრივ შესაძლებლობათა ერთობლივი მოღვაწეობის შედეგია. ცხადია, მათი ხასიათის შესწავლას, მათი განვითარების კანონზომიერების დადგენას, მათ შორის მიმდინარე არსებითი განსხვავების დაძლევის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ყოველმხრივ განვითარებული პიროვნების ფორმირების პროცესში.

ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის დაპირისპირების ეკონომი-

14 მარქსი. კაპიტალი, ტ. 1, გვ. 227-228.

კურ საფუძველს შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების ძველი დამახინჯებული ფორმა და წარმოების საშუალებებზე კერძო საკუთრება წარმოადგენს. მარქსმა და ენგელსმა გამოიკვლიეს შრომის, საზოგადოებრივი დანაწილების სოციალურ-ეკონომიკური საფუძვლები და მეცნიერულად დაასაბუთეს, რომ ფისიკური და გონებრივი შრომის დაპირისპირებულობა ისტორიული მოვლენაა. იგი წარმოიშვა საწარმოო ძალთა განვითარების გარკვეულ დონეზე და მოისპობა ამავე მიზეზით საწარმოო ძალთა შემდგომი განვითარებით. საზოგადოების განვითარების განსაზღვრულ ისტორიულ საფეხურზე, გონებრივი და ფიზიკური შრომა წარმოადგენდა ადამიანთა განსაკუთრებული სოციალური ჯგუფების მოღვაწეობის სფეროს. ყველა ანტაგონისტურ საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ფორმაციაში გონებრივი შრომა მხოლოდ და მხოლოდ ექსპლუატატორთა კუთვნილება იყო და მიმართული იყო გაბატონებული კლასის ეკონომიკური და პოლიტიკური ძალაუფლების შენარჩუნებისა და განმტკიცებისათვის. ადამიანთა უმრავლესობის ხვედრს კი, მხოლოდ ფიზიკური შრომა, ვიწრო პროფესიონალური მოღვაწეობა შეადგენდა და შეადგენს.

თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში, მექანიზებული და ავტომატიზებული წარმოება მძლავრად მოქმედებს ფიზიკური და გონებრივი შრომის ურთიერთმიმართებაზე და საბოლოო ჯამში კაპიტალისტური და სოციალისტური საზოგადოებისათვის აბსოლუტურად განსხვავებულ სოციალურ შედეგებს უკავშირდება. კაპიტალისტურ საზოგადოებაში სულ უფრო მწვავდება ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებული წინააღმდეგობა.

სკკპ XXVII ყრილობაზე მ. ს. გორბაჩოვმა აღნიშნა, რომ „სხვადასხვა საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ სისტემაში მეცნიერულ-ტექნიკურ რევოლუციას სხვადასხვაგვარი წახნაგები და შედეგები ახასიათებს. 80-იანი წლების კაპიტალიზმში, ელექტრონიკისა და ინფორმატიკის, კომპიუტერებისა და რობოტების კაპიტალიზმში ქუჩაში ყრის მილიონობით ადამიანს, მათ შორის ახალგაზრდებსა და განათლებულებს“¹⁵.

ბურჟუაზიული სოციოლოგიის წარმომადგენლები ყველანაირად ცდილობენ შენიღბონ თანამედროვე კაპიტალიზმის ნამდვილი ბუნება და თავგამოდებით ამტკიცებენ, რომ თითქოსდა მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში წარმოების ავტომატიზაცია იწვევს ადამიანთა არაკვალიფიციური შრომის გაქრობას, რაც მათი აზრით, თავისთა-

ვად ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის დაპირისპირების გაქრობის საფუძველია. ბურჟუაზიის იდეოლოგები (რ. არონი, ჯ. გელბრეითი, უ. როსტოუ და სხვ.) ცდილობენ დაასაბუთონ, რომ თითქოსდა „საკუთარებათა დიფუზიის“ საფუძველზე წარმოიშვება „ახალი უკლასო საზოგადოება“ და ამდენად ყოველგვარ სოციალურ რევოლუციებს აზრი ეკარგებათ. სინამდვილეში აბსოლუტურად საწინააღმდეგო მოვლენასთან გვაქვს საქმე. შრომა და საერთოდ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ყოველი მონაპოვარი შეიძლება ემსახურებოდეს, ხელს უწყობდეს საზოგადოებრივ პროგრესს, ან პირიქით, ხელს უშლიდეს მის განვითარებას. ეს დამოკიდებულია თვით საზოგადოების ბუნებაზე, მის სოციალურ-ეკონომიკურ სტრუქტურაზე.

ტექნიკურ პროგრესს კაპიტალისტურ სამყაროში მშრომელთა საბოლოო დამონებადღე და სოციალური არაერთგვაროვნების შემდგომ გაღრმავებადღე მივყავართ. კაპიტალისტურ ქვეყნებისათვის დამახასიათებელი სოციალური ანტაგონიზმის გამწვავების ერთ-ერთი გამოხატულებაა, უმუშევართა რიცხვის სულ უფრო ზრდა. კაპიტალისტურ სამყაროში წარმოებისა და, საერთოდ, მთელი საზოგადოებრივი ცხოვრების მართვის სადავეები გაბატონებული კლასის—ბურჟუაზიის ხელშია, ადამიანთა უმრავლესობისათვის კი უცხო და მიუწვდომელია საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი სულიერი, პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური ცხოვრების სიკეთე. მათ მიერ შექმნილი ყოველგვარი სიმდიდრე მათვე უპირისპირდება როგორც სხვისი სიმდიდრე. შრომის პროცესში შემოქმედებითი, მიზანდასახული საქმიანობის გამორიცხვით კაპიტალისტური მანქანური წარმოება იმონებს მუშას და აქცევს მას მანქანის უბრალო დანამატად.

მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსები ქარაერთგზის მიუთითებდნენ, რომ ფიზიკური და გონებრივი შრომის მუშაქებს შორის დაპირისპირების გაქრობა შესაძლებელია წარმოების საშუალებებზე კერძო საკუთრების მოსპობისა და, საერთოდ, ყოველგვარი კლასობრივი ანტაგონიზმის ლიკვიდაციის შედეგად. ენგელსის მიხედვით აუცილებელია „წარმოების ისეთი ორგანიზაცია, რომელშიც არავის არ შეეძლება სხვებს დააკისროს თავისი წილი მწარმოებლურ შრომაში, ადამიანის არსებობის ამ ბუნებრივ პირობებში, და რომელშიც, გარდა ამისა, მწარმოებლური შრომა ადამიანის დამონების საშუალების მაგიერ ადამიანის განთავისუფლების საშუალებად გადაიქცევა, რამდენადაც იგი თვითვე ულ პიროვნებას შესაძლებლობას მიანიჭებს ყველა მიმართულებით განავითაროს და ამოქმედოს ყოველი თავისი უნარი, როგორც ფიზიკური,

ისე სულიერი, რომელშიც, ამგვარად, მწარმოებლური შრომა მძიმე ტვირთიდან სიამოვნებად იქცევა¹⁶.

მაშასადამე, ანტაგონისტურ კლასობრივ საზოგადოებაში მოქმედი შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება წინააღმდეგობრივი ხასიათისაა, იგი ზღუდავს ადამიანს ვიწრო პროფესიული მომზადების დონითა და ცალკეულ ოპერაციათა შესრულებით. თვისებრივად განსხვავებული ბუნებისაა სოციალისტურ საზოგადოებაში მოქმედი შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების სისტემა. ფ. ენგელსი „კომუნიზმის პრინციპებში“ როცა ეხებოდა წარმოების საშუალებებზე კერძო საკუთრების მოსპობის საკითხს აღნიშნავდა, რომ მხოლოდ მისი განხორციელების შედეგადაა შესაძლებელი: „სრული მოსპობა კლასებისა და მათი დაპირისპირებისა, ყოველმხრივი განვითარება საზოგადოების ყველა წევრთა უნარისა შრომის წინანდელი დანაწილების მოსპობის გზით, საწარმოო აღზრდის გზით, მოქმედების ცვლის გზით, ყველას მონაწილეობის გზით ყველა დოვლათში, რომელიც ყველას მიერ იქნება წარმოებული“¹⁷. მართლაც, წარმოების საშუალებებზე საზოგადოებრივი საკუთრების დამყარებით სოციალისტურმა საზოგადოებამ მოსპო ანტაგონისტური ბუნების შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება და შექმნა რეალური პირობები ადამიანის როგორც გონებრივი, ასევე ფიზიკური შესაძლებლობათა სრული გამოვლინებისათვის. ვ. ი. ლენინი მიუთითებდა, რომ მხოლოდ სოციალისტური საზოგადოება ქმნის შესაძლებლობას: „ხელი შეუწყოს კაპიტალიზმის მიერ გათიშულ ფიზიკური და გონებრივი შრომის მუშაკთა ურთიერთგაგებასა და დაახლოებას“¹⁸. სოციალისტურმა საზოგადოებამ მოსპო ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებული ანტაგონისტური დაპირისპირებულობა, მაგრამ მათ შორის ჯერ კიდევაა შენარჩუნებული არსებითი განსხვავება, რასაც თავისი სოციალურ-ეკონომიკური საფუძველი გააჩნია. საზოგადოების განვითარების დღევანდელ ეტაპზე ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებული განსხვავება, რომელიც თავის გამოხატულებას, უწინარეს ყოვლისა, შრომის ამ სახეების მატარებელ ადამიანთა სპეციფიკური ფუნქციების არსებობასა და მათ კულტურულ-ტექნიკური და ზოგადსაგანმანათლებლო დონეთა სხვადასხვაობაში პოულობს, განპირობებულია მოქმედი შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების თავისებურებებით და საზოგადოების საწარმოო ძალთა და წარმოებით ურთი-

¹⁶ ფ. ენგელსი. ანტი-დირინგი, თბ., 1952, გვ. 352.

¹⁷ ვ. მარქსი, ფ. ენგელსი, რჩეული ნაწერები, ტ. I, თბ., 1975, გვ. 109.

¹⁸ ვ. ი. ლენინი. თხზ., ტ. 19, გვ. 146.

ერთობათა განვითარების დღევანდელი დონით. ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებითი განსხვავების დაძლევა არ ნიშნავს, ფიზიკური შრომის დაყვანას გონებრივზე ან, პირიქით. ამასთან, უნდა გვახსოვდეს, რომ მსჯელობა არსებითი განსხვავების დაძლევის შესახებ ნიშნავს შრომის ამ სახეების მატარებელ გონებრივ და ფიზიკურ შრომის ადამიანებს შორის განსხვავების დაძლევას. ერთი მხრივ, აღარ იარსებებს უპირატესად გონებრივი შრომის ან უპირატესად ფიზიკური შრომის მუშაკი; როგორც მატერიალური, ასევე სულიერი ფასეულობების შექმნის პროცესში მონაწილეობას მიიღებს ერთიან ნაყადად შერწყმული ფიზიკური და გონებრივი შრომა. მატერიალური წარმოების ავტომატიზაციისა და მექანიზაციის საფუძველზე, ადამიანთა საწარმოო საქმიანობაში ფიზიკური და გონებრივი შრომის ელემენტების ორგანული შერწყმა — მათ შორის არსებული განსხვავების დაძლევის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი, ობიექტური პირობაა. მეორე მხრივ, ფიზიკური შრომის ინტელექტუალიზაციისა და გონებრივი შრომის შემდგომი სრულყოფის მიუხედავად მათ შორის დარჩება სუბსტანციალური განსხვავება. როგორც შრომის ორ სხვადასხვა სახეს შორის. მაშასადამე, ყოველთვის უნდა გვქონდეს მხედველობაში ის გარემოება, რომ ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის, მათი ბუნებიდან გამომდინარე, ყოველთვის იყო და დარჩება განსხვავება. იმისდა მიუხედავად დანაწილებული არიან ისინი სხვადასხვა ადამიანებს შორის, თუ ორგანულად არიან შერწყმულნი ერთსა და იმავე ადამიანში. (თუ ფიზიკური შრომა, როგორც ასეთი, კომუნიზმის დროს აღარ იარსებებს მაშინ, საერთოდ. შეუძლებელია ვილაპარაკოთ ფიზიკური და გონებრივი შრომის ორგანულ შერწყმაზე ადამიანთა საწარმოო საქმიანობაში).

სოციალისტური საზოგადოების პირობებში დიდი თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა ენიჭება მაღალკვალიფიციური, პროფესიონალური მომზადების, მაღალი სოციალური აქტივობის მქონე მუშაკის ფორმირებას. მექანიზებულ და ავტომატიზებულ წარმოებას მოემსახურებიან მუშა-ინტელიგენტები, რომლებსაც დიდი საწარმოო გამოცდილება, მაღალი ზოგადსაგანმანათლებლო და სპეციალური მომზადება ექნებათ.

მაღალკვალიფიციურ მუშაკთა მომზადება განპირობებულია თვით განვითარებადი წარმოების მოთხოვნით. ხოლო სოციალისტური საზოგადოება თვითონ ქმნის რეალურ შესაძლებლობას შრომის მონაცვლეობის კანონის ფართო მასშტაბით მოქმედებისათვის. ამ ფაქტორთა ერთობლივი მოქმედება ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პირობაა ფიზიკურ და

გონებრივ შრომის მუშაებს შორის არსებითი განსხვავების დაძლევისათვის. ავტომატიზებული წარმოების მუშაკის ფორმირება, რთული სოციალური პრობლემაა. როდესაც ვლაპარაკობთ ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებითი განსხვავების დაძლევაზე, აქ, უწინარეს ყოვლისა, იგულისხმება ფიზიკური და გონებრივი შრომის წილის თანაფარდობის შეცვლა განსაზღვრულ ინდივიდში, მათი ორგანული შერწყმა ადამიანთა საწარმოო საქმიანობაში. გონებრივი და ფიზიკური შრომის ადამიანთა საწარმოო საქმიანობაში ორგანული შერწყმის განხორციელების გადამწყვეტი ფაქტორი მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში შრომის შინაარსის არსებითი ცვლილებაა. ტექნიკური პროგრესითა და გონებრივი შრომის წილის ზრდით განპირობებულია მუშათა შრომითი ფუნქციების პრინციპული ცვლილებები. მათი კვალიფიკაციისა და ზოგადსაგანმანათლებლო დონის ამაღლება. საწარმოო ოპერაციათა სირთულე, რაც საბოლოო ჯამში უზრუნველყოფს გონებრივი და ფიზიკური შრომის დაახლოებას. შრომის შინაარსის ცვლილება თავის გამოხატულებას პოულობს როგორც ფიზიკური შრომის ინტელექტუალიზაციასა და კვალიფიკაციური გონებრივი შრომის სრულყოფაში. ასევე შრომის პირობების შემდგომ შემსუბუქებასა და გაუმჯობესებაში.

სსრ კავშირის კონსტიტუციის 21-ე მუხლით განსაზღვრულია. რომ „სახელმწიფო ზრუნავს შრომის პირობების გაუმჯობესებისა და დაცვისათვის. მისი მეცნიერული ორგანიზაციისათვის, მძიმე ფიზიკური შრომის შემცირების, მერე კი მისი მთლიანად განდევნისათვის სახალხო მეურნეობის ყველა დარგში საწარმოო პროცესთა კომპლექსური მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის საფუძველზე“¹⁹.

ფიზიკური შრომის ინტელექტუალიზაცია ნიშნავს თანამედროვე ტექნიკური პროგრესის საფუძველზე მის შეესებას შემოქმედებითი, ინტელექტუალური, შრომის ნიშნებით. ფიზიკური შრომის ხასიათის განვითარების დღევანდელი დონის მიხედვით შესაძლებელია ვილაპარაკოთ მისი ორგვარი გამოყენების შესაძლებლობაზე. 1. არამექანიზებულ და არაავტომატიზებულ წარმოებაში ადამიანს უშუალოდ ფიზიკური ძალის გამოყენებით მოჰყავს მოძრაობაში შრომის საგნები და იარაღები: 2. მექანიზებულ და ავტომატიზებულ წარმოებაში ადამიანი უკვე აღარაა შრომის იარაღების მოძრაობის უშუალო ენერგიის წყარო. ეს გარემოება

¹⁹ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის კონსტიტუცია (ძირითადი კანონი) თბ., 1977, გვ. 14.

იძლევა იმის საშუალებას, რომ ფიზიკური შრომა, უწინარეს ყოვლისა, გამოვიყენოთ რთულ ტექნოლოგიურ პროცესთა გაწყობა-მართვისათვის. ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებითი განსხვავების დაძლევა გულისხმობს არა მხოლოდ ფიზიკური შრომის ინტელექტუალიზაციას, არამედ გონებრივი შრომის მუშაკთა დასაქმებასაც მეცნიერულად ორგანიზებული ფიზიკური შრომით. მართლაც, ინჟინერ-ტექნიკოსთა, სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტებისა და ლაბორატორიების მუშაკთა შრომა შემოიფარგლება არა მხოლოდ ახალი დანადგარებისა და მოწყობილობათა გამოგონებით, არამედ მათ ფუნქციას შეადგენს მათი რეალური დანერგვა-დამონტაჟება, რაც, რა თქმა უნდა, მაღალი კულტურის ხელით შრომასთანაა დაკავშირებული.

ტექნიკური პროგრესის გავლენით ხდება არაავტომატიზებულ შრომასთან დაკავშირებული ძველ პროფესიათა გაქრობა, შესაბამისად აღმოცენდება ფართო პროფილის ახალი პროფესიები, რომელთათვის დამახასიათებელია გონებრივი შრომის ხვედრითი წილის ზრდა და, საერთოდ, მუშაკთა შრომითი ფუნქციების რაციონალური სინთეზი. კომპლექსური ავტომატიზაციის პირობებში ჩვეულებრივ მოვლენად გადაიქცა წარმოებაში მუშის ადგილას უმაღლესი ან საშუალო სპეციალური ტექნიკური განათლების სპეციალისტებით შეცვლის მოთხოვნილება. მუშის ადგილას ასეთი რანგის სპეციალისტთა გამოყენებას მხოლოდ მაშინ მოაქვს სასურველი შედეგი, როცა ეს მოთხოვნა განპირობებულია თვით წარმოების განვითარების დონით, მისი ტექნიკურ-ორგანიზაციული ხარისხით, რომელიც მუშაკისაგან მოითხოვს წარმოების ტექნოლოგიური პროცესის ღრმა მეცნიერულ ცოდნას და ტექნიკური მომზადების მაღალ კულტურას. ვ. ი. ლენინი მიუთითებდა, რომ შრომა კომუნისტური საზოგადოების დროს უნდა დაეყრდნოს „უახლესი ტექნიკის და კულტურის ყველა მონაპოვარს“²⁰.

როდესაც წარმოების მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის პირობებში, ადამიანთა საწარმოო საქმიანობაში ფიზიკური და გონებრივი შრომის ორგანულ შერწყმას მათ შორის არსებითი განსხვავების დაძლევის მთავარ რგოლად მივიჩნევთ, რა თქმა უნდა, იგულისხმება შრომის მონაცვლეობის ის განსაზღვრული როლი, რომელსაც იგი ამ პროცესში ასრულებს, ზოგიერთი ავტორი სხვანაირად ფიქრობს: საქმიანობის მონაცვლეობის

²⁰ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 26. გვ. 473.

პრობლემა წყდება არა სხვადასხვა დამოუკიდებლად არსებული ფიზიკური და გონებრივი შრომის სახეთა მონაცვლეობის საფუძველზე, არამედ გონებრივი და ფიზიკური ოპერაციების ორგანული შერწყმის მეშვეობით წარმოებით შრომის ყველა სახეში²¹.

ამ დებულების მიხედვით ერთმანეთს უპირისპირდება შრომის მონაცვლეობა და შრომის სხვადასხვა სახეების ორგანული შერწყმა ადამიანთა საწარმოო საქმიანობაში, როგორც ორი ერთიმეორისაგან დამოუკიდებელი ურთიერთგამომრიცხველი მოვლენა. ამ თვალსაზრისის საპირისპიროდ უნდა აღინიშნოს, რომ ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებითი განსხვავების დაძლევის პროცესში მათი ორგანული შერწყმა და მონაცვლეობა ორი ურთიერთთანმხლები, ურთიერთგანპირობებული მოვლენებია. ფიზიკური და გონებრივი შრომის ორგანული შერწყმის საფუძველი შრომის მონაცვლეობაა, ხოლო ასეთიანი შერწყმის გარეშე, შრომის მონაცვლეობის კანონის მოქმედებას აზრი ეკარგება. ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებითი განსხვავების დაძლევის საკითხი სადისკუსიოა. ავტორთა ნაწილი ფიქრობს, რომ ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებული არსებითი განსხვავება განპირობებულია მუშათა და ინჟინერ-ტექნიკოსთა კულტურულ-ტექნიკური დონის შეუსაბამობით და დაიძლევა ამ დონეთა დაახლოების საფუძველზე²². ვ. ბესპალჩიკის აზრით, შრომის შინაარსის ცვლილებასა და ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებითი განსხვავების დაძლევის შორის უშუალო და პირდაპირი კავშირია.²³

მომავალ კომუნისტურ წარმოებაში — აღნიშნავს ვ. ჟამინი, მიღწეული იქნება ორგანული შეერთება (შერწყმა) ფიზიკური და გონებრივი შრომისა. ფიზიკური და გონებრივი შრომის დაახლოების პროცესში გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს მუშათა და კოლმეურნეთა კულტურულ-ტექნიკური დონის ამაღლებას საინჟინრო-ტექნიკური შემადგენლობის დონემდე²⁴.

მკვლევართა გარკვეული ნაწილის აზრით, საწარმოო პროცესთა ავტომატიზაციით გამოწვეული, როგორც ფიზიკური, ასევე გონებრივი შრომის ხასიათის შეცვლა მათ შორის არსებითი განსხვავების დაძლევის

²¹ Крпестостурьян Н. — Всестороннее развитие работника производства, «Коммунист», 1963, № 7, с. 55.

²² Кутпхнн М. Ф. Ленин о необходимости и путях преодоления существующих различий между умственным и физическим трудом. Сб. статей, посвященных 90-летию со дня рождения В. И. Ленина. Ростов-на-Дону, 1960.

²³ Беспальчик В. — Ленин и проблемы стапования коммунистического труда «Коммунист Украины»; 1969, № 12.

²⁴ Жамин В. Научно-технический прогресс и общественное разделение труда, «Социалистический труд», 1970, № 5, с. 64.

მთავარი პირობაა.²⁵ ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებითი განსხვავების დაძლევის ამოსავალი მატერიალური საფუძველი კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნაა. კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნა კი მიიღწევა მხოლოდ და მხოლოდ საზოგადოების საწარმოო ძალების განვითარების მაღალი დონით. ყველა საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ფორმაციისათვის საწარმოო ძალთა შემადგენელი ელემენტების არსებითი ცვლილება იყო და არის ყოველგვარი ცვლილებისა და განვითარების მნიშვნელოვანი წყარო.

მაშასადამე, ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებითი განსხვავების დაძლევა მიმდინარეობს საწარმოო ძალთა შემდგომი განვითარების საფუძველზე, რაც თავისთავად პირდაპირ კავშირშია წარმოების მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის გავლენით შრომის შინაარსის არსებით ცვლილებასთან მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში.

თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ყველა იმ სოციალური შედეგის დროულად დადგენასა და გათვალისწინებას, რასაც წარმოების მექანიზაცია და ავტომატიზაცია იწვევს ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებითი განსხვავების დაძლევის პროცესში. წარმოების მექანიზაცია და ავტომატიზაცია მნიშვნელოვანი ფაქტორია შრომის ნაყოფიერების ზრდისა და, საერთოდ, საწარმოო ძალთა განვითარების მაღალი დონის მიღწევის საქმეში. მანქანათა ავტომატური სისტემის შექმნა უზრუნველყოფს წარმოებაში ტექნოლოგიურ პროცესთა უწყვეტლივ მიმდინარეობას, რაც შრომის სახეების ორგანული შერწყმის განსაკუთრებული მომენტი. ამიტომ, რომ ავტომატიზაციას სამართლიანად მიიჩნევენ თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ცენტრალურ მიმართულებად. მასში, როგორც ფოკუსში, თავმოყრილია ამ რევოლუციის განვითარების მომენტი. ნ. მარკოვის აზრით, წარმოების ფართო ავტომატიზაცია გამოიწვევს თვით ადამიანის მწარმოებლური ქმედითი ხასიათის შეცვლას. კერძოდ: გაიზრდება რა წარმოებაში ადამიანთა ინტელექტუალური ნაღაწის წილი, იგი ხელს შეუწყობს მოისპოს შრომის ერთფეროვანი, არაშემაქმედებელი ფუნქციები, გაიზარდოს ადამიანის შესაძლებლობათა სფერო და ჩამოყალიბდეს სულიერად უფრო მდიდარი და მრავალმხრივ განვითარებული პიროვნება.²⁶

²⁵ Попов А. Н. Автоматизация и труд. М., 1975.

Хроменков Н. Некоторые вопросы технического прогресса. Учен. зап. Московского областного пединститута, 1968, т. 216, вып. 2, с. 304—339.

²⁶ Марков Н. В. Научно-техническая революция. Анализ, перспективы, последствия. М., 1973, с. 191.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში: საწარმოო ძალ-
თა სულ უფრო განვითარების საფუძველზე წარმოების ავტომატიზაცია
და კომპლექსური მექანიზაცია იწვევს: ა) ფიზიკური და გონებრივი შრო-
მის შემდგომ განვითარებასა და სრულყოფას. ეს პროცესი ბუნებრივი
საფუძველია: ბ) მათი ორგანული შერწყმა ადამიანთა საწარმოო საქმიან-
ობაში, რაც შესაბამისად იწვევს მშრომელთა კულტურულ-ტექნი-
კური დონის ამაღლებას, მათი სპეციალურ-ტექნიკური გამოცდილებისა
და ზოგადსაგანმანათლებლო მომზადების სრულყოფას.

ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებითი განსხვავების და-
ძლევის შესახებ მსჯელობისას ყოველთვის უნდა გავითვალისწინოთ ამ
ფაქტორთა ერთობლივი მოქმედება, რადგანაც როგორც ურთიერთშელ-
წევადი მოვლენები ისინი არსებობენ და მოქმედებენ ერთიმეორის გვერ-
დით. ფიზიკური შრომის ინტელექტუალიზაცია, გონებრივი შრომის წი-
ლის განუხრელი ზრდა და მათი ორგანული შერწყმა ადამიანთა საწარ-
მოო საქმიანობაში ავტომატიზებული წარმოებისათვის დამახასიათებელი
კანონზომიერი მოვლენაა.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში მექანიზებული და
ავტომატიზებული წარმოების საფუძველზე მიმდინარეობს, მუშაკთა
აღმსრულებელ და ორგანიზატორულ ფუნქციათა შერწყმა. მათი შრომი-
თი მრავალმხრივ ფუნქციათა ინტელექტუალიზაცია სწორედ ასეთ პი-
რობებშია შესაძლებელი ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის ბუნე-
ბრივი ერთიანობის აღდგენა და სრული, სოციალურად ერთგვაროვანი
საზოგადოების ფორმირება.

3. მუშათა კულტურულ-ტექნიკური დონის ამაღლების თავისებურებანი სოციალისტური საზოგადოების კიროვაბაში

ჩვენი საზოგადოების ერთ-ერთი დიდმნიშვნელოვანი სოციალური
პროცესი, რომელიც ადამიანთა საწარმოო საქმიანობაში გონებრივი
შრომის წილის ზრდის ნათელი მაჩვენებელია, მუშათა კულტურულ-ტექ-
ნიკური დონის განუწყვეტელი ზრდაა. მუშათა პროფესიული და ზოგად-
საგანმანათლებლო სტრუქტურის არსებითი ცვლილება რთული და მრავალ-
მხრივი პროცესია, რომლის წარმატებით გადაჭრა დამოკიდებულია
მეცნიერების, ტექნიკის, კულტურის და საერთოდ, საზოგადოების მიერ
შექმნილი, როგორც სულიერი, ასევე მატერიალურ ფასეულობათა შეს-
წავლა-ათვისებაზე. ფ. ენგელსი აღნიშნავდა, რომ მომავალ საზოგადოე-
ბაში წარმოების სრული განვითარებისათვის „საკმაოა არა მარტო მექა-

ნიკური და ქიმიური დამხმარე საშუალებები, საჭიროა აგრეთვე შესაბამისი ზომით განვითარდეს იმ ადამიანთა უნარიც, რომელთაც მოძრაობაში მოჰყავთ ეს საშუალებანი²⁷, წარმოებაში დანერგილი ახალი ტექნიკა, როგორც ამას აღნიშნავდა ვ. ი. ლენინი, მხოლოდ მაშინ იძლევა სასურველ შედეგს, როდესაც მას მართავენ მაღალკვალიფიციური, მცოდნე ადამიანები. „იმისათვის, რათა მართო, საჭიროა კომპეტენტური იყო, საჭიროა სავსებით და ზუსტად იცოდე წარმოების ყველა პირობა, საჭიროა იცოდე ამ წარმოების ტექნიკა მის თანამედროვე სიმძლავრეზე, უნდა გქონდეს გარკვეული მეცნიერული განათლება. აი, ის პირობები, რომლებიც ჩვენ უნდა დავაკმაყოფილოთ რაღაც უნდა დაჯდეს“²⁸.

ტექნიკური პროგრესით გამოწვეული არსებითი ცვლილებები, საწარმოო პროცესთა ტექნოლოგიაში და საერთოდ, ტექნიკის სფეროში — მუშათა კულტურულ-ტექნიკური დონის ამაღლების ობიექტური ფაქტორია, ხოლო მუშათა სრული მზადყოფნა, ასეთი ინტელექტუალური შრომისათვის — მისი სუბიექტური ფაქტორია. სოციალისტური საზოგადოებისათვის მუშათა კულტურულ-ტექნიკური დონის ზრდის პრობლემა — სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემაა. ეკონომიკურია იმდენად, რამდენადაც იგი მნიშვნელოვანი ფაქტორია საზოგადოებრივი შრომის ნაყოფიერების ზრდისათვის, ხოლო პრობლემის სოციალური მხარე მდგომარეობს იმაში, რომ მუშათა კლასის, როგორც კომუნისზმის მშენებლის, წამყვანი როლი მტკიცდება მისი საერთო კულტურის, განათლების, მისი პოლიტიკური აქტივობის ზრდის კვალობაზე.

მუშათა კულტურულ-ტექნიკური დონის ამაღლებას დიდი მნიშვნელობა აქვს ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებითი განსხვავების დაძლევის პროცესში. აქედან გამომდინარე, ზოგიერთი ავტორი უმართებულოდ ასკვნის, რომ თითქოსდა მუშათა კულტურულ-ტექნიკური დონის ამაღლება ინჟინერ-ტექნიკოსთა შრომის დონემდე, მთავარი პირობაა ამ პრობლემის წარმატებით გადაწყვეტისათვის. ასე, მაგალითად, ა. პარფენოვს მიაჩნია, რომ ამ პრობლემის გადაწყვეტა, უწინარეს ყოვლისა, შესაძლებელია მშრომელთა ზოგადსაგანმანათლებლო, ტექნიკური ცოდნისა და კულტურის ამაღლების საფუძველზე. ამ თვალსაზრისს იზიარებენ ვ. პოლოხოვი და ბ. რიაშჩენკო²⁹.

²⁷ ფ. ე ნ გ ე ლ ს ი, კომუნისზმის პრინციპები. თბ., 1972, გვ. 22.

²⁸ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 30, გვ. 517.

²⁹ Полозов В. Р. Ряденко Б. Р. Подъем культурно-технического уровня рабочего класса и его значение в преодолении существенных различий между умственным и физическим трудом «Вестник Ленинградского университета», 1964, вып. 3, № 17, с. 5.

ფაქტია, დღეს გონებრივი და ფიზიკური შრომის მეშვეობა კულტურულ-ტექნიკურ დონეთა შეუსაბამობას არსებითი ხასიათი აქვს და მის დასაძლევად აუცილებელია მეშათა ზოგადსაგანმანათლებლო და სპეციალურ-ტექნიკური განათლების დონის ამაღლება, მაგრამ ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებითი განსხვავების დაძლევის პრობლემა მხოლოდ ამ გარემოებით არ შემოიფარგლება. მისი არსებობა, უწინარეს ყოვლისა, განპირობებულია საზოგადოების საწარმოო ძალთა განვითარების დონის უმარისობით და აქედან გამომდინარე საზოგადოებრივი წარმოების სხვადასხვა დარგებში არსებული ტექნიკისა და საწარმოო ტექნოლოგიურ პროცესთა არაერთგვაროვანი დონით.

მიუხედავად პრობლემის ინტენსიური კვლევისა, მეცნიერთა შორის აზრთა სხვადასხვაობაა მეშათა კულტურულ-ტექნიკური დონის ცნების დადგენის თაობაზედაც. ა. კურილოვის აზრით, მეშათა კულტურულ-ტექნიკური დონის ცნებაში უნდა გვესმოდეს: ა) პროფესიულ-ტექნიკური ცოდნა; ბ) შრომითი ჩვევების განსაზღვრული დონე, თანამედროვე შრომის იარაღების გამოყენების ცოდნა; გ) ზოგადსაგანმანათლებლო ცოდნა; დ) ზოგადკულტურული დონე, ე. ი. ზოგადი განვითარების მთელი ერთობლიობა ლიტერატურის და ხელოვნების ცოდნა, აგრეთვე ზოგადსაკაცობრიო კულტურის მიღწევათა გამოყენების ცოდნა სულიერ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად³⁰. რ. პერსიანოვი მიიჩნევს, რომ კულტურულ-ტექნიკური დონე საზოგადოებრივ-საწარმოო გამოცდილების, საწარმოო და კულტურული ჩვევების, ზოგადპოლიტიკური და სპეციალურ-ტექნიკური მომზადების ერთობლიობაა, რომლებიც ვითარდებიან და გამოხატულებას პოულობენ შრომის პროცესში, უწინარეს ყოვლისა, მატერიალური წარმოების სფეროში³¹.

ანალოგიურ თვალსაზრისზე დგანან წიგნის — „საბჭოთა მეშათა კლასის კულტურულ-ტექნიკური დონის ამაღლება“ — ავტორები³².

ა. სუხანკინა თვლის, რომ მეშათა კულტურულ-ტექნიკური დონის ცნებაში იგულისხმება: 1. მეშაქის, როგორც საზოგადოების საწარმოო ძალების შემადგენელი ელემენტის, განვითარების დონე, მისი პროფესიონალური განათლების დონე, შრომითი ფუნქციების ხასიათი პროდუქ-

³⁰ Курьлев А. К. Преодоление существенных различий между умственным и физическим трудом, Проблема строительства коммунизма, М., 1963, с. 216.

³¹ Персянов Р. М. Социально-экономические проблемы технического творчества в развитом социалистическом обществе, М., 1977, с. 20.

³² «Подъем культурно-технического уровня советского рабочего класса. Изд-во социально-экономической литературы, М., 1961, с. 14.

ქტის დამზადების პროცესში, 2. მუშაკის ზოგადი კულტურის დონე, მისი ზოგადი განათლება, ზოგადპოლიტიკური მომზადება, მათი ესთეტიკური გემოვნების, ჩვევების, განვითარების დონე და ა. შ.

ამ მხარეებიდან პირველს შეიძლება ვუწოდოთ საწარმოო-ტექნიკური, ან პროფესიონალურ-ტექნიკური დონე, ხოლო მეორეს მათი სულიერი კულტურის დონე. ისინი ურთიერთკავშირში იმყოფებიან³³.

სამეცნიერო ლიტერატურაში ზოგჯერ გვხვდება ასეთნაირი გამოთქმები „კულტურულ-ტექნიკური და ზოგადსაგანმანათლებლო დონე“, „კულტურულ-ტექნიკური და პოლიტიკური დონე“, „ზოგადსაგანმანათლებლო, იდეური და კულტურულ-ტექნიკური დონე“. ეს იმას ნიშნავს, რომ მეცნიერთა ნაწილი მუშათა კულტურულ-ტექნიკური დონის ცნებაში არ გულისხმობს მათ ზოგადსაგანმანათლებლო და პოლიტიკურ დონეს. ამ პრობლემაზე მომუშავე მეცნიერთა უმრავლესობის აზრით, მუშათა კულტურულ-ტექნიკური დონე მოიცავს, როგორც მუშათა ზოგადსაგანმანათლებლო, ასევე პროფესიულ-ტექნიკურ ცოდნას.

მაშასადამე, მშრომელთა კულტურულ-ტექნიკური დონე განისაზღვრება მატერიალური წარმოების პროცესთან დაკავშირებული არსებითი მომენტების გააზრებისა და დაუფლების სიხუსტითა და ზოგადი განათლებისა და საერთოდ, კაცობრიობის მიერ შექმნილი სულიერ ფასეულობათა ათვისების ხარისხით.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციით გამოწვეულ მოთხოვნებსა და მუშათა კულტურულ-ტექნიკურ დონეს შორის დიალექტიკური კავშირია. მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციით გამოწვეული შრომის საშუალებების არსებითი გარდაქმნები, რთული საწარმოო ტექნოლოგიური პროცესები გავლენას ახდენენ მუშათა პროფესიაზე, კვალიფიკაციაზე, მათი პროფესიულ-ტექნიკური მომზადების დონეზე, მათ, ერთი მხრივ, მოეთხოვებათ ტექნიკის, საწარმოო ტექნოლოგიურ პროცესთა და წარმოების ორგანიზაციის, მისი განვითარების ზოგადი პრინციპების ცოდნა და მეორე მხრივ, მუშათა ზოგადსაგანმანათლებლო და სპეციალური მომზადების გარეშე შეუძლებელია ტექნიკური პროგრესის კანონზომიერი დაჩქარება და შემდგომი სრულყოფა. მუშათა კულტურულ-ტექნიკური დონის ამაღლების საქმეში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს მათ ზოგადსაგანმანათლებლო მომზადებას.

როდესაც მუშათა ზოგადსაგანმანათლებლო დონეზე ვლაპარაკობთ,

33 Суханкина А. Основные условия культурно-технического роста советского рабочего класса в развитом социалистическом обществе. В кн.: «Проблемы научного коммунизма, М., 1972, с. 205—206.

მხედველობაში უნდა გვქონდეს, განათლების ის დონე, რომელიც მუშათა პროფესიული მომზადებისათვისაა აუცილებელი, ე. ი. მატერიალური წარმოების სფეროს შიგნით მოღვაწეობისათვის აუცილებელია საწარმოო განათლება, ხოლო მეორე მხრივ, საერთოდ, ზოგადი განათლება, რომელიც აუცილებელია, ადამიანის როგორც პიროვნების ჩამოყალიბებისათვის. მუშათა განათლების დონესა და მათ საწარმოო მომზადებას შორის პირდაპირი კავშირია. „...შეუძლებელია წარმოვიდგინოთ მომავალი საზოგადოების იდეალი, — აღნიშნავდა ვ. ი. ლენინი, — უიმიოდ თუ ახალგაზრდა თაობის სწავლება ნაყოფიერ შრომასთან არ იქნება შეერთებული. ვერც სწავლა-განათლება ნაყოფიერი შრომის გარეშე. ვერც ნაყოფიერი შრომა პარალელური სწავლებისა და განათლების გარეშე ვერ იქნება აყვანილი იმ სიმაღლეზე, რომელსაც ტექნიკის თანამედროვე დონე—მეცნიერული ცოდნის მდგომარეობა მოითხოვს“³⁴. რაც უფრო მაღალია მუშათა განათლების დონე, მით უფრო ნაკლები დრო და ენერგიაა საჭირო ახალ პროფესიათა, მომიჯნავე პროფესიათა და სპეციალობათა დაუფლებისათვის.

უნდა აღინიშნოს, რომ მექანიზებული და ავტომატიზებული წარმოების პირობებში ფართო ხასიათი მიიღო მოძრაობამ მომიჯნავე პროფესიების დაუფლებისათვის. ნიშანდობლივია ის ფაქტიც, რომ პროფესიების რაციონალური შეთავსება უშუალო კავშირშია მშრომელთა განათლების დონესთან.

წარმოების განვითარების დღევანდელი დონე გვიჩვენებს, რომ არა-ავტომატიზებულ უბნებზე ოპერატორებსა და გამწყობებს, როგორც წესი, ნაკლები სპეციალური და ზოგადი განათლების დონე აქვთ, ვიდრე ავტომატიზებულ უბნებზე მომუშავეთ. თანამედროვე წარმოების მოთხოვნებს და მუშათა ზოგადსაგანმანათლებლო და პროფესიული მომზადების დონეს შორის პარამონია, შესაბამისობა უნდა არსებობდეს.

სკკპ XXVII ყრილობაზე მ. ს. გორბაჩოვმა აღნიშნა, რომ „მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში შრომის შემდგომი გარდაქმნა დიდ მოთხოვნებს უყენებს ადამიანების განათლებასა და პროფესიულ მომზადებას. არსებითად დღის წესრიგში დადგა უწყვეტი განათლების ერთიანი სისტემის შექმნის ამოცანა“³⁵.

დღეისათვის ცხადია ის გარემოება, რომ სოციალისტურ საზოგადოებაში შექმნილია მატერიალური და სოციალურ-პოლიტიკური პირობები მშრომელთა კულტურულ-ტექნიკური დონის განუწყვეტელი ზრდისათ-

³⁴ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 2, გვ. 584.

³⁵ სკკპ XXVII ყრილობის მასალები, გვ. 73.

ვის. კაპიტალისტურ საზოგადოებაში კი — ყოველწლიურად ღრმავდება წინააღმდეგობა და შეუსაბამობა მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის მოთხოვნებსა და მშრომელთა კულტურულ-ტექნიკურ ღონეს შორის. მართალია, ავტომატიზებული წარმოება აიძულებს კაპიტალისტს გარკვეულ დონემდე იზრუნოს მუშის სპეციალური განათლებისათვის. რაც მხოლოდ მათ ინტერესებს შეესაბამება, მაგრამ მაინც მუშათა, როგორც სპეციალური, ასევე ზოგადსაგანმანათლებლო დონე აშკარად ჩამორჩება ტექნიკური პროგრესის შესაძლებლობებსა და მოთხოვნილებებს.

თვით ბურჟუაზიული სოციოლოგებიც კი აღიარებენ კაპიტალისტური სინამდვილისათვის დამახასიათებელ ამ წინააღმდეგობებს. ფრიდმანი აღნიშნავს, რომ ავტომატიზაციის ფართო გავრცელებისათვის, დანერგვისათვის მისი ეფექტურობის მიღწევისათვის, აუცილებელია უმაღლესი პროფესიონალური მომზადება და ტექნიკური ცოდნა მუშათა კლასის კუთვნილება გახდეს. ეს გარემოება თავის მხრივ მთელ რიგ რეფორმათა სისტემებთანაა დაკავშირებული. მისი განხორციელება არ შეუძლია ცალკეულ, კერძო ფირმებს, როგორი ძლიერებიც არ უნდა იყვნენ ისინი. მთელმა საზოგადოებამ უნდა მიიღოს გადამწყვეტი ზომები და მიაღწიოს სასურველ შედეგს. კაპიტალიზმის პირობებში მშრომელები მოკლებულნი არიან შემოქმედებით შრომას, წარმოების მართვის ფუნქციები მხოლოდ ექსპლუატატორთა ხელშია. „კაპიტალიზმის ხელმძღვანელობა. — აღნიშნავს კ. მარქსი, — არის არა მარტო საზოგადოებრივი შრომითი პროცესის ბუნებიდან გამომდინარე და ამ პროცესის კუთვნილი განსაკუთრებული ფუნქცია, იგი ამავე ღროს ამ საზოგადოებრივი შრომითი პროცესის ექსპლოატაციის ფუნქციაა³⁶. მხოლოდ სოციალისტურ საზოგადოებაში ხორციელდება მშრომელთა უნარისა და შესაძლებლობების სრული გამოვლენა, მათი როგორც ზოგადსაგანმანათლებლო, ასევე პროფესიული მომზადების დონის განუწყვეტელი ამაღლება. „ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებას როცა აღწევს, მუშათა კლასი ამავე ღროს მორალურადაც, გონებრივადაც, პოლიტიკურადაც მაღლდება, უფრო მეტი უნარი შესწევს განაწორციელოს თავისი დიდი განმათავისუფლებელი მიზნები“³⁷. რაც უფრო რთულ სოციალურ-ეკონომიკურ ამოცანებს წყვეტს საზოგადოება, ბუნებრივია, მით უფრო მა-

³⁶ კ. მარქსი. კაპიტალი, ტ. 1, გვ. 421.

³⁷ კ. მ. ლენინი. თხზ., ტ. 18, გვ. 88.

ლალი უნდა იყოს მშრომელთა აზროვნების დონე, მათი ინტელექტუალური შესაძლებლობები. რაც უფრო განვითარებულია ადამიანის აზროვნება, მით უფრო ძლიერია და შედეგიანი მისი გარდამქმნელი მოქმედება გარე სამყაროზე. ადამიანის უნარის განვითარება და სრულყოფა დაკავშირებულია არა მხოლოდ პროფესიულ მოღვაწეობაზე, არამედ მათ ზოგადსაგანმანათლებლო დონეზეც და, საერთოდ, აზროვნების სირთულის ხარისხზე.

ზოგად განათლებას დიდი მნიშვნელობა აქვს მუშათა შემოქმედებითი უნარის განვითარებისათვის, მათი პროფესიული მომზადებისათვის. განათლება, პირველ რიგში, შეიძლება და უნდა განვიხილოთ როგორც ერთობ ქმედითი კავშირი მეცნიერებასა და წარმოებას შორის. ადამიანთა მეცნიერული განათლება მეცნიერულ იდეებს აქცევს მატერიალურ ძალად. თავის მხრივ სპეციალურ უნართა განვითარება დადებითად მოქმედებს ადამიანთა ინტელექტუალურ შესაძლებლობათა განვითარებაზე. ამასთანავე აუცილებელია აღინიშნოს, რომ შრომის ინტელექტუალიზაცია და მშრომელთა ინტელექტუალიზაცია არ უნდა გავიგვივოთ ერთიმეორესთან — მართალია, შრომის ინტელექტუალიზაცია მნიშვნელოვანი პირობაა მშრომელთა კულტურულ-ტექნიკური დონის ამაღლებისათვის. ისინი მკიდრო კავშირში იმყოფებიან. მაგრამ მიუხედავად ამისა მშრომელთა ინტელექტუალიზაციის დონე მხოლოდ წარმოების სფეროთი არ შემოიფარგლება. პიროვნების ყოველმხრივობა, მთლიანობა არ შეიძლება მიღწეულ იქნას მხოლოდ შრომის (წარმოების) სფეროში. წარმოება პიროვნების ჩამოყალიბების მატერიალურ საფუძველს ქმნის. პიროვნების ფორმირება უშუალოდ დამოკიდებულია ისეთ ფაქტორებზე, როგორიცაა: განათლება, აღზრდა. სულიერი კულტურის ფასეულობათა აღქმა. ყველაზე პროდუქტიული და შემოქმედებითი მუშაკიც კი შეზღუდულია თავისი სპეციალობით, რომლის გადალახვასაც ის შეძლებს, მხოლოდ როგორც მოქალაქე, ე. ი. როგორც საზოგადოებრივი მოღვაწეობის სუბიექტი, საზოგადოების თვითმმართველობის აქტიური მონაწილე.

მართლაც, ყოველმხრივ განვითარებული ადამიანის პრობლემის დაკავშირება მხოლოდ პროფესიულ-საწარმოო საქმიანობასთან. რა თქმა უნდა, შეცდომაა. საწარმოო საქმიანობა, ახალ პროფესიათა ათვისება, შრომით ფუნქციათა მონაცვლეობა უზრუნველყოფს მუშის არა როგორც მთლიანი პიროვნების განვითარებას. არამედ მათი პროფესიული მომზადების სრულყოფას. მუშის, როგორც პიროვნების, ყოველმხრივ განვითარებისათვის აუცილებელია მათი აქტიური მოღვაწეობა საზოგადოებრივი მოვლენების მართვაში. საზოგადოების კულტურულ. პოლი-

ტიკურ ცნობებში. პიროვნების ყოველმხრივ განვითარებაზე გავლენას ახდენს სხვადასხვა საზოგადოებრივი ურთიერთობები, ოჯახი, აღზრდა, კულტურული დაწესებულებები და სხვ.

ადამიანი არა მხოლოდ მატერიალური დოვლათის მწარმოებელია, არამედ სუბიექტია საზოგადოებრივ პოლიტიკური ცხოვრებისა. ამ თვალსაზრისზე დგომა, რა თქმა უნდა, არ ნიშნავს საწარმოო-შრომითი ფაქტორების შეუფასებლობას მუშათა კულტურულ-ტექნიკური დონის ამაღლების საქმეში. სოციალისტურ საზოგადოებაში ყოველგვარი მატერიალური წარმოება გამიზნულია საზოგადოების ყველა წევრის ყოველმხრივ განვითარებისა და კეთილდღეობისათვის. ამიტომაც აუცილებელია, რომ წარმოების განვითარება, მშრომელთა მატერიალურ-საყოფაცხოვრებო დონის ამაღლება პიროვნების ყოველმხრივ განვითარება და მათი ინტელექტუალური შესაძლებლობანი ყოველთვის განხილულ უნდა იქნეს მკიდრო კავშირში. ტექნიკური პროგრესის საფუძველზე შეიარაღებული წარმოების მართვას ესაჭიროება მაღალკვალიფიციური მუშაკები, მცოდნე ადამიანები.

მუშათა და ინჟინერ-ტექნიკოსთა ერთობლივი შემოქმედებითი მოღვაწეობა სოციალისტური საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი კანონზომიერი მოვლენაა მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში. ავტომატიზებული წარმოებისათვის აუცილებელი რთული ტექნოლოგიური და საწარმოო პროცესთა მართვის პრობლემების წარმატებით გადაჭრა შესაძლებელია მხოლოდ მუშათა, ინჟინერ-ტექნიკოსთა, მეცნიერთა მკიდრო თანამშრომლობის საფუძველზე.

მეცნიერების უშუალო საწარმოო ძალად გადაქცევის პირობებში განუწყვეტლივ თართოვდება წარმოების მეცნიერულ-ტექნიკური საფუძველი, რაც თავისთავად ჰქმნის ისეთ მუშათა გამოყენების შესაძლებლობას, რომლებიც ფლობენ რამოდენიმე პროფესიას. და აქვთ შრომითი ფუნქციების მონაცვლეობის უნარი. მუშათა, ინჟინერთა და მეცნიერთა ერთობლივი შემოქმედებითი მოღვაწეობა ხელს უწყობს, ერთი მხრივ, მუშათა მეცნიერულ-ტექნიკური პიროვნების გაღრმავებას, ხოლო მეორე მხრივ, ინჟინერ-ტექნიკოსებს. მეცნიერებს ეძლევათ შესაძლებლობა უშუალოდ გაეცნონ მექანიზებული და ავტომატიზებული წარმოებისათვის დამახასიათებელ რთულ ტექნოლოგიურ პროცესებს. მუშის შრომა აუცილებელია მეცნიერების მომსახურებისათვისაც, უნიკალურ დანადგართა შექმნისათვის, რომელთა გარეშე წარმოუდგენელია მეცნიერთა მოღვაწეობა საბუნებისმეტყველო და ტექნიკური მეცნიერებების სფეროში. ავრთვე მეცნიერული იდეების საცდელ ნიმუშებში, ხელსაწყობ-

სა და მექანიზმებში განხორციელებისათვის. მხოლოდ სოციალისტური საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი ეს თავისებურება აუცილებელი პირობაა ავტომატიზებული წარმოების ახალი ტიპის მუშაკის მუშა-ინტელიგენტის ფორმირებისათვის. მუშა-ინტელიგენტი თანამედროვე ტექნიკით აღჭურვილი წარმოების მუშაკია, რომელიც მაღალ ზოგადსაგანმანათლებლო დონესთან ერთად საფუძვლიანად ფლობს პროფესიულ-სპეციალურ ცოდნას. ისინი არიან მუშები, რადგანაც უშუალოდ ჰქმნიან მატერიალურ ღირებულებას, აქტიურად მონაწილეობენ წარმოების მართვა-ორგანიზაციაში, საწარმოო ტექნიკურ შემოქმედებაში, ფლობენ ინჟინერ-ტექნიკოსთათვის დამახასიათებელ ზოგიერთ თვისებებს.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში უდიდესი ყურადღება ექცევა ასეთი ტიპის მუშაკთა პროფესიული მომზადების სრულყოფას, სწავლების ახალი ფორმებისა და მეთოდების შემუშავებას. ამ ამოცანის განხორციელებაში დიდ როლს ასრულებს პროფესიულ-ტექნიკური სასწავლო დაწესებულება, სადაც მუშები ზოგად საშუალო განათლებასთან ერთად წარმატებით ეუფლებიან მათ არჩეულ სპეციალობას. პროფესიულ-ტექნიკური სწავლების ფორმას დიდი მნიშვნელობა აქვს მუშათა კულტურულ-ტექნიკური დონის ამაღლებისათვის ინჟინერ-ტექნიკოსთა დონემდე.

ამ მეტად მნიშვნელოვანი ამოცანის დროულად და რაციონალურად შესრულების თვალსაზრისით ჩვენს ქვეყანაში მიმდინარეობს საშუალო განათლების სისტემის ძირეული გარდაქმნა, პროფესიულ-ტექნიკური სასწავლებლების ფართო ქსელის შექმნა და უმაღლესი სკოლის რეფორმის განხორციელება. ყოველივე ეს უზრუნველყოფს ადამიანის ფაქტორის გაძლიერებას, თვისებრივ გაუმჯობესებას, რაც იმას ნიშნავს, რომ თითოეული მუშაკი თავის ადგილას მუშაობდეს სრული უკუგებით, რაციონალურად იყენებდეს სამუშაო დროს.

საყურადღებოა ის გარემოება, რომ 1984/85 სასწავლო წელს ჩვენს ქვეყანაში სწავლობდა 4,1 მლნ პროფესიულ-ტექნიკური სასწავლებლების მოსწავლე, 2,3 მლნ საშუალო სპეციალური სასწავლებლების მოსწავლე, 2,9 მლნ კი სწავლობდა უმაღლეს სასწავლებლებში. ასე, რომ ჩვენმა ქვეყანამ მოსწავლეთა მხოლოდ ამ შემადგენლობიდან მიიღო 4,1 მლნ მუშა და 5,8 მლნ უმაღლესი განათლების სპეციალისტი, წარმოების მუშაკი. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ის „სოციალური და ადამიანის ფაქტორები, რომლებიც მეთორმეტე ხუთწლედში 2000 წლამდე და მომდევნო წლებში რეალურად უზრუნველყოფენ ჩვენი ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დაჩქარებას, არიან არა მარტო მშრო-

მელთა დღევანდელი მილიონები, არამედ ის მილიონებიც. დღევანდელი მოსწავლეები, რომლებიც სკოლის, პროფტექნიკური სასწავლებლის, ტექნიკუმების, უმაღლესი სასწავლებლების დამთავრებისა და ქვეყნის სახალხო მეურნეობის დარგებში გადასვლია შემდეგ გახდებიან სრულად მომზადებულ, ზოგადტექნიკურად კულტურულ, მაღალი კვალიფიკაციის მშრომელად“.³⁸

პროფესიულ-ტექნიკური განათლების შემდგომი სრულყოფა დიდად დაეხმარება ახალგაზრდა მუშაკებს აირჩიონ პროფესია მათი უნარისა და შესაძლებლობების გათვალისწინებით. სსრ კავშირის კონსტიტუციაში ჩაწერილია: „სსრ კავშირის მოქალაქეებს აქვთ შრომის უფლება, — ანუ უფლება მიიღონ გარანტირებული სამუშაო მისი რაოდენობისა და ხარისხის შესაბამისი შრომის ანაზღაურებით, რომელიც არ უნდა იყოს სახელმწიფოს მიერ დაწესებულ მინიმალურ ოდენობაზე ნაკლები, — მათ შორის უფლება—აირჩიონ პროფესია საქმიანობისა და სამუშაოს სახეობა მოწოდების, უნარის, პროფესიული მომზადების, განათლების შესაბამისად და საზოგადოებრივ მოთხოვნილებათა გათვალისწინებით. ამ უფლებას უზრუნველყოფს მეურნეობის სოციალისტური სისტემა, საწარმოო ძალების განუხრელი ზრდა, უფასო პროფესიული სწავლება, შრომის კვალიფიკაციის ამაღლება და ახალ სპეციალობათა სწავლება, პროფესიული ორიენტაციისა და შრომითი მოწყობის სისტემათა განვითარება“.³⁹

პროფესიულ-ტექნიკურ სასწავლებელთა კურსდამთავრებული მუშები სარგებლობენ გარკვეული უპირატესობით უშუალოდ საწარმოებში მოსამზადებელ მუშებთან შედარებით. ისინი შემდგომ საწარმოო თანრიგს იღებენ უფრო ადრე. უფრო ეფექტურად იყენებენ სამუშაო დროს და მათ შორის 2-ჯერ მეტია ნიჭიერ ახალგაზრდა მუშათა რიცხვი, რომლებსაც აქვთ ახალი ტექნიკის ათვისების უნარი. მათი კვალიფიციური შრომა გამოიწვევს იმ მუშათა ხვედრითი წონის შემცირებას, რომლებიც ეწევიან არაკვალიფიციურ ხელით შრომას და დაბალკვალიფიციური მექანიზებული შრომით არიან დაკავებული. შესაბამისად სულ უფრო გაიზრდება იმ მუშაია წილი, რომლებიც მაღალკვალიფიციური ავტომატიზებული შრომით არიან დასაქმებულნი და უპირატესად ასრულებენ გონებრივ ოპერაციებს.

ამრიგად მშრომელთა კულტურულ-ტექნიკური დონის განუწყვეტე-

³⁸ ექონ. „ვოპროსი ფილოსოფიი“, 1986, №1, გვ. 28.

³⁹ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის კონსტიტუცია (ძირითადი კანონი) თბილისი, 1977 გვ. 21.

ლი ზრდა სოციალისტური საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი ობიექტური კანონზომიერებაა. იმ საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ფორმაციას აქვს მხოლოდ უპირატესობა, რომელიც უფრო მეტად უზრუნველყოფს ამ მნიშვნელოვანი სოციალური მოვლენის განხორციელების პირობებსა და შესაძლებლობებს. თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის საფუძველზე გამოწვეულმა არსებითმა ცვლილებებმა მატერიალური წარმოების ტექნიკურ შეიარაღებასა და ტექნოლოგიაში და, საერთოდ, შრომის შინაარსში შესაბამისად გამოიწვია მუშათა კულტურულ-ტექნიკური დონის ამაღლება. მუშათა კულტურულ-ტექნიკური დონის განუწყვეტლივ ზრდა აუცილებელი პირობაა — ფიზიკური და გონებრივი შრომის აღამიანებს შორის არსებითი განსხვავების დაძლევისა და, საერთოდ, საზოგადოებრივი შრომის ნაყოფიერების ზრდისათვის. მართლაც, მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარებამ ახალი მოთხოვნები წაუყენა მუშათა კულტურულ-ტექნიკურ დონეს, რომელიც განპირობებულია ერთი მხრივ, მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის მიღწევების საფუძველზე სოციალისტური წარმოების შემდგომი სრულყოფით და მეორე მხრივ, კომუნისტური საზოგადოების ძირითადი სოციალური მიზნით—რომელიც ყოველმხრივ განვითარებული ადამიანის ფორმირებაში მდგომარეობს.

38

ინტერპრეტაციის ნაცვლად გვიქმნის ბუნდოვან, უზუსტო წარმოდგენას შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების პრობლემის თაობაზე.

აღსანიშნავია, რომ შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების შესახებ საკითხი ჩვენს ფილოსოფიურ და ეკონომიკურ ლიტერატურაში ხშირად არააწორადაა დასმული. მეცნიერები კამათობენ იმაზე, ექნება თუ არა ადგილი შრომის საზოგადოებრივ დანაწილებას სრული კომუნიისტური საზოგადოების დროს. მეცნიერთა უმრავლესობას, მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა შრომების ღრმა და საფუძვლიანი ანალიზის საფუძველზე, მიაჩნიათ შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების არსებობის აუცილებლობა საზოგადოების განვითარების ნებისმიერ ეტაპისათვის. თუ საზოგადოება თავისი განვითარების ნებისმიერ საფეხურზე გულისხმობს შრომის საზოგადოებრივ დანაწილებას, მაშინ ისმის კითხვა: რა სახეს მიიღებს შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება, როგორი ექნება მისი როლი კომუნიზმის დროს?

შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების საკითხის კვლევის პროცესში ორი ურთიერთსაპირისპირო აზრი ჩამოყალიბდა: ავტორთა ნაწილს შესაძლებლად მიაჩნია პიროვნების ყოველმხრივი განვითარებისა და შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების შეთავსება და გულისხმობენ შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების არსებობას სრული კომუნიზმის დროს (ა. კურილოვი, ნ. ნოვოსელოვი, ვ. ფომინა, ა. ომაროვი, ი. სულდრევსკი, ნ. მარკოვი ვ. სუსლოვი და სხვ.). მეცნიერთა მეორე ჯგუფს შეუძლებლად მიაჩნია შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების პირობებში პიროვნების ყოველმხრივი განვითარება და შრომის საზოგადოებრივ დანაწილებას ისტორიულ კატეგორიად აცხადებს (ს. სტრუმლინი, ვ. ელმეევი, დ. კაიდალოვი, ვ. კორნიენკო, ნ. ფილიმინოვი, გ. გაკი, ა. კუზინი, ვ. ბელკინი და სხვ.).

როდესაც ვლაპარაკობთ სრული კომუნიზმის დროს შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების შესახებ, უპირველეს ყოვლისა, აუცილებელია სწორად გავიგოთ შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების ცნება და მისი ბუნება. რა უნდა გვესმოდეს შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების ცნებაში? კ. მარქსი აღნიშნავს, რომ შრომის დანაწილება სხვა არაფერია, თუ არა თანაარსებული შრომა, ე. ი. შრომის სხვადასხვა სახეობის თანაარსებობა, რომელიც წარმოდგენილია სხვადასხვა სახის პროდუქტებში, უფრო სწორად საქონელში². მაშასადამე, შრომის საზოგა-

დობრივი დანაწილება პირველ რიგში გულისხმობს შრომითი პროცესისა და მოღვაწეობის სახეთა დანაწილებას, წარმოების პროცესში ადამიანთა გამოცალკევებასა და, ამასთან, ცალკეულ მწარმოებელთა შორის საქმიანობის ურთიერთგაცვლას.

შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება, რა თქმა უნდა, არ გულისხმობს შრომის სხვადასხვა სახეობათა მხოლოდ თანაარსებობას. ზოგიერთ მკვლევარს არასწორად ესმის შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების არსი, და შრომის დანაწილების ქვეშ გულისხმობს შრომითი საქმიანობის სხვადასხვა სახეობათა განცალკევების პროცესს. შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება მარტო შრომის სხვადასხვა სახეობათა ერთიმეორისაგან გამოცალკევება კი არ არის, არამედ, რაც მთავარია, ამ დანაწილების საფუძველზე შრომითი საქმიანობის ურთიერთგაცვლაა. შრომის დანაწილება და მონაცვლეობა განუყოფელია ერთიმეორისაგან და წარმოადგენენ ერთი და იმავე პროცესის ორ მხარეს. რაც უფრო განვითარებული და სრულყოფილია შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება, მით უფრო ფართო და ინტენსიურია შრომითი საქმიანობის ურთიერთგაცვლა. ეს გარემოება ჯერ კიდევ ადრე იქნა შემჩნეული კ. მარქსის მიერ. როცა ეხება მანუფაქტურის წარმოშობის საკითხს იგი აღნიშნავს: „ერთი მხრივ, იგი წარმოიშობა სხვადასხვაგვარ დამოუკიდებელ ხელობათა კომბინაციიდან, რომლებიც თავიანთ დამოუკიდებლობას კარგავენ და იმდენად ცალმხრივი ხდებიან, რომ ერთი და იმავე საქონლის წარმოების პროცესში მხოლოდ ერთიმეორის შემავსებელ ნაწილობრივ ოპერაციებს წარმოადგენენ. მეორე მხრივ, მანუფაქტურა წარმოიშობა თანაგვარი ხელოსნების კოოპერაციიდან, შლის ერთსა და იმავე ინდივიდუალურ ხელობას მის სხვადასხვა განსაკუთრებულ ოპერაციებად, აცალკევებს და იმდენად დამოუკიდებელს ხდის მათ, რომ თვითეული მათგანი ამა თუ იმ განსაკუთრებული მუშის ერთადერთ ფუნქციად იქცევა, ამიტომ მანუფაქტურას, ერთი მხრივ, შეაქვს შრომის დანაწილება წარმოების პროცესში ანდა ავითარებს შემდგომ ამ დანაწილებას, მეორე მხრივ, იგი ახდენს იმ ხელობათა კომბინირებას, რომელნიც უწინ დამოუკიდებლად არსებობდნენ“³.

მართლაც, ძნელად წარმოსადგენია — საზოგადოების განვითარების ნებისმიერ საფეხურზე — ადამიანთა საწარმოო საქმიანობა, შრომითი საქმიანობის განსაზღვრული დარგით შემოფარგვლის გარეშე. კ. მარქსი, „კაპიტალში“ წერს: „საზოგადოებრივი წარმოების სხვადასხვა დარგებად

დაყოფის გამო საქონელი უკეთ მზადდება; ადამიანის სხვადასხვა მიღრეკილება და ტალანტი შესაფერ სამოქმედო სფეროს ირჩევს, ხოლო ამ სფეროს შეუზღუდველად შეუძლებელია სადმე რაიმე მნიშვნელოვანი შედეგის მიღწევა. მაშასადამე, შრომის დანაწილებიან მეოხებით უმჯობესდება პროდუქტიც და მისი მწარმოებელიც“⁴. კ. მარქსის ამ დებულებიდან ნათლად ჩანს საზოგადოებრივი წარმოების სისტემაში ადამიანთა შრომითი საქმიანობის შემოფარგვლის აუცილებლობა, სადაც იგი მთელი პასუხისმგებლობით გამოავლენს თავის უნარსა და შესაძლებლობებს. ეს აზრი ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქოსდა შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების პირობებში მუშაკი დაუფლება მხოლოდ ერთ რომელიმე პროფესიას.

განსაზღვრული შრომითი საქმიანობის შემოფარგვლის პირობებში. შესაძლებელია, რომ ერთი და იგივე მუშაკი ორ ან რამდენიმე სახის განსხვავებულ სამუშაოს ასრულებდეს, ე. ი. ადგილი ჰქონდეს შრომის მონაცვლეობას. მეცნიერთა ნაწილი მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა დებულებებიდან აკეთებს არასწორ დასკვნებს და ამტკიცებს, თითქოსდა ისინი არსად ლაპარაკობენ სრული კომუნიზმის დროს შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების შენარჩუნებისა და შემდგომი სრულყოფის შესახებ. ამ ავტორებს მხედველობიდან რჩებათ ერთი მეტად მნიშვნელოვანი გარემოება: როდესაც კ. მარქსი და ფ. ენგელსი ლაპარაკობენ შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების მოსპობის შესახებ, მათ მხედველობაში აქვთ კაპიტალისტური წესწყობილება და მისთვის დამახასიათებელი შრომის ძველი საზოგადოებრივი დანაწილების სისტემა, რომელიც მართლაც ბოჭავს ადამიანის განვითარებას, არ აძლევს მას ნიჭისა და შესაძლებლობების სრულად გამოვლენის საშუალებას. საზოგადოების ყველა წევრის ყოველმხრივი განვითარება შესაძლებელია მხოლოდ „შრომის წინანდელი დანაწილების მოსპობის გზით, საწარმოო აღზრდის გზით. მოქმედების ცვლის გზით“⁵.

შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების მომავლის შესახებ კ. მარქსი წერდა, რომ „საზოგადოებრივი შრომის დანაწილება არ მოისპობა საზოგადოებრივი წარმოების განსაზღვრული ფორმით. შეიცვლება მხოლოდ მისი გამოვლენის ფორმა“⁶.

შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების გარკვეული სახეები, როგორიცაა: შრომის საყოველთაო, განსაკუთრებული და ცალკეული დანა-

⁴ კ. მარქსი. კაპიტალი ტ. 1, 1954, გვ. 464—465.

⁵ კ. მარქსი. ფ. ენგელსი. რჩული ნაწერები. ტ. I. 1975, გვ. 109.

⁶ Маркс К., Энгельс Ф. Избранные письма, М., 1947, с. 208.

წილება სრული კომუნიზმის დროს მიიღებს უფრო სრულყოფილ სახეს. „კომუნიზმის დროსაც სახალხო მეურნეობას ექნება თავისი დარგები, ქვედარგები და ქვესახეები. ცხადია, ერთიანი ტექნიკური ბაზის პირობებში მათ შორის კავშირი უფრო განმტკიცდება, მაგრამ განსხვავებაც ყოველთვის დარჩება. მაშასადამე, ადამიანები თავიანთ შრომით უფლებებსა და მოვალეობებს წარმოების სხვადასხვა ობიექტებზე გამოავლენენ. ისინი გაინაწილებენ ერთობლივ შრომას შრომის ერთობლიობისათვის, მთელი საზოგადოებისათვის აუცილებელი საწარმოო საქმიანობის კომბინირებისათვის“⁷. ამ საკითხზე განსხვავებული თვალსაზრისი აქვს აკადემიკოს ს. სტრუმლინს: „მარქსიზმ-ლენინიზმის ფუძემდებლები იყვნენ იმ შეხედულების აშკარა მომხრენი, რომლის მიხედვითაც კომუნიზმის გამარჯვება გამოიწვევს შრომის დანაწილების მოსპობას და უზრუნველყოფს პიროვნების ყოველმხრივ ჰარმონიულ განვითარებას“⁸.

აკადემიკოს ს. სტრუმლინის დებულებით ფაქტიურად უარყოფილია შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება კომუნიზმის დროს. იგი მიუღის შემდეგ დასკვნამდე: „მანქანათა და ტექნიკის საშუალებათა სულ მეტი სპეციალიზაციის პირობებში კომუნიზმი ამტკიცებს შრომის ახალ დანაწილებას, მაგრამ ძირითადად არა ადამიანებს შორის, არამედ მანქანებს, მთლიან კომპლექსურ ავტომატურ დაზგებსა და ხაზებს შორის“⁹.

აკადემიკოს ს. სტრუმლინის ეს თვალსაზრისი საკამათოდ მიგვაჩნია. იგი შრომის საზოგადოებრივ დანაწილებას უარყოფს იმ მოტივით, რომ შრომის საზოგადოებრივ დანაწილებას ადგილი ექნება მანქანებს შორის. მოყვანილი დებულების საფუძველიანი ანალიზი ხომ არ მიგვიყვანს იმის აღიარებამდე, რომ წარმოება ადამიანის — ამ მთავარი საწარმოო ძალის — გარეშე იყოს შესაძლებელი? შრომა და შრომის პროცესის დანაწილება მხოლოდ ადამიანისათვის დამახასიათებელი ნიშანდობლივი თვისებაა, „...როგორიც არ უნდა იყოს წარმოების საზოგადოებრივი ფორმები, მუშები და წარმოების საშუალებები ყოველთვის დარჩებიან მის ძირითად განმსაზღვრელ ფაქტორებად“¹⁰.

თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში რა

7 ბ. ლუტიძე. შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება და პიროვნების ყოველმხრივი განვითარების საკითხი. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 128, 1968, გვ. 130—131.

8 С т р у м л и н С. Г. Разделение труда и всестороннее развитие личности, «Вопросы философии», 1963, № 3, с. 37.

9 С т р у м л и н С. Г. На путях построения коммунизма, М., 1959, с. 12.

10 Маркс К., Энгельс Ф. Соч. т. 24, М., 1961, с. 43.

დონესაც არ უნდა მიაღწიოს წარმოების მექანიზაციამ და ავტომატიზაციამ, ადამიანი ყოველთვის იყო, არის და იქნება საზოგადოებრივი წარმოების წამყვანი, ძირითადი ფიგურა.

კ. მარქსი ფილოსოფიის სილატაკეში წერს: „მანქანა წარმოადგენს სამუშაო იარაღების შეერთებას და სრულიადაც არა სამუშაო კომბინაციას თვით მუშისათვის“¹¹.

ადამიანის შრომის შინაარსის ცვლილებისას, პირველ პლანზე იწევს მუშაკის უნარი—მართოს მანქანა, გააკონტროლოს მისი მუშაობა, თვალყური აღევნოს ინფორმაციას, გადაამუშაოს იგი და ამის საფუძველზე მიიღოს გადაწყვეტილებები.

სრული კომუნიტური საზოგადოების დროს შრომის საზოგადოებრივი დანაწილებისა და პიროვნების ყოველმხრივი განვითარების შეუთავსებლობას აღიარებს დ. კაიდალოვი.¹² მისი აზრით, მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის დროს, ტექნიკის განვითარების დონე ითხოვს ყოველმხრივ განვითარებულ ადამიანს, ხოლო შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება კი ამის საშუალებას არ იძლევა. დ. კაიდალოვი არ უარყოფს სპეციალიზაციის პროცესის გაღრმავებასა და შემდგომ განვითარებას, მაგრამ ეს გარემოება მიაჩნია სწორედ შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების მოსპობის საფუძვლად. რადგან ადამიანები შეძლებენ მრავალ სპეციალობათა ათვისებას.

ბუნებრივია, ისმის კითხვა: შეუძლია კი ადამიანს, ათვისოს არსებულ სპეციალობათა მთელი სიმრავლე? ამ საკითხის გარკვევისას დ. კაიდალოვი უშვებს ისეთსავე უზუსტობას, რასაც სჩადიან ის მკვლევარები, რომლებიც უარყოფენ შრომის საზოგადოებრივ დანაწილებას სრული კომუნიზმის დროს. კერძოდ, დ. კაიდალოვის აზრით, წარმოების ავტომატიზაცია, მართვის ერთიანი პრინციპის დანერგვით, იწვევს წარმოების მართვის სხვადასხვაობის ნიველირებას, რაც მუშაკისაგან ნაკლებ სპეციფიკურ ცოდნას მოითხოვს.

მართალია, წარმოების ავტომატიზებული მართვა მრეწველობის ყველა დარგში უფრო მეტად დაემყარება საერთო, ზოგად პრინციპებს (სწორედ ამიტომაც შესაძლებელია შრომის მონაცვლეობა), მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ წარმოების სხვადასხვა დარგში ავტომატთა სისტემას მუშაობის ერთი და იგივე პრინციპი ექნება.

¹¹ კ. მარქსი, ფილოსოფიის სილატაკე, 1938. გვ. 127.

¹² Кайдалов Д. П. Закон перемены труда и всестороннее развитие человека, М., 1968.

საბჭოთა მეცნიერების უმრავლესობას მიაჩნია, რომ შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება იქნება სრული კომუნიზმის დროსაც და იგი არ ეწინააღმდეგება ადამიანის ყოველმხრივ განვითარებას. ასე, მაგალითად, ა. კურილევი წერს: შრომის დანაწილების სისტემა, ყოველთვის განისაზღვრება მოცემული წარმოების ისტორიული წესით, როგორცაა წარმოების წესი, ისეთივეა შრომის დანაწილებაც. წარმოების ახალი წესის აღმოცენებასთან ერთად აღმოცენდება აგრეთვე შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების ახალი სისტემა.¹³ იმავე თვალსაზრისს იზიარებს ნ. ნოვოსელოვი: შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება იარსიბებს (რა თქმა უნდა, განვითარებული სახით), კომუნიზმის უმაღლესი ფაზის დროსაც.¹⁴

საკითხი შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების შესახებ ყოველთვის განხილულ უნდა იქნეს ისეთ მოვლენებთან მჭიდრო კავშირში, როგორიცაა: თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობები, ტექნიკური პროგრესის გავლენა შრომის დანაწილებაზე და ორივეს გავლენა ყოველმხრივ განვითარებული ადამიანის ფორმირებაზე.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია არსებითად ცვლის შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების სფეროს როგორც მატერიალურ-ტექნიკურ ბაზას, ისე მის სოციალურ-ეკონომიკურ ფორმასაც. მანქანური წარმოებიდან კომპლექსურ ავტომატიზებულ წარმოებაზე გადასვლისას უდიდეს მნიშვნელობას იძენს კ. მარქსის მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ „ეკონომიკურ ეპოქებს ერთმანეთისაგან განასხვავებს არა ის, თუ რა იწარმოება, არამედ ის თუ როგორ, შრომის რა საშუალებებით იწარმოება“¹⁵. მისი განმარტებით შრომის ორგანიზაცია და დანაწილება უნდა ხდებოდეს შრომის ხერხებისა და საშუალებების შესაბამისად. მაგალითად, შრომის დანაწილება უეჭველად სხვადასხვა იქნება ხელის წისკვილისა და ორთქლის წისკვილის შემთხვევაში.¹⁶ ხელით შრომის მანქანურით შეცვლა საწარმოო პროცესების მექანიზაციის ყველაზე დაბალი საფეხურია. ამ დროს სამუშაოს უმეტესი ნაწილი ხელით სრულდება და

¹³ Курьлев А. К. Разделение труда и всестороннее развитие личности в период перехода от социализма к коммунизму, «Вопросы философии», 1962, № 10, с. 23.

¹⁴ Новоселов Н. С. Разделение труда при коммунизме не исключает возможности перемены труда и всестороннего развития личности, «Вопросы философии», 1963, № 3, с. 50.

¹⁵ კ. მარქსი. კაპიტალი. ტ. 1, 1954. გვ. 230.

¹⁶ Маркс К., Энгельс Ф. Соч. т. 4, с. 152.

ადამიანი რჩება საწარმოო პროცესთა უშუალო შემსრულებლად. აქედან გამომდინარე, მექანიზებული წარმოება ძირეულად ვერ ცვლის შრომის შინაარსს და, რა თქმა უნდა, შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების ბუნებასაც.

საწარმოო პროცესების ავტომატიზაცია განაპირობებს წარმოების პროცესთან უწყვეტობას და მისი განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე მნიშვნელოვნად ცვლის შრომის შინაარსს. ამის შედეგად, მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში განვითარების ძირითად ტენდენციას ჯერ ცალკეული ტექნოლოგიური პროცესების ავტომატიზაციაზე, ხოლო შემდეგ კომპლექსურ ავტომატიზაციაზე გადასვლა წარმოადგენს.

ერთმანეთისაგან განასხვავებენ ტექნოლოგიურ პროცესთა ავტომატიზაციის მექანიზებულ, ნაწილობრივ ავტომატიზებულ და კომპლექსური ავტომატიზაციის საფეხურებს. განვითარების ეს საფეხურები შესაბამისად მოქმედებენ როგორც შრომის საზოგადოებრივ დანაწილებაზე, ისე მუშათა კვალიფიკაციის დონეზეც. ნაწილობრივ ავტომატიზაციის დროს ჯერ კიდევ არსებობს წარმოების ის უბნები, სადაც არ არის აუცილებელი მუშათა მაღალი კვალიფიკაცია და საწარმოო გამოცდილება. მაშინ, როდესაც კომპლექსური ავტომატიზაციის პირობებში არსებითად იცვლება შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების მატერიალურ-ტექნიკური შინაარსი და შეუძლებელი ხდება არაკვალიფიციკრებული შრომის გამოყენება.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების მატერიალურ-ტექნიკური შინაარსის ცვლილება იწვევს გონებრივ და ფიზიკურ შრომათა შორის დამოკიდებულების ცვლილებასაც, კვალიფიციური შრომის ზრდას და მძიმე, არაკვალიფიციური შრომის შემცირებას. შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების მატერიალურ-ტექნიკური შინაარსი იცვლება მაშინაც, როცა ხდება წარმოების საშუალებების სისტემატური განახლება. იქმნებიან მანქანათა ახალი ტიპები, ინერგება მექანიზებული და ავტომატიზებული ნაკადური ხაზები. ყოველივე ეს ითხოვს ახალი შრომითი ფუნქციების გამომუშავებას და მათ შესრულებას ყოველმხრივ განვითარებულ ადამიანთა მიერ.

არავითარი საფუძველი არა გვაქვს წარმოვიდგინოთ, რომ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში, წარმოების ავტომატიზაციის დროს მიმდინარეობს სხვადასხვა სახის შემოქმედებათა მხოლოდ ინტეგრაცია და არა აქვს ადგილი მის შემდგომ დიფერენციაციას. წარმოების

ავტომატიზაციის პირობებში რეალურად მიმდინარეობს შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების როგორც ინტეგრაცია, ასევე დიფერენცია-ციაც. ამ ფაქტის დამადასტურებელია ჩვენი სოციალისტური საზოგადოების პრაქტიკული ცხოვრება.

სრულ კომუნისტურ საზოგადოებაზე გადასვლა — ესაა სოციალისტური შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების თანდათანობითი, გეგმაზომიერი გადაზრდა შრომის კომუნისტურ დანაწილებად. ამასთან დაკავშირებით, მიმდინარეობს შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების მატერიალურ-ტექნიკური შინაარსისა და მისი სოციალურ-ეკონომიკური ფორმის ძირეული ცვლილებები.

თუ კომუნისტური შრომის დამკვიდრების პროცესი მიმდინარეობს შრომის მატერიალურ-ტექნიკური და სოციალურ-ეკონომიკური წანამძღვრების გათვალისწინებით, მაშინ შესაბამისად ახალი კომუნისტური შრომის დანაწილების ფორმირება იქნება არა სტიქიური, შემთხვევითი, არამედ გეგმაზომიერად განხორციელებადი მოვლენა.

მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარების დღევანდელი დღე და მისი მომავალი აშკარად ცხადყოფს შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების შემდგომ სრულყოფას. „შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება — დაწყებული უმარტივესი ფორმებიდან, რომელიც პირველყოფილ საზოგადოებაში არსებობდა, და დამთავრებული ურთულესი ფორმებით კომუნისტურ საზოგადოებაში — იყო, არის და იქნება საზოგადოებრივი წარმოების აუცილებელი პირობა. იგი იმაზე მიგვიითბებს, რომ ერთობლივი საზოგადოებრივი შრომა გარკვეული პროპორციითა და სიდიდით უნდა დანაწილდეს ადამიანთა შორის, რომ გარდაუვალია თანაარსებობა შრომის დანაწილებული ფორმებისა, რათა დაკმაყოფილებულ იქნას საზოგადოების მატერიალური და სულიერი მოთხოვნილებანი“.¹⁷

ამრიგად, შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება შრომითი პროცესის დამახასიათებელი და განუყოფელი მოვლენაა საზოგადოების განვითარების ნებისმიერ ეტაპზე. იგი ობიექტური პროცესია, ადამიანის ნებისა და სურვილისაგან დამოუკიდებლად არსებული.

შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება ხელს უწყობს საწარმოო ძალების განვითარებას, ტექნიკურ პროგრესს, ზოლო, თავის მხრივ, საწარმოო ძალების ზრდა, ტექნიკური პროგრესი განსაზღვრავს შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების შემდგომ აღმავლობას. კ. მარქსი ფილოსოფიის სილატაკეში წერს: „ყოველ დიდ გამოგონებას მექანიკის

¹⁷ ბ. ლუტოძე. შრომა და ადამიანი, თბილისი, 1967, გვ. 211.

დარგში შედეგად აქვს შრომის უფრო დიდი დანაწილება, და რომ შრომის დანაწილება, თავის მხრივ, იწვევს ახალ-ახალ გამოგონებას მექანიკაში¹⁸.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში, როგორც აღვნიშნეთ, წარმოების მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის საფუძველზე არსებითად იცვლება წარმოებაში ადამიანთა მოქმედების პრინციპი. წარმოების პროცესში ადამიანთა მოქმედების ძირითადი ფუნქციებია:

1. ლოგიკური (დამახსოვრება, შერჩევა, გამოთვლა, ინფორმაციათა გადამუშავება და გადაწყვეტილებების მიღება);

2. კონტროლი — მართვა;

3. ტექნოლოგიური (შრომის საგნის სტრუქტურის შემადგენლობისა და ფორმების ცვლილება);

4. ენერგეტიკული;

5. სატრანსპორტო.

თანამედროვე ტექნიკურმა პროგრესმა, წარმოებაში გამოიწვია ის გარემოება, რომ ამ ძირითადი ფუნქციებიდან წინა პლანზე იწევს მუშაკთა მიერ ლოგიკურ ფუნქციათა შესრულება, მართვა და კონტროლი. ბოლო სამ ფუნქციას კი ადამიანი თანდათან გადასცემს მანქანა-ავტომატებს.

თანამედროვე მექანიზებულმა და ავტომატიზებულმა წარმოებამ ახალი პრობლემების წინაშე დააყენა ადამიანი. შრომით პროცესში უკვე გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება მუშაკთა არა ფიზიკურ შესაძლებლობებს. არამედ მათს ინტელექტუალურ დონეს, რაც საზოგადოებრივი პროგრესის ერთ-ერთი ძირითადი პირობაა. რაც უფრო მაღალია წარმოების მეცნიერულ-ტექნიკური დონე, მით უფრო რთულია მუშაკთა მოღვაწეობა. წარმოებაში დანერგილი შრომის ახალი საშუალებები, ავტომატური მოწყობილობები, თანამედროვე მანქანები და მოწყობილობები მოითხოვენ მუშაკისაგან ინდივიდუალური შესაძლებლობების მაქსიმალურ გამოყენებას. შრომის პროცესის ობიექტისა და სუბიექტის დიალექტიკური ერთიანობა თანამედროვე წარმოების აუცილებელი მოთხოვნაა. ავტომატიზაციამ და მეცნიერების უშუალო საწარმოო ძალად გადაქცევამ შრომის საზოგადოებრივ დანაწილებას ხასიათი შეუცვალა. თუ ადრე მუშაკთა სპეციალობები განსაზღვრული იყო ცალკეული მანქანა-დანადგარებით, ამჟამად მათი სპეციალობები მთლიანი საწარმოო პროცესებით განისაზღვრება. შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების

განვითარება თანამედროვე ეტაპზე, შრომის სხვადასხვა სახეების ინტეგრაციისა და სპეციალიზაციის შემდგომი გაღრმავებისა და სრულყოფის საფუძველზე მიმდინარეობს.

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი აძლიერებს შრომის საზოგადოებრივ დანაწილებას და იმავდროულად ქმნის პირობებს მუშაკთა სულ უფრო ფართო სპეციალობების ჩამოყალიბებისათვის: საფუძველი ეცლება პროფესიულ შეზღუდულობას, ჩნდება ახალი სპეციალობები და ახალი პროფესიების ადამიანები.

შრომის ღირებულების გვერდით მოქმედებს სპეციალობათა ინტეგრაციის საპირისპირო ტენდენცია, რაც გამოიხატება მაგალითად, ფართო პროფილის პროფესიათა ფორმირებაში „გამჭოლ პროფესიათა“ რაოდენობის ზრდაში. „გამჭოლი პროფესიები“ უკვე მოიცავენ სახალხო მეურნეობის მუშაკთა დაახლოებით 50%-ს.

საზოგადოებრივი წარმოების განვითარების, მისი შემდგომი სპეციალიზაციისა და შრომის დანაწილების ურთიერთმიმართების თაობაზედ ვ. ი. ლენინი წერდა: „საზოგადოდ შრომის დანაწილებასთან უშუალოდ დაკავშირებულია შრომის ტერიტორიული დანაწილება, ცალკეული რაიონების სპეციალიზაცია, ერთი პროდუქტის, ზოგჯერ ერთი ხარისხის პროდუქტის ან კიდევ პროდუქტის განსაკუთრებული ნაწილის წარმოებაში“¹⁹.

საზოგადოებრივი წარმოება ყოველთვის გულისხმობს მრავალფეროვანი საწარმოო პროცესების არსებობას და წარმოების მუშაკებისაგან, რომელთაც განსხვავებული შესაძლებლობანი გააჩნიათ ამა თუ იმ კონკრეტული სამუშაოს შესრულებისათვის, მოითხოვს მის საფუძველიან შესწავლასა და ათვისებას. მატერიალური დოვლათის წარმოების პროცესში ტექნიკური პროგრესით გამოწვეული არსებითი ცვლილებები ადამიანის მიზანშეწონილი შრომითაა განპირობებული და აისახებიან მათ შრომით ფუნქციებში. აქედან გამომდინარე, აუცილებელია მუშაკთა ღრობითი „მიმაგრება“ მოღვაწეობის რომელიმე სახეზე. სწორედ ასეთი ღრობითი, გვეგზოვნი „მიმაგრება“ უნდა გვქონდეს მხედველობაში, როდესაც ვლაპარაკობთ კომუნისტურ საზოგადოებაში მოქმედი შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების შესახებ. ზოგიერთი ავტორის მიერ არასწორადაა გაგებული კ. მარქსის მიერ „გოთას პროგრამის კრიტიკაში“ მოყვანილი დებულება იმის შესახებ, რომ: „კომუნისტური საზოგადოების უმაღლეს ფაზაში, მას შემდეგ, რაც გაქრება ინდივიდუალური დამოუკიდებელი დაქვემდებარება შრომის დანაწილებისადმი და მასთან ერთად

გონებრივი და ფიზიკური შრომის წინააღმდეგობაც, როდესაც შრომა არა მარტო ცხოვრების საშუალება იქნება, არამედ—თვით პირველი სასიცოცხლო მოთხოვნილება. როდესაც ინდივიდთა ყოველმხრივ განვითარებასთან ერთად საწარმოო ძალებიც გაიზრდება და საზოგადოებრივი სიმდიდრის ყველა წყარო უხვად გადმოდინდება, — მხოლოდ მაშინ შეიძლება სრულად გადალახული იქნეს ბურჟუაზიული უფლების ვიწრო პორიზონტი და საზოგადოებამ თავის დროშას წააწეროს: ყველამ თავისი უნარის მიხედვით, ყველას—მისი მოთხოვნილების მიხედვით²⁰.

აქ კ. მარქსს მხედველობაში აქვს კაპიტალისტური ფორმაცია და მისთვის დამახასიათებელი შრომის დანაწილების სისტემა. ამიტომ არასწორია იმ ავტორთა შეხედულება, რომლებიც თვლიან, რომ შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების ბუნების ასეთნაირი დახასიათება ნიშნდობლივია ნებისმიერი საზოგადოებრივი ეკონომიკური ფორმაციისათვის. თუ დავდგებით ამ ავტორთა პოზიციებზე, მაშინ ლოგიკის ძალით უნდა ვაღიაროთ, რომ კომუნისტურ საზოგადოებაში მოქმედი შრომის საზოგადოებრივი დანაწილებაც იმონებს და ბოკავს ადამიანს ერთი და იგივე შრომითი ოპერაციების შესრულებით. ამ ავტორთა შეხედულებებიდან გამომდინარე, დასკვნა ეწინააღმდეგება კომუნისტურ საზოგადოებაში მოქმედ თვისებრივად განსხვავებულ შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების ბუნებას და, რა თქმა უნდა, იგი შეცდომად უნდა ჩითვალოს.

შრომის შემდგომი სპეციალიზაცია ტექნიკური პროგრესის დამახასიათებელი მოვლენაა, რაც თავისთავად შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების ფაქტის გამომხატველია. სწორედ ამის შესახებ წერდა ვ. ი. ლენინი: „სპეციალიზაცია თავისი არსებით უსაზღვროა სწორედ ისევე, როგორც ტექნიკის განვითარება. იმისათვის, რომ გაიზარდოს ნაყოფიერება ადამიანის შრომისა, რომელიც მიმართულია, მაგალითად, მთელი პროდუქტის რომელიმე ნაწილის დამზადებისაკენ, საჭიროა, რომ მოხდეს ამ ნაწილაკის წარმოების სპეციალიზაცია, იქცეს განსაკუთრებულ წარმოებად, რომელსაც საქმე ექნება მასობრივ პროდუქტთან და ამიტომ დაუშვებს (და გამოიწვევს) მანქანების გამოყენებას“²¹.

კომუნიზმი არ გამოირიცხავს შრომის სპეციალიზაციას, არ უარყოფს, საერთოდ, შრომის საზოგადოებრივ დანაწილებას, მაგრამ ის შეუთავსებელია ადამიანთა ცალმხრივ განვითარებასთან, შრომის ძველ საზოგადოებრივ დანაწილებასთან. შრომის საზოგადოებრივი დანაწილე-

20 კ. მარქსი, ფ. ენგელსი, რჩ. ნაწ., ტ. 2, 1950, გვ. 18.

21 ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 1, 1948, გვ. 105—106.

ბისა და შრომის მონაცვლეობის ურთიერთშერწყმას თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში ეძლევა უფრო გეგმაზომიერი, სრულყოფილი ხასიათი.

ამრიგად, შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება ყველა საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციისათვის დამახასიათებელი აუცილებელი მოვლენაა. კაპიტალისტური წყობილებისათვის დამახასიათებელი შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება არ აძლევს ადამიანს საშუალებას სრულად განავითაროს თავისი ფიზიკური და გონებრივი ძალები და გამოავლინოს შემოქმედების უნარი.

სოციალისტურმა საზოგადოებამ თვისებრივად გარდაქმნა შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების ხასიათი. შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების მატერიალურ-ტექნიკური პირობების შეცვლას შესაბამისად მოჰყვა მისი სოციალურ-ეკონომიკური შინაარსის შეცვლა. მხოლოდ მეცნიერულად ორგანიზებული შრომის პირობებშია შესაძლებელი შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების სრულყოფა და მისი ნამდვილი არსის გამოვლენა.

კომუნისტური მშენებლობის პირობებში შრომის საზოგადოებრივმა დანაწილებამ შეიძინა მთელი რიგი თავისებურებანი: შრომის საზოგადოებრივი დანაწილებიდან გამოირიცხა დაპირისპირება და მოისპო წინააღმდეგობა ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის. წარმატებით მიმდინარეობს მათ შორის არსებითი განსხვავების დაძლევის პროცესი. ამიტომაც ლაპარაკია შრომის საზოგადოებრივ დანაწილებაზე არა მხოლოდ ფიზიკური შრომის ან გონებრივი შრომის სფეროში, არამედ მსდევლობაში გვაქვს ადამიანთა ისეთი შრომა, სადაც ორგანულადაა შერწყმული გონებრივი და ფიზიკური შრომის ნიშნები. ადამიანთა საქმიანობაში ამ ორი სახის შრომის ჰარმონიულად შერწყმის საფუძველზე აბსოლუტურად მცდარია აზრი იმის შესახებ, თითქოსდა შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება იწვევს წინააღმდეგობას ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის.

თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის გავლენით წარმოიშვა ისეთი ახალი პროფესიები და სპეციალობები, რომლებიც ითხოვენ მუშაებისაგან არა მარტო სპეციალურ ცოდნას, არამედ წარმოების მართვის მეცნიერული პრინციპების დაუფლებას. ეს გარემოება კი თავისთავად გულისხმობს შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების არსებობის აუცილებლობას.

ტექნიკურმა პროგრესმა არსებითად შეცვალა ადამიანის გონებრივი შრომის ხასიათი. დღევანდელ პირობებში ადამიანთა შესაძლებლობე-

ბი მათი მოქმედების ნებისმიერ სფეროში განისაზღვრება გონებრივი შრომის ხვედრითი წილით. წარმოიშვა განსაკუთრებული საზოგადოებრივი კატეგორია მუშაებისა, რომლებიც განთავისუფლდნენ არაკვალიფიციური შრომისაგან, წარმოების უშუალო პროცესის მონაწილეობისაგან, და რომელთა შრომითი მოღვაწეობა გადაიქცა გონებრივი და ფიზიკური შრომის ერთიან შემოქმედებით პროცესად.

სწორედ ასეთ პირობებში, როდესაც მიმდინარეობს გონებრივი შრომის ზედამავალი პროცესი, შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების არსებობა უფრო მეტ აუცილებლობას იძენს, ე. ი. შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება არ გულისხმობს ადამიანის მხოლოდ ფიზიკური ან გონებრივი ფუნქციის განვითარებას, არამედ იგი შეთავსებადია ადამიანის ყოველმხრივ განვითარებასთან და არსებობს შრომის მონაცვლეობის კანონთან ურთიერთობაში. როდესაც შრომა გეგმაზომიერადაა დანაწილებული ადამიანებს შორის, მხოლოდ ამ შემთხვევაში აქვს აზრი შრომის მონაცვლეობის კანონის მოქმედებას. მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში ფართოვდება მარქსის მიერ აღმოჩენილი შრომის მონაცვლეობის კანონის მოქმედების არე. წარმოების ტექნიკის განვითარება და ცვლილებები შრომის საზოგადოებრივ დანაწილებაში იწვევენ მუშაის გადასვლას წარმოების ერთი სფეროდან მეორეში, ძველი პროფესიიდან ახალ პროფესიაზე.

ამგვარად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება იარსებებს კომუნისტური საზოგადოების უმაღლეს ფაზაშიც და მიიღებს უფრო სრულყოფილ შინაარსს. ამის თაობაზედ მართებულიად აღნიშნავს რ. აკოპოვი, რომ სრული კომუნიზმის დროსაც იარსებებს საკუთარი, ბუნებრივად აღმოცენებული შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება, რომელიც სულ უფრო განვითარდება საზოგადოებრივი საკუთრების სრულყოფისა და წარმოების სრული ავტომატიზაციის მეშვეობით. პრინციპულად ახალ ეკონომიკურად მძლავრ მატერიალურ-ტექნიკურ საფუძველზე²².

არ შეიძლება უარცყოთ, ან უკეთ. არ უნდა უარცყოთ ის, რომ შრომა მისი მრავალმხრივი სახითა და ფორმით სრული კომუნიზმის დროსაც შესრულდება იმ ადამიანების მიერ, რომელთაც ინდივიდუალური შესაძლებლობანი განსხვავებული ექნებათ.

შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების სოციალურ-ეკონომიკური მხარე მოცემული კონკრეტული წარმოებითი ურთიერთობის გამომხატ-

²² Акипов Р. Я., Маркс К. и Энгельс Ф. Об экономике коммунистического общества, 1979. г. 101.

ველი ფორმაა. მაგალითად, სოციალურ-ეკონომიკური თვალსაზრისით შრომის დანაწილება კაპიტალიზმის პირობებში გონებრივსა და ფიზიკურ შრომას შორის არსებული წინააღმდეგობების ამსახველია და განპირობებულია კაპიტალისტური წარმოებითი ურთიერთობის ბუნებით.

ამის საპირისპიროდ, სოციალისტური წარმოებითი ურთიერთობანი წარმოადგენენ შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების სრულიად სხვა სახის სოციალურ-ეკონომიკურ ფორმას. სოციალიზმის დროს არ არსებობენ ანტაგონისტური კლასები და ამდენად არ ხდება შრომის დანაწილება მათ შორის.

საზოგადოებრივი შრომა ეს არის გარკვეულ საზოგადოებრივ პირობებში და კონკრეტულ წარმოებით ურთიერთობათა სფეროში მიმდინარე განუწყვეტელი პროცესი, რომლებიც თავისთავად განაპირობებენ მოცემული საზოგადოების შრომის დანაწილების ხასიათს. საზოგადოებრივი წარმოების კონკრეტულ-ისტორიული ფორმის გარეშე არ არსებობს, საერთოდ, არც შრომა და არც შრომის დანაწილება. შრომის დანაწილების პრობლემის სწორი გადაჭრა იძლევა შესაძლებლობას მართებულიად შემოწმდეს და შეფასდეს თანაფარდობანი ტექნიკას, ტექნოლოგიის წარმოების განვითარების დონესა და მშრომელთა კვალიფიციურ-პროფესიულ მომზადებას შორის.

თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის საფუძველზე ახალ სპეციალობათა და პროფესიათა, წარმოებისა და მეცნიერების ახალი დარგების აღმოცენების პირობებში სულ უფრო ნათელი ხდება ის გარემოება, რომ ადამიანი თავისი საქმიანობის ყველა სფეროში ერთნაირი სიღრმით ვერ დახელოვნდება. მისი უნარი და შესაძლებლობები, ცოდნა და საწარმოო გამოცდილება არ შეიძლება ყოველმხრივ ერთნაირი იყოს. ამიტომაც, შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების შემდგომი სრულყოფა შექმნის შესაბამის დარგში მუშაკთა ჩაბმის გეგმაზომიერ პირობებს მათი ნიჭისა და უნარის სრული გამოვლენისა და გამოყენებისათვის.

2. შრომის საზოგადოებრივი დანაწილებისა და შრომის მონაცვლეობის კანონის აპრომონული მოქმედება კომუნისტური საზოგადოების პირობაში

შრომის საზოგადოებრივი დანაწილებისა და შრომის მონაცვლეობის კანონთა ურთიერთმიმართების დადგენასა და გარკვევას დიდი თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა ენიჭება კომუნისტური საზო-

გადოების მშენებლობის თანამედროვე ეტაპზე. რამდენადაც მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში შრომის შინაარსის ცვლილების დონე და შესაბამისად, მატერიალური წარმოების მუშაკთა პროფესიული მომზადების ხარისხი, უწინარეს ყოვლისა, იმით განისაზღვრება თუ როგორია შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების ბუნება, როგორია შრომის მონაცვლეობის კანონის სამოქმედო ასპარეზი, ამდენად შრომის საზოგადოებრივი დანაწილებისა და შრომის მონაცვლეობის კანონის ცნებათა დადგენას, მათი დიალექტიკური ხასიათის მოქმედების კვლევას, არსებითი ყურადღება უნდა მიექცეს. ჩვენს ფილოსოფიურ, სოციოლოგიურ და ეკონომიკურ ლიტერატურაში დღემდე არ არსებობს ერთიანი თვალსაზრისი შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების და შრომის მონაცვლეობის კანონის ურთიერთდამოკიდებულებისა და მათი შემდგომი განვითარების პერსპექტივების შესახებ.

ხანგრძლივი კვლევის პროცესში ძირითადად სამი ურთიერთსაპირისპირო აზრი ჩამოყალიბდა. ავტორთა ნაწილს მიაჩნია, რომ შრომის მონაცვლეობა, რომელიც თავისთავად ყოველმხრივ განვითარებულ ადამიანს გულისხმობს, შეუთავსებელია შრომის საზოგადოებრივ დანაწილებასთან, რომელიც თითქოსდა იწვევს მუშაკთა ცალმხრივ განვითარებას, მათ შესაძლებლობათა შეზღუდვას, ამ ავტორთა საბოლოო დასკვნა უკავშირდება შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების უარყოფას კომუნიზმის დროს (ს. სტრუმილინი, ვ. ელმევი, ვ. კორნიენკო, დ. კაიდალოვი და სხვ.).

ავტორთა მეორე ჯგუფს შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების არსებობა კომუნიზმის პირობებში შესაძლებლად მიაჩნია და აღიარებენ შრომის მონაცვლეობის კანონისა და შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების ჰარმონიული მოქმედების შესაძლებლობას (ვ. გლეზერმანი, ა. კირტი, ა. ომაროვი, ლ. ჩიქავა და სხვ.).

მკვლევართა მესამე ჯგუფი აღიარებს შრომის საზოგადოებრივ დანაწილებას კომუნიზმის დროს, მაგრამ შეუთავსებლად მიაჩნია შრომის მონაცვლეობასთან (ვ. ნემჩენკო, ე. მანევიჩი, ი. სუდერეესკი და სხვ.).

ამრიგად, შრომის საზოგადოებრივი დანაწილებისა და შრომის მონაცვლეობის კანონის ურთიერთმიმართების პრობლემა სადისკუსიო ხასიათისაა და საჭიროებს შემდგომ კვლევასა და შესწავლას. ავტორთა ჯგუფი, რომელიც უარყოფს შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების არსებობას სრული კომუნისტური საზოგადოების დროს, ძირითადად ემყარება იმ მოსაზრებას, რომ წარმოების პროცესთა მართვა ავტომატიზაციის პირობებში მართვის ერთიანი პრინციპის დანერგვით, თითქოს

გამოიწვევს წარმოების მართვის სხვადასხვაობის ნიველირებას, რაც მუშაკისაგან ნაკლებ სპეციფიკურ ცოდნას მოითხოვს.

ამ მოსაზრების საწინააღმდეგოდ როგორც უკვე ითქვა, მართალია, წარმოების ავტომატიზებული მართვა მრეწველობის ყველა დარგში უფრო მეტად დაემყარება საერთო, ზოგად პრინციპებს (სწორედ, ამიტომაც შესაძლებელია, შრომის მონაცვლეობა), მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ წარმოების სხვადასხვა დარგში ავტომატთა სისტემას მუშაობის აბსოლუტურად ერთი და იგივე პრინციპი ექნება.

ავტომატიზებული ხაზების მოქმედება, მიუხედავად მათი რთული კონსტრუქციისა, მოქმედების ერთიან, საერთო პრინციპს ემყარება, რაც, რა თქმა უნდა, არ გამორიცხავს მისი ცალკეული უბნებისათვის დამახასიათებელ სპეციფიკურ კონსტრუქციულ და ტექნოლოგიურ თავისებურებებს. შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება, ე. ი. წარმოების პროცესში ადამიანთა გამოცალკევება და ამასთან, ცალკეულ მწარმოებელთა შორის საქმიანობის ურთიერთგაცვლა ნიშანდობლივია საზოგადოების განვითარების ნებისმიერი საფეხურისათვის, საზოგადოებრივი წარმოების გონივრულად მოწყობისა და მართვისათვის. შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება წარმოების ორგანიზაციის, მატერიალური ღირებულების შექმნის და შრომითი მოღვაწეობის მონაცვლეობათა ობიექტური აუცილებელი პირობაა, რომელიც შესაბამისად, ყოველგვარი საზოგადოებრივი წარმოების არსებობისა და განვითარების პირობაა. როდესაც შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების მომავლის შესახებ ვმსჯელობთ, მხედველობიდან არ უნდა გამოვვრჩეხ, რომ კ. მარქსი და ფ. ენგელსი მხოლოდ ისეთი შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების მოსპობის შესახებ ლაპარაკობდნენ, რომელიც კაპიტალისტური წესწყობილებისათვისაა დამახასიათებელი. კაპიტალისტური შრომის დანაწილებას, რომელიც იწვევს ცალკეული პიროვნებისა და საზოგადოების ინტერესთა დაპირისპირებას, აუცილებლობით მიეყავართ საზოგადოებასა და ადამიანს შორის ანტაგონიზმამდე. როცა კ. მარქსი ეხებოდა კაპიტალისტური შრომის დანაწილებას აღნიშნავდა, რომ მისი მოქმედება მთლიანად იმონებს ადამიანს, ამახინჯებს, ზღუდავს მას²³. ამიტომ, მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსებს მიაჩნიათ, რომ საზოგადოების ყველა წევრის ყოველმხრივი განვითარება შესაძლებელია მხოლოდ შრომის წინანდელი დანაწილების მოსპობის გზით. სწორედ ეს გარემოება რჩება მხედველობიდან დ. კაიდალოვს, როდესაც მსჯელობს შრომის საზოგადო-

²³ Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 3, с. 439.

ებრივი დანაწილებისა და შრომის მონაცვლეობის კანონის შესახებ. დ. კაიდალოვის აზრით, შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება ალარ იარსებებს კომუნიზმის დროს, რადგან გაქრება არსებითი განსხვავება ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის. ასეთი მსჯელობა არასწორია. ჯერ ერთი, შეცდომაა ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებული განსხვავების მიჩნევა შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების არსებობის საფუძვლად და მეორეც, კომუნიტური შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების თავისებურება სწორედ იმაშია, რომ წარმოების მუშაეებს შორის დანაწილება არა მხოლოდ ფიზიკური, ან გონებრივი შრომა, არამედ ისეთი შრომა, სადაც ორგანულად იქნება შერწყმული ადამიანის როგორც ფიზიკური, ასევე გონებრივი საქმიანობა. დ. კაიდალოვს მოჰყავს აკადემიკოს ს. სტრუმლინის მსჯელობა შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების შესახებ, სადაც ფაქტიურად უარყოფილია მისი არსებობის შესაძლებლობა კომუნიზმის დროს. ის ძირითადად იზიარებს სტრუმლინის თვალსაზრისს, მაგრამ აღნიშნავს იმ უზუსტობას, რომ „შრომა მხოლოდ ადამიანისათვის დამახასიათებელი ნიშანდობლივი თვისებაა, და მისი დაყოფა მანქანებსა და ავტომატიზებულ ხაზებს შორის უბრალოდ შეუძლებელია“²⁴. დ. კაიდალოვის მსჯელობა ბუნდოვანია, არათანმიმდევრული. თუ შრომის დანაწილება არ იქნება მანქანებს, მთლიან კომპლექსურ ავტომატურ დაზგებსა და ხაზებს შორის (რასაც კაიდალოვიც იზიარებს), მაშინ მას უნდა ჰქონდეს ადგილი ადამიანებს შორის. მართლაც, შრომა და შრომის პროცესის მიზანშეწონილი დანაწილება მხოლოდ და მხოლოდ ადამიანის სოციალური მოღვაწეობის მთავარი ფორმაა. ნებისმიერი რთული მანქანა კი მხოლოდ შრომის იარაღია, ადამიანის ხელისა და ტეინის დამხმარეა. ამდენად, მსჯელობა მანქანებს შორის შრომის დანაწილებაზე უნიადაგოა. მაშასადამე, დ. კაიდალოვი უარყოფს შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების არსებობას კომუნიზმის დროს, მაგრამ ეს უარყოფა იმდენად უსაფუძვლო და არაზუსტია, რომ იგი წინააღმდეგობაში ვარდება თავის ნააზრევთან და ფაქტიურად აღიარებს მას.

არსებობს სხვადასხვა შეხედულებანი საწარმოო ძალების, წარმოებითი ურთიერთობის და შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების დამოკიდებულების შესახებაც. მეცნიერთა ერთი ჯგუფი შრომის საზოგადოებრივ დანაწილებას განიხილავს როგორც წარმოებითი ურთიერთობის შემადგენელ ნაწილს (ი. სულდერევესკი, ვ. მიტაევი), ავტორთა მეორე

²⁴ Кайдалов Д. П. Закон перемены труда и всестороннее развитие человека, М., 1968, с. 104.

ჯგუფი შრომის საზოგადოებრივ დანაწილებას მიაკუთვნებს მხოლოდ საწარმოო ძალებს (ვ. კორნიენკო, კ. ნოტკინი, პ. ეფრემოვი). ამ თვალსაზრისითა ცალმხრივობის დასასაბუთებლად საყმარისია შევნიშნოთ, რომ როცა მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსები შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების პრობლემის შესახებ მსჯელობდნენ, ისინი ყოველთვის ითვალისწინებდნენ შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების, როგორც მატერიალურ-ტექნიკურს, ასევე სოციალურ-ეკონომიკურ პირობებს. მაშასადამე, შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების მიკუთვნება მხოლოდ საწარმოო ძალებისადმი, ან მხოლოდ წარმოებით ურთიერთობებისადმი იწვევს ამ პირობათა ერთობლივ გაუთვალისწინებლობას. თუ მაგალითად, უგულებელვყოფთ შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების სოციალურ-ეკონომიკურ პირობებს და მხედველობაში მივიღებთ მის მხოლოდ მატერიალურ-ტექნიკურ მხარეს, რა თქმა უნდა, სწორედ ვერ გავიგებთ ამა თუ იმ საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ფორმაციაში მოქმედ შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების ბუნებას, ვერ დავინახავთ ვერავითარ განსხვავებას სოციალისტურ და კაპიტალისტურ საზოგადოებაში მოქმედ შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების ხასიათს შორის. ყოველი საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციისათვის დამახასიათებელია მხოლოდ ამ საზოგადოებისათვის სპეციფიკური შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების სისტემა.

ბუნებასთან მიმართებაში ადამიანი გვევლინება როგორც გარდამქმნელი, როგორც შემოქმედი, ანუ როგორც საზოგადოების საწარმოო ძალთა ელემენტი, ხოლო ადამიანებთან მიმართებაში, რომლებთანაც ის შრომის პროცესშია კავშირში — როგორც წარმოებით ურთიერთობათა მატარებელი. შესაბამისად, შრომის დანაწილება, რომელიც ვლინდება შრომით ფუნქციათა გამოცალკევებაში, შეადგენს საწარმოო ძალებს და რადგან იგი ვლინდება ადამიანთა ურთიერთობებში — წარმოადგენს წარმოებით ურთიერთობებს. მაშასადამე, შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება მჭიდროდაა დაკავშირებული, როგორც საწარმოო ძალებთან, ასევე წარმოებით ურთიერთობებთან.

შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების პრობლემის შესახებ სწორი თვალსაზრისის შემუშავება შესაძლებელია შრომის მონაცვლეობის კანონის შესწავლისა და მათი ურთიერთმიმართების ხასიათის კვლევის საფუძველზე. ტექნიკური პროგრესის, შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების და ადამიანის განვითარების პირობებისა და შესაძლებლობათა გათვალისწინების ურთიერთმიმართების ანალიზის საფუძველზე კ. მარქსმა შეიმუშავა შრომის მონაცვლეობის კანონი. კ. მარქსი შრომის მო-

ნაცვლეობის კანონის შემდეგ ფორმულირებას იძლევა: „თანამედროვე მრეწველობა არასოდეს არ განიხილავს და არც თვლის ამა თუ იმ წარმოებითი პროცესის არსებულ ფორმას საბოლოო ფორმად. ამიტომ მისი ტექნიკური საფუძველი რევოლუციურია, მაშინ როდესაც ყველა უწინდელი წარმოების წესის საფუძველი არსებითად, კონსერვატიული იყო მანქანების, ქიმიური პროცესების და სხვა მეთოდების საშუალებით. იგი მუდამ გადატრიალებას ახდენს, წარმოების ტექნიკურ საფუძველთან ერთად, მუშების ფუნქციებში და შრომის პროცესის საზოგადოებრივ კომბინირებაში. ამით იგი ასევე მუდამ არევოლუციურებს შრომის დანაწილებას საზოგადოების შიგნით და განუწყვეტლივ ისერის კაპიტალის მასებს და მუშათა მასებს წარმოების ერთი დარგიდან მეორეში. ამიტომ მსხვილი მრეწველობის ბუნება განაპირობებს შრომის ცვალებადობას, ფუნქციების დენადობას, მუშის ყოველმხრივ მობილევადობას“²⁵.

კ. მარქსის მიერ შრომის მონაცვლეობის კანონის ასეთნაირი ფორმულირება სრულიად შეესაბამება სოციალისტური საზოგადოების საზოგადოებრივი წარმოების განვითარების დღევანდელ დონესა და მის შემდგომ განვითარების პერსპექტივებს.

შრომის მონაცვლეობის კანონის არსი წარმოების ტექნიკური ბაზისის არსებით ცვლილებაშია. ახალი ტიპის მანქანათა დანერგვა ძირეულ გარდაქმნებს იწვევს წარმოების ტექნიკურ ბაზისში. მათი სისტემატური გამოყენება აუცილებლობით იწვევს მეცნიერებისა და წარმოების მჭიდრო კავშირს, მიმდინარეობს საწარმოო პროცესთა ერთიმეორესაგან იზოლირების ლიკვიდაცია და მათი შერწყმა, ერთიან, სრულ პროცესად. ყოველივე ეს იწვევს არსებით ცვლილებებს თვით წარმოების დარგებში. ზოგიერთი მათგანი უკვე აღარ შეესაბამება მექანიზებული და ავტომატიზებული წარმოების მოთხოვნებს, ხდება მეორეხარისხოვანი და ყარგავს გაბატონებულ მდგომარეობას. აღმოცენდებიან ახალი დარგები, შესაბამისი სპეციალობები და პროცესები. აქედან გამომდინარე, მიმდინარეობს ძალის გადანაწილების მუდმივი პროცესი. სწორედ ეს არის შრომის მონაცვლეობის კანონის მოქმედება სინამდვილეში. მოცემული კანონის თანახმად საწარმოო ძალების განვითარების ტენდენცია იმაში გამოიხატება, რომ: „...ნაწილობრივი ინდივიდი, უბრალო მატარებელი ნაწილობრივი საზოგადოებრივი ფუნქციისა, შეცვალოს ყოველმხრივ განვითარებულმა ინდივიდმა, რომლისთვისაც სხვა-

დასხვა საზოგადოებრივი ფუნქცია წარმოადგენს საქმიანობის ერთიმეორის შემცვლელ სხვადასხვა წესს²⁶.

ზოგიერთი ავტორი ამტკიცებს, რომ თითქოს კ. მარქსს არ აღმოეჩინა შრომის მონაცვლეობის კანონი და აქედან გამომდინარე უარყოფენ ამ კანონის როლსა და მნიშვნელობას პიროვნების განვითარების საქმეში. ასე, მაგალითად, ა. ვ. ანდრეევი და ი. ვ. ტიმოშკოვი, როცა განიხილავენ ა. კ. კურილევის სტატიას «О всестороннем развитии личности при коммунизме» («Вопросы философии» 1961 № 11), სადაც საუბარია კ. მარქსის მიერ აღმოჩენილი შრომის მონაცვლეობის კანონზე — აღნიშნავენ, რომ კ. მარქსს ასეთი კანონი არ დაუდგენია, მან მხოლოდ მიუთითა კაპიტალისტური წარმოებისათვის დამახასიათებელ სამუშაოთა მონაცვლეობაზე²⁷. ამ მოსაზრების საწინააღმდეგოდ ბევრი არგუმენტის მოყვანა შესაძლებელი, მაგრამ ამ შემთხვევაში საკმარისია აღინიშნოს, რომ კ. მარქსმა არა მხოლოდ აღმოაჩინა შრომის მონაცვლეობის კანონი, არამედ უწოდა მას საზოგადოებრივი წარმოების საყოველთაო კანონი²⁸. მანქანური ტექნიკის განვითარების კანონზომიერებათა შესწავლის საფუძველზე კ. მარქსმა დაასაბუთა, რომ მსხვილი მანქანური მრეწველობის პირობებში შრომის მონაცვლეობა და ადამიანის ყოველმხრივი განვითარება ტექნიკური პროგრესის შესაბამის აუცილებლობებს წარმოადგენენ. მსხვილი მრეწველობა მუშაკისაგან არა მხოლოდ შრომითი სახეების მონაცვლეობას ითხოვს, არამედ განაპირობებს მათ შესაძლებლობებსაც. სხვადასხვა საწარმოო ოპერაციების გაერთიანების საფუძველზე მანქანა საზოგადოდ აახლოებს შრომის სხვადასხვა სახეებს და სულ უფრო აფართოებს სხვადასხვა პროფესიათა შერწყმის მეცნიერულ-ტექნიკურ საფუძვლებს.

მსხვილი მანქანური წარმოება, ქმნის პირობებს ადამიანის მოღვაწეობის სფეროს გაფართოებისათვის, და ამასთან ითხოვს შრომითი ფუნქციების მონაცვლეობას და განაპირობებს მუშაკთა საწარმოო ინდივიდუალურ შესაძლებლობათა განვითარებას.

კ. მარქსმა და ფ. ენგელსმა როცა დაახასიათეს შრომის მონაცვლეობის კანონი, როგორც საზოგადოებრივი წარმოების განვითარების ერთ-ერთი ძირითადი პირობა, მიუთითეს შრომის დანაწილების არსებობის

²⁶ კ. მარქსი. კაპიტალი. ტ. 1, თბ., 1954, გვ. 617.

²⁷ Андреев А. В., Тимошков Я. В. Разделение труда и общественные группы при коммунизме. «Вопросы философии», 1962, № 10, с. 42.

²⁸ კ. მარქსი. კაპიტალი. ტ. 1, თბ., 1954, გვ. 616.

აუცილებლობაზეც და მათ ჰარმონიულ მოქმედებაზე კომუნისტური საზოგადოების დროს.

ზოგიერთი მკვლევარი არ ეთანხმება ამ თვალსაზრისს. ისინი შრომის მონაცვლეობისა და საზოგადოებრივი დანაწილების კანონთა შეუთავსებლობას ასაბუთებენ. მათ მიაჩნიათ, რომ რადგანაც სოციალიზმის დროს არსებობს განსხვავება გონებრივ და ფიზიკურ შრომას შორის, ე. ი. არსებობს და მოქმედებს შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების კანონიც.

კომუნიზმის დროს კი ამ განსხვავების გაქრობის საფუძველზე მოიპოვება შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება და იგი აღვივებს დაუთმობს შრომის მონაცვლეობის კანონს. ამ თვალსაზრისის მომხრეთა საერთო შეცდომა, უწინარეს ყოვლისა, ისაა რომ ისინი ადამიანთა საწარმოო საქმიანობაში გონებრივი და ფიზიკური შრომის ორგანულ შერწყმას არ განიხილავენ როგორც შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების გამოვლენის ახალ ფორმას. ასე, მაგალითად, ვ. ელმევეი წერს: შრომის დანაწილება ადამიანებს შორის სულ უფრო ეწინააღმდეგება პიროვნების ყოველმხრივ განვითარებას. პიროვნების განვითარებას ხელს შეუწყობს შრომის მონაცვლეობის კანონი, რომელიც მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსების აზრით, შეცვლის შრომის დანაწილების კანონს²⁹. ამ თვალსაზრისს იზიარებს ვ. კორნიენკო³⁰.

ავტორები, რომლებიც ცდილობენ დაასაბუთონ შრომის დანაწილებისა და მონაცვლეობის კანონთა შეუთავსებლობა, ხშირად ეყრდნობიან მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა დებულებებს. ასე, მაგალითად, მოჰყავთ ენგელსის დებულება „კომუნიზმის პრინციპებიდან“: წარმოების საზოგადოებრივი გაძლიერება არ შეიძლება განხორციელდეს იქნეს დღევანდელთა მსგავსი ადამიანების მიერ, რომელთაგან თითოეული ემორჩილება წარმოების ერთ რომელსავე დარგს, მიჯაჭვულია მასზე, განიცდის ექსპლოატაციას მის მიერ, ავითარებს თავის უნართა მხოლოდ ერთ მხარეს ყველა დანარჩენის ხარჯზე და იცის მთელი წარმოების მხოლოდ ერთი დარგი ან დარგის რომელიმე ნაწილი. უკვე დღევანდელ მრეწველობას სულ უფრო და უფრო ნაკლებ ძალუძს ასეთი ადამიანების გამოყენება, მით უფრო ის მრეწველობა, რომლის გაძლიერება სრულდება ერთად და გეგმაზომიერად მთელი საზოგადოების მიერ გუ-

29 Ельмев В. И. Всестороннее развитие личности предполагает уничтожение разделения труда между людьми, «Вопросы философии», 1962, с. 27.

30 Корниенко В. П. Общественное разделение труда в период перехода к коммунизму, 1963, с. 71.

ლისწმობს ყოველმხრივ განვითარებული ნიკის პატრონ ადამიანებს, რომელთაც შესწევთ უნარი გაერკვნენ წარმოების მთელს სისტემაში. მაშასადამე, შრომის დანაწილება, რომელსაც უკვე დღეს ძირი აქვს გამოთხრილი მანქანის მიერ, და რომელიც აქცევს ერთს გლეხებად, მეორეს—მეწაღედ, მესამეს—ფაბრიკის მუშად, მეოთხეს—ბიურის სპეკულანტად „გაქრება სრულიად“³¹. ეყრდნობიან აგრეთვე ვ. ი. ლენინის შეხედულებას: „...საწარმოო კავშირების საშუალებით, გადავლენ ადამიანთა შრომის შრომის განაწილების მოსპობაზე, ყოველმხრივ განვითარებულ და ყოველმხრივ მომზადებული ადამიანების აღზრდასა, სწავლებასა და მომზადებაზე, ადამიანებისა, რომლებსაც ყველაფრის გაკეთება ეცოდინებათ“³².

ერთი სიტყვით, ავტორები ამ დებულებებზე დაყრდნობით ცდილობენ დაამტკიცონ შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების არარსებობა კომუნიზმის დროს და მისი შეუთავსებლობა შრომის მონაცვლეობასთან. ამ მკვლევართა შეცდომის გნოსეოლოგიური საფუძველი იმაშია, რომ ისინი, უწინარეს ყოვლისა, ბოლომდე ვერ წვდებიან შრომის მონაცვლეობისა და დანაწილების კანონთა არსს, და აქედან გამომდინარე, ერთმანეთში ურევნენ მათი გამოვლენის სხვადასხვა ფორმებს. იმავე დროს, ამ ავტორებს მხედველობიდან რჩებათ ამ საკითხზე მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა საბოლოო დასკვნები და, საერთოდ, კონტექსტის გარეშე მოჰყავთ მათი ცალკეული გამონათქვამები.

შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება და შრომის მონაცვლეობა საზოგადოების განვითარების ორი განსხვავებული, მაგრამ ორგანულად დაკავშირებული მხარეებია. საზოგადოების განვითარების ადრეულ ეტაპზე, სუსტად განვითარებული შრომის საზოგადოებრივ დანაწილებას შრომის მონაცვლეობის პრიმიტიული ხასიათი შეესაბამებოდა. საზოგადოების განვითარების შემდგომ ეტაპზე ანტაგონისტურ საზოგადოებრივ ეკონომიკური ფორმაციის პირობებში მოქმედმა შრომის დანაწილებამ გამოიჩინა შრომის მონაცვლეობის შესაძლებლობა. ეს გარემოება განსაკუთრებით ცხადი გახდა გონებრივი და ფიზიკური შრომის დაპირისპირების შემთხვევაში. მხოლოდ სოციალისტურ საზოგადოებაში, წარმოების საშუალებებზე საზოგადოებრივი საკუთრების დამყარებამ, ყოველგვარი ანტაგონიზმის ლიკვიდაციამ განაპირობა შრომის მონაცვლეობისა და საზოგადოებრივი დანაწილების კანონთა ჰარმონიუ-

31 ფ. ე ნ გ ე ლ ს ი, კომუნიზმის პრინციპები. თბ., 1972, გვ. 22.

32 ვ. ი. ლ ე ნ ი ნ ი, თხზ., ტ. 31, გვ. 42.

ლი მოქმედება. ისინი არათუ გამორიცხავენ, არამედ განაპირობებენ ერთიმეორის არსებობასაც.

შრომის მონაცვლეობა წარმოიშვა ორგანიზებული შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების საფუძველზე — და არის მოღვაწეობის ერთი სახეობიდან მეორეზე გადასვლის გეგმაზომიერი, მიზანშეწონილი პროცესი, რომელიც მიმდინარეობს, როგორც ძირითადი პროფესიების შიგნით, ასევე საზოგადოებრივი მასშტაბით წარმოების ფარგლებს გარეთაც.

რაც შეეხება, მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა დებულებებს იმის თაობაზე, რომ კომუნისტურ საზოგადოებაში არავინ არ იქნება შეზღუდული მოღვაწეობის კონკრეტული სფეროთი და ყველას შეეძლება დახელოვნება-მოღვაწეობა ნებისმიერ სფეროში იმ აზრით უნდა გვესმოდეს, რომ ადამიანები ყოველთვის ფლობენ განსხვავებულ უნარებსა და შესაძლებლობებს და ყოველთვის გამოიყენებენ მათ საწარმოო საქმიანობათა განსხვავებულ სფეროებში.

ტექნიკური პროგრესის შესაბამისად მიმდინარეობს შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების პროცესის ორგანიზაცია და სრულყოფა. არსებითად იცვლება მუშაკთა შრომითი ფუნქციები, ქრებიან ძველი პროფესიები, წარმოიქმნებიან უფრო მაღალი დონის ტექნიკის გამოყენებასთან დაკავშირებული ახალი პროფესიები, ჩნდებიან მატერიალური წარმოების ახალი სფეროები. ყოველივე ეს შესაბამისად იწვევს წარმოების მუშაკთა საწარმოო მომზადების და ზოგადსაგანმანათლებლო დონის ამაღლებას რაც, უწინარეს ყოვლისა, მათი შრომითი ფუნქციების მონაცვლეობაში ჩანს.

ზოგიერთი მკვლევარის აზრით, შრომის მონაცვლეობის კანონი თითქოსდა მხოლოდ ეკონომიკური კანონია და შემოიფარგლება მხოლოდ საზოგადოებრივი წარმოების სფეროთი. შრომის მონაცვლეობის კანონი, — წერს ა. ომაროვი, — ობიექტური ეკონომიკური კანონია, რომელიც საზოგადოებრივი წარმოების მაღალნაყოფიერების და ადამიანის ყოველმხრივი განვითარების უზრუნველყოფის მიზნებისათვის ითხოვს ყოველი მუშაკის მიერ მისი ძირითადი პროფესიისა და აგრეთვე წარმოების გარეთ საქმიანობის მიზანშეწონილ მონაცვლეობას³³. იმის მიუხედავად, რომ ავტორი თვითონ არ ზღუდავს შრომის მონაცვლეობის კანონის მოქმედებას მხოლოდ საზოგადოებრივი წარმოების სფეროთი, მაინც მისი განსაზღვრება საჭიროებს დაზუსტებას. თუ შრო-

მის მონაცვლეობის კანონი, როგორც ამას ა. ომაროვი აღნიშნავს, მხოლოდ ეკონომიკური კანონია, რაც თავისთავად მისი მოქმედების მხოლოდ ზოგად ბუნებაზე მიგვანიშნებს და არ გვიხსნის ამა თუ იმ საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ფორმაციაში მოქმედ შრომის მონაცვლეობის კანონის სპეციფიკურ ხასიათს, მაშინ აზრი ეკარგება სხვადასხვა სოციალურ-ეკონომიკურ პირობებში ამ კანონის გამოვლენის თავისებურების შესახებ მსჯელობას. თავი რომ დავაღწიოთ უზუსტობას და ცალმხრივობას შრომის მონაცვლეობის კანონის განსაზღვრის დროს, ყოველთვის უნდა გვქონდეს მხედველობაში ამ კანონის მარქსისტული დეფინიცია. კ. მარქსი მას უწოდებს: «Всеобщим законом общественного производства, к нормальному осуществлению которого должны быть приспособлены отношения»³⁴. ი. ჩანგლი როცა მსჯელობს შრომის მონაცვლეობის კანონის შესახებ — მართებულად გადმოსცემს მის არსს — „შრომის მონაცვლეობა, როგორც მას მარქსი ახასიათებს, საზოგადოებრივი წარმოების საყოველთაო სოციალურ-ეკონომიკური კანონია. შრომის მონაცვლეობის კანონის შინაარსი გამოხატავს ობიექტურ, უწყვეტ, მარად გაძლიერებად და გაფართოებად კავშირს ერთი მხრივ, წარმოების ტექნიკური ბაზისის რევოლუციურ ცვლილებებსა და მეორე მხრივ, მუშაკთა ფუნქციებისა და შრომის პროცესის საზოგადოებრივ კომბინაციებს შორის»³⁵. შრომის მონაცვლეობის კანონის შესახებ მსჯელობისას აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ ის გარემოება, რომ მისი მოქმედების არსი და მიზანი ის კი არ არის, რომ ადამიანმა განუწყვეტლივ იცვალოს თავისი სამოქმედო ასპარეზი. არამედ შრომითი ფუნქციების მონაცვლეობა უნდა წარიმართოს ადამიანის უნარის და შესაძლებლობათა გათვალისწინებით. უნდა შეიქმნას ხელსაყრელი პირობები რათა, საერთოდ, შესაძლებელი იყოს ასეთი მონაცვლეობა. მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში შრომის მონაცვლეობის კანონი სულ უფრო მეტად იძენს თავის გამოვლენის ახალ ფორმებს, რაც განპირობებულია იმით, რომ ადამიანთა ინტერესები. შესაძლებლობები, გემოვნებანი მრავალფეროვანია და განსხვავებული. აქედან გამომდინარე, რა თქმა უნდა, ვერ დავეთანხმებით იმ ავტორებს, რომლებსაც მიაჩნიათ, რომ კომუნიზმის დროს არ იარსებებენ სპეციალობები და მაშასადამე, შესაძლებლობა იქნება მრეწველობის ერთი დარგიდან ნებისმიერში თავისუფალი მონაცვლეობისა. ზოგიერთები ფიქრობენ, რომ ავტომატიზებული წარმოება იძლევა შესაძლებლობას მუშაკი განსაკუთრე-

³⁴ Маркс К., Энгельс Ф., соч. т. 23, с. 499.

³⁵ Чангли И. И. Труд, М., 1973, с. 274.

ბული შრომისა და ხანგრძლივი მომზადების გარეშე გადავიდეს ერთი სპეციალიზებული მოღვაწეობიდან მეორეზე³⁶. თუ ამ თვალსაზრისზე დავდგებით, მაშინ უნდა ვალიაოთ ისიც, რომ უფრო სრულყოფილი ტექნიკის პირობებში ადამიანი დარჩება არა როგორც შემოქმედი, არამედ ტექნიკურ მოწყობილობათა უბრალო რეგულატორი.

იმ ავტორებს, რომელთაც შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება დაჟავთ მხოლოდ შრომის ვიწრო პროფესიულ დანაწილებამდე, მხედველობიდან რჩებათ შრომის საზოგადოებრივ დანაწილებაში მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციით გამოწვეული არსებითი ცვლილებანი. თუ დავუშვავთ, რომ მომავალში წარმოების ყველა დარგის საწარმოო პროცესთა მართვა ზუსტად დაემთხვევა ერთმანეთს (რაც შეუძლებელია, რადგანაც ასეთი მოსაზრება არ ითვალისწინებს ტექნიკური პროგრესის საფუძველზე სულ უფრო ახალი მანქანებისა და მოწყობილობების შექმნის განუწყვეტელ პროცესს, რომელთა მართვა შესაბამისად ყოველთვის სპეციფიკურ ცოდნას გულისხმობს), მაშინ აქედან გამომდინარე, ავტომატური წარმოების პირობებში მუშაკთა საქმიანობაც დაკარგავს მრავალფეროვან სახეს და ერთი დარგიდან მეორეში გადასვლასაც არავითარი აუცილებელი ხასიათი და მნიშვნელობა არ ექნება. ასეთ შემთხვევაში, ადამიანი, ყოველმხრივ განვითარების თვალსაზრისით შრომის მონაცვლეობის კაონიც დაკარგავს თავის მნიშვნელობას და მის მოქმედებას არავითარი აზრი არ ექნება. ძველ პროფესიათა გაქრობა, შესაბამისად მუშაკთა მორ ახალი პროფესიების შეთავსება, მათი ფუნქციების რაციონალური ზონაცვლეობა წარმოების ერთი დარგიდან მეორეში—ასეთია სოციალისტური შრომის მონაცვლეობის კანონის მოქმედების თანმხლები მოვლენები.

განსხვავებულ სოცალურ-ეკონომიკურ პირობებში შრომის მონაცვლეობის კანონის გამოვლენას სპეციფიკურობა ახასიათებს. შრომის მონაცვლეობის კანონის მოქმედებას კაპიტალისტურ ქვეყნებში შესაბამისად თან სდევს მუშათა ზმდგომი დამონება და უმუშევართა რიცხვის ზრდა. „მანქანა, — წერს კ. მარქსი, — მოქმედებს... როგორც დაუძლეველი კონკურენტი, რომელიც მუდამ მზად არის დაქირავებული მუშა „ზედმეტი“ გახადოს“³⁷.

უმუშევართა რიცხვის ზრდა კაპიტალისტურ სამყაროში განპირობებულია ავტომატიზაციის სწრაფი განვითარებით. წლების განმავლო-

³⁶ Капдалов Д. П., Сунмекко Е. И. Актуальные проблемы социологии труда, М., 1974, с. 39.

³⁷ კ. მარქსი. კაპიტალი, ტ. 1, თბ., №54. გვ. 551.

ბაში მუშათა მიერ დაგროვილი ცოდნა და გამოცდილება აღარ შეესაბამება თანამედროვე წარმოების მოთხოვნებს და ხდება გამოუყენებელი. ახალ პროფესიათა და სპეციალობათა შეძენა კი მთელ რიგ ჭინააღმდეგობებთანაა დაკავშირებული. კ. მარქსი როცა ახასიათებდა შრომის მოხაצვლეობის კანონის მოქმედებას კაპიტალისტურ სამყაროში, წერდა: „მეორე მხრივ, იგი (მსხვილი მრეწველობა—კ. კ.) თავისი კაპიტალისტური ფორმით კვლავ აღადგენს შრომის ძველ დანაწილებას მისი სხვადასხვა გაქვავებული სპეციალობით. ჩვენ უკვე დავინახეთ, თუ როგორ სპობს ეს აბსოლუტური ჭინააღმდეგობა მუშის მდგომარეობის ყოველნაირ სიმშვიდეს, სიმყარეს და უზრუნველყოფილობას, მუდამ ემუქრება მას შრომის საშუალებებთან ერთად საარსებო საშუალებანიც ხელიდან გამოსტაცოს და მის ნაწილობრივ ფუნქციასთან ერთად თვით იგიც ზედმეტი გახადოს“³⁸. როგორც ვხედავთ, შრომის მონაცვლეობის კანონის მოქმედებას აბსოლუტურად საწინააღმდეგო სოციალური შედეგი მოაქვს კაპიტალისტური სამყაროსათვის. სწორედ ეს გარღობა ჰქონდა მხედველობაში ვ. ი. ლენინს როდესაც წერდა, რომ „მსხვილი მანქანური ინდუსტრიის განვითარება არ შეიძლება სხვანაირად ხდებოდეს, თუ არა ნახტომებით, აყვავებისა და კრიზისების პერიოდების დროდადრო შენაცვლებით. ფაბრიკის ეს ნახტომებრივი ზრდა უაღრესად აძლიერებს წვრილ მწარმოებელთა გაჩანაგებას, ფაბრიკასთან მსობრივად იზიდავს მუშებს სამრეწველო ციებცხელების ხანაში, ხან გაიეთ გამოჰყრის მათ. მსხვილი მანქანური ინდუსტრიის არსებობისა და განვითარების პირობად ხდება უმუშევართა და ყოველგვარ სამუშაო მაძიებელთა უზარმაზარი სარეზერვო არმიის შექმნა“³⁹.

სოციალისტურ საზოგადოებაში შრომის მონაცვლეობის კანონის გეგმაზომიერი მოქმედება, უწინარეს ყოვლისა ვიწრო პროფესიათა და სპეციალობათა შეზღუდვას იწვევს. შესაბამისად ყოველგვარი პირობები იქმნება ფართო პროფილის მუშაკთა შეოქმედებითი შრომისათვის, რაც თავისთავად ერთ-ერთი აუცილებელი წანამძღვარია ყოველმხრივ განვითარებული ადამიანის ფორმირებისათვის.

სოციალისტური საზოგადოების პირობებში შრომის მონაცვლეობის კანონის მოქმედებას გააჩნია რიგი თავისებურებები:

1. შრომის მონაცვლეობა ღებულობს გამოვლენის სულ ახალ ფორმებს, რაც, უწინარეს ყოვლისა, ტექნიკური პროგრესითა და წარმოების მუშაკთა ინდივიდუალური შესაძლებლობებითაა განპირობებული;

³⁸ კ. მარქსი, კაპიტალი, ტ. 1, გვ. 615-616.

³⁹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 3, გვ. 646.

2. ტექნიკური პროგრესის შედეგად სულ უფრო ფართოვდება სხვადასხვა პროფესიათა დაახლოების მეცნიერულ-ტექნიკური საფუძვლები;

3. მიმდინარეობს ფიზიკური და გონებრივი შრომის მუშაკთა დამოკიდებულების არსებითი ცვლილებები;

4. შრომის მონაცვლეობის პირობებში წარმოების მუშაკი ძირითადად ისეთ შრომით ფუნქციებს ასრულებს, რომელშიც ორგანულადაა შერწყმული გონებრივი და ფიზიკური შრომის ელემენტები.

ყველა პირობა შრომის მონაცვლეობის კანონის არსებობისა და მისი გეგმაზომიერი მოქმედებისა შეიძლება შემდეგნაირად დავაჯგუფოთ:

1. წარმოების საშუალებებზე საზოგადოებრივი საკუთრების დამკვიდრება;

2. კაპიტალისტური წყობილებისათვის დამახასიათებელი ძველი, შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების სისტემის დამსხვრევა და სოციალისტური შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების შემდგომი სრულყოფა;

3. ტექნიკური პროგრესით გამოწვეული წარმოების ტექნოლოგიურ პროცესთა დაფუძნება საერთო, ზოგად პრინციპზე;

4. პროფესიათა შეთავსება;

5. წარმოების მუშაკთა სპეციალურ-ტექნიკური და ზოგადსაგანმანათლებლო დონის ამაღლება.

ამრიგად: შრომის მონაცვლეობის კანონი შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების საფუძველზე აღმოცენებული, საყოველთაო, ობიექტური სოციალურ-ეკონომიკური კანონია, რომლის მოქმედება განპირობებულია მარად განვითარებადი წარმოების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზითა და შრომითი ფუნქციის შესრულების პროცესში თვით ადამიანში მიმდინარე მრავალფეროვანი ფსიქოლოგიურ და ფიზიოლოგიურ პროცესთა თავისებურებებით. იგი არის მუშაკის პროფესიული მომზადებისა და ზოგადსაგანმანათლებლო დონის დიალექტიკური ერთიანობის გამოხატულება. შრომის საზოგადოებრივი დანაწილებისა და შრომის მონაცვლეობის კანონები სოციალისტური საზოგადოებრივი წარმოების დიდმნიშვნელოვანი სოციალურ-ეკონომიკური კანონებია. მათ მოქმედებას ჰარმონიული ხასიათი აქვს და წარმოადგენენ საზოგადოებრივი შრომის ერთიანი პროცესის ორ მხარეს. რამდენადაც შრომის მონაცვლეობის კანონის მოქმედების ობიექტური საფუძველი შრომის საზოგადოებრივი დანაწილებაა, ამდენად მცდარია იმ ავტორთა შეხედულება, რომელთა

მიხედვით მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსები თითქოსდა ერთმანეთს უპირისპირებდნენ ამ კანონთა მოქმედებას.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში მექანიზებულ და ავტომატიზებულ წარმოებაში სულ უფრო ფართოვდება ადამიანთა შრომითი მოღვაწეობის სფერო, იქმნება რეალური პირობები ცალკეულ ინდივიდთა უნარისა და შესაძლებლობათა მთელი სისრულით გამოყენებისათვის. როგორც საზოგადოების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე, ასევე სრული კომუნისტური საზოგადოების დროსაც იარსებებენ ერთიმეორისაგან თავისი სირთულის ხარისხით, მიმზიდველობით, შინაარსით და ა. შ. განსხვავებული საწარმოო და საზოგადოებრივი ფუნქციები. ამდენად, ყოველთვის იქნება შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება, როგორც ადამიანთა მოღვაწეობის სახეთა მრავალფეროვნების გამოხატულება. ხოლო შრომის მონაცვლეობის კანონი კი, როგორც მათი დაახლოების მატერიალური საფუძველი, იძლევა იმის სრულ შესაძლებლობას, რომ ყოველი ადამიანი ასრულებდეს იმ სამუშაოს, რომელიც შეესაბამება მის უნარსა და სულიერ მოთხოვნილებას.

დასკვნა

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია შრომის შინაარსის არსებითი ცვლილების მატერიალური საფუძველია. მის შესწავლას უდიდესი თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს საზოგადოების სოციალური პროგრესის პირობების დადგენა-გათვალისწინებისათვის.

სოციალიზმის დროს მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია განაპირობებს ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებითი განსხვავების დაძლევისა და ადამიანთა საწარმოო საქმიანობაში მათი ორგანული შერწყმის განუწყვეტელ პროცესად მიმდინარეობას. ადამიანთა საწარმოო საქმიანობაში გარკვეული პროპორციით ყოველთვის მონაწილეობდა როგორც ფიზიკური, ასევე გონებრივი შრომაც, მაგრამ თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია არის მატერიალური საფუძველი, ფიზიკური და გონებრივი შრომის თვისებრივად ახალი ერთიანობისა, როდესაც მუშაკის როლი და ადგილი წარმოებაში განისაზღვრება არა იმდენად ფიზიკური მონაცემებით, არამედ მისი გონებრივი შესაძლებლობებით.

მეცნიერულ-ტექნიკურმა პროგრესმა ადამიანის გონება გაათავისუფლა ერთფეროვანი, მექანიკური გონებრივი ოპერაციების შესრულებისაგან, შინაარსობრივად შეცვალა გონებრივი შრომის ხასიათი და ახალი ამოცანები დაუსახა მას. გონებრივი შრომის ხასიათის თვისებრივი ცვლილება და ფიზიკური შრომის ინტელექტუალიზაცია განაპირობებს ადამიანთა საწარმოო საქმიანობაში მათ ორგანულ შერწყმას. მეცნიერების უშუალო საწარმოო ძალად გადაქცევის პირობებში, გონებრივი შრომის მუშაკები უშუალოდ მონაწილეობენ მატერიალური წარმოების პროცესში, ხოლო მატერიალური პროდუქტის უშუალო მწარმოებელ მუშაკებს მოეთხოვებათ რთული საწარმოო-ტექნოლოგიური პროცესების მართვა, მათი კონტროლი და, საერთოდ, წარმოების განვითარების ზოგადი პრინციპების საფუძვლიანი ცოდნა.

მუშაკთა საწარმოო საქმიანობაში ფიზიკური და გონებრივი შრომის ორგანულ შერწყმასთან ერთად პარალელურად მიმდინარეობს მშრომელთა კულტურულ-ტექნიკური დონის განუწყვეტელი ზრდა, რაც სოციალისტური საზოგადოების დამახასიათებელი კანონზომიერებაა. ეს ორი პროცესი დიალექტიკურ ერთიანობაშია და მათი პარმონიული ერთობლივი მოქმედება არის მუშათა და ინჟინერ-ტექნიკოსთა შრომის დაახლოების აუცილებელი პირობა. მექანიზებული და ავტომატიზებული წარმოების მუშაკთა საწარმოო საქმიანობაში ფიზიკური და გონებრივი შრომის ორგანულად შეერთების საფუძველზე მიმდინარეობს მათ შემოქმედებაში აღმსრულებლობითი და საკონტროლო-მმართველობითი ფუნქციების პარმონიული შერწყმა.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში წარმოების მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის საფუძველზე არსებითად იცვლება წარმოების მუშაკთა ფუნქციები. ეს უწინარეს ყოვლისა განპირობებულია მექანიზებული და ავტომატიზებული წარმოების თანამედროვე ტექნოლოგიური პროცესების მართვის აუცილებლობით, რაც მუშაკისაგან მოითხოვს დიდ დაკვირვებას, ყურადღებას და ოპერატიულად მოქმედების უნარს. ავტომატიზებული წარმოების პირობებში მუშაკს უნდა შეეძლოს წარმოების არა მხოლოდ რომელიმე კონკრეტული ამოცანის განხორციელება, არამედ მთლიანი საწარმოო პროცესის მსვლელობების საფუძველიანად დაუფლება. ნათლად უნდა ჰქონდეს გაცნობიერებული წარმოების მიზანი და მისი საბოლოო შედეგი.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში ვიწრო—პროფესიული შრომის დანაწილების დაძლევისათვის და შესაბამისად მუშათა შრომითი ფუნქციების რაციონალური მონაცვლეობისათვის უდიდესი მნიშვნელობა აქვს მშრომელთა კულტურულ-ტექნიკური დონის განუწყვეტელ ამაღლებას, საწარმოო პროფესიისა და საზოგადოებრივი საქმიანობის შერწყმას. მათ აქტიურ მონაწილეობას ტექნიკურ შემოქმედებაში, რომლის ძირითადი ფორმები გამომგონებლობა და რაციონალიზატორობაა.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში შრომის შინაარსის ცვლილების დღევანდელი დონისა და მისი განვითარების პერსპექტივების გათვალისწინების საფუძველზე შესაძლებელია ჩამოვყალიბოთ შემდეგი თეორიული დასკვნები:

1. შრომის შინაარსის არსებითი ცვლილება ძირითადად მიმდინარეობს ფიზიკური და გონებრივი შრომის შინაარსის ცვლილების საფუ-

ძველზე. ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებითი განსხვავების დაძლევა სრულიადაც არ ნიშნავს ფიზიკური შრომის დაყენას გონებრივზე, ან პირიქით, მართალია, ავტომატიზებული წარმოების პირობებში სულ უფრო კლებულობს ფიზიკური ენერგიის ხარჯვის აუცილებლობა, მაგრამ ეს გარემოება არ გამოირიცხავს ფიზიკური შრომის საჭიროების აუცილებლობას კომუნიზმის დროს;

2. ავტომატიზებული წარმოების განვითარების დღევანდელი დონე და მისი შემდგომი განვითარების პერსპექტივები ცხადყოფენ შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების შემდგომი სრულყოფის საჭიროებას და მისი არსებობის აუცილებლობას. კომუნისტური საზოგადოების დროს შრომის საზოგადოებრივი დანაწილებისა და შრომის მონაცვლეობის კანონები საზოგადოებრივი წარმოების სოციალურ-ეკონომიკური კანონებია. შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება, შრომის მონაცვლეობის კანონის მოქმედების ობიექტური საფუძველია. ისინი ერთიმეორისაგან დამოუკიდებლად არ არსებობენ, მათ მოქმედებას პარმონიული ხასიათი აქვს და წარმოადგენენ საზოგადოებრივი შრომის ერთიანი პროცესის ორ მხარეს. ისევე როგორც საზოგადოების განვითარების დღევანდელ ეტაპზე, ასევე კომუნიზმის დროსაც იარსებებენ ერთიმეორისაგან თვისებრივად განსხვავებულ ადამიანთა საწარმოო და საზოგადოებრივი ფუნქციები. აქედან გამომდინარე, ყოველთვის იარსებებს შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება, როგორც ადამიანთა მოღვაწეობის სახეთა მრავალფეროვნების გამოხატულება, ხოლო შრომის მონაცვლეობის კანონი, როგორც მათი დაახლოების მატერიალური საფუძველი, იძლევა შესაძლებლობას, რომ ყველა ასრულებდეს იმ სამუშაოს, რომელიც მათ ნიჭსა და უნარს შეესაბამება;

3. მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში ქრებიან არა-ავტომატიზებულ შრომასთან დაკავშირებული ძველი პროფესიები და შესაბამისად აღმოცენდებიან ფართო პროფილის ახალი პროფესიები, რომელთა შესრულება შემოქმედებით გონებრივ შრომასა და შრომითი ფუნქციების რაციონალურ სინთეზთანაა დაკავშირებული. ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებითი განსხვავების დაძლევის პროცესში მათი ორგანული შერწყმა და შრომითი ფუნქციების მონაცვლეობა ორი ურთიერთთანმზღვრები მოვლენებია. ფიზიკური და გონებრივი შრომის ორგანული შერწყმის საფუძველი შრომის მონაცვლეობაა, რის გარეშეც შრომის მონაცვლეობის კანონის მოქმედებას აზრი ეკარგება. ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებითი განსხვავების დაძლევის პირობა საწარმოო ძალთა შემდგომი განვითარებაა. რაც თავისთავად პირდაპირ

კავშირშია წარმოების მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის გავლენით შრომის შინაარსის არსებით ცვლილებასთან მეცნიერულ-ტექნიკურ რევოლუციის პირობებში.

სოციალისტური საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი კანონზომიერი მოვლენაა მშრომელთა კულტურულ-ტექნიკური დონის განუწყვეტელი ზრდა. გონებრივ და ფიზიკურ შრომას შორის არსებითი განსხვავების წარმატებით დაძლევისათვის აუცილებელია მუშათა როგორც ზოგადსაგანმანათლებლო, ასევე პროფესიულ-ტექნიკური განათლების დონის ამაღლება. მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციით გამოწვეული რთული საწარმოო ტექნოლოგიური პროცესები არსებით გავლენას ახდენენ მუშათა პროფესიებზე. მათ მოეთხოვებათ ტექნიკის სიახლეების, საწარმოო ტექნოლოგიური პროცესების, წარმოების განვითარების ზოგადი პრინციპების საფუძვლიანი ცოდნა. მეორე მხრივ, მუშათა ზოგადსაგანმანათლებლო და სპეციფიკური მომზადების გარეშე მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესის კანონზომიერი დაჩქარება შეუძლებელია. მექანიზებული და ავტომატიზებული წარმოების პირობებში, მუშაკთა ყოველი ახალი, უფრო რთული სამუშაო ფუნქციის შესრულება ითხოვს უფრო ახალ, სრულყოფილ ცოდნას, გამოცდილებას, რომელიც აღმოცენდება და ვითარდება უკვე არსებული ცოდნისა და უნარის საფუძველზე. ამიტომაც, რომ მუშათა კულტურულ-ტექნიკური დონის ამაღლებას განუწყვეტელი ხასიათი აქვს. მხოლოდ იმ საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ფორმაციას აქვს უპირატესობა, რომელიც უფრო მეტად უზრუნველყოფს ამ მნიშვნელოვანი სოციალური მოვლენის განხორციელების პირობებსა და შესაძლებლობებს:

4. შრომის შინაარსის არსებითი ცვლილება თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის უმნიშვნელოვანესი სოციალური შედეგია. მეცნიერებისა და ტექნიკის მზარდი განვითარებისა და მათი სულ უფრო დაახლოების პირობებში მთელი სიმწვავეთ დგება საკითხი ადამიანის როლისა და ადგილის შესახებ თანამედროვე ავტომატიზებულ წარმოებაში. ასეთ პირობებში აუცილებელია დროულად წარიმართოს მეცნიერული კვლევა შრომის შინაარსის ცვლილების ძირითადი მიმართულებების დადგენისათვის. თანამედროვე ავტომატიზებული წარმოების მუშაკის კვალიფიკაციის დონის ამაღლება, მისი მომზადება წარმოებისათვის, სწორედ შრომის შინაარსის შეცვლის ძირითადი მიმართულებების გათვალისწინებით უნდა მიმდინარეობდეს. რაც, უწინარეს ყოვლისა, გულისხმობს მუშაკთა საწარმოო საქმიანობაში გონებრივი ოპერაციების წინ წამოწევას და ამის საფუძველზე აღმასრულებელ და სა-

კონტროლ-მმართველობით სამუშაოებს შორის სოციალურ-ეკონომიკური განსხვავების წაშლას. მხოლოდ შრომის შინაარსის ცვლილების ძირითადი მიმართულების დადგენის საფუძველზე შესაძლებელი ფიზიკური და გონებრივი შრომის დაახლოების პროცესთა პირობების შემდგომი ანალიზი;

5. მექანიზებული და ავტომატიზებული წარმოების მუშაკთა საწარმოო საქმიანობაში მონაწილეობას ღებულობს ერთ ნაკადად შერწყმული, როგორც ფიზიკური, ასევე გონებრივი შრომაც. ფიზიკური და გონებრივი შრომის ელემენტების ორგანული შერწყმა მათ შორის არსებითი განსხვავების დაძლევის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ობიექტური პირობაა. ფიზიკური შრომის ინტელექტუალიზაციისა და გონებრივი შრომის შემდგომი სრულყოფის მიუხედავად მათ შორის დარჩება სუბსტანციალური განსხვავება, როგორც შრომის ორ სხვადასხვა სახეს შორის, იმისდა მიუხედავად დანაწილებულხი არიან ისინი სხვადასხვა ადამიანებს შორის, თუ ორგანულად არიან შერწყმული ერთსა და იმავე ადამიანში. აქედან გამომდინარე, როდესაც ადამიანთა საწარმოო საქმიანობაში ფიზიკური და გონებრივი შრომის ორგანულ შერწყმაზე ვმსჯელობთ, აუცილებლად გასათვალისწინებელია კვლევის დროს როგორც გონებრივი შრომის, ასევე ფიზიკური შრომის სპეციფიკური ხასიათი და თავისებურებანი.

6. ყოველგვარ წარმოებას მხოლოდ მაშინ აქვს სოციალურ-ეკონომიკური ეფექტი, როდესაც მასში დანერგილი ტექნიკის მოთხოვნილებებსა და წარმოების მუშაკთა შესაძლებლობებს შორის სრული პარამონიაა. შრომის პროცესი ყოველთვის უნდა განიხილებოდეს საწარმოო-ტექნოლოგიურ პროცესთა თავისებურებებისა და წარმოების მუშაკთა შესაძლებლობათა გათვალისწინებით. წარმოებაში ყოველი ახალი ტექნიკის დანერგვის შემთხვევაში საჭიროა განისაზღვროს მისი არა მხოლოდ ეკონომიკური ეფექტი, არამედ სოციალური შედეგიც, როგორიცაა ფიზიკური და გონებრივი შრომის მიმართების ცვლილება, შრომის პირობების გაუმჯობესება, თითოეული მუშაკის კვალიფიკაციის ამაღლება და ა. შ. ეს გარემოება აუცილებელი პირობაა მუშათა წარმატებით მონაწილეობისათვის წარმოების მართვა-ორგანიზაციაში და, საერთოდ, შრომითი კოლექტივების სოციალურ ცხოვრებაში.

ამრიგად, მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია მატერიალური საფუძველია შრომის შინაარსის არსებითი ცვლილებისა; მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში საწარმოო ძალთა სულ უფრო განვითარების საფუძველზე წარმოების ავტომატიზაცია და კომპლექსური მე-

ქანიზაცია იწვევს როგორც ფიზიკური შრომის ინტელექტუალიზაციას, ასევე გონებრივი შრომის შემდგომ განვითარებას. აქედან გამომდინარე, მიმდინარეობს მშრომელთა კულტურულ-ტექნიკური დონის განუწყვეტელი ამაღლება, მათი ზოგადხანმანათლებლო დონისა და სპეციალურ-ტექნიკური მომზადების სრულყოფა. ეს პროცესი კი თავისთავად ობიექტური საფუძველია შრომის საზოგადოებრივი დანაწილებისა და შრომის მონაცვლეობის კანონთა შემდგომი სრულყოფისა და ჰარმონიული მოქმედებისათვის.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

შესავალი	3
თ ა ვ ი 1. მეცნიერულ-ტექნიკური რეეოლუცია და შრომის შინაარსის არსებითი ცვლილებების ძირითადი ტენდენციები	8
1. სოციალისტური შრომის შინაარსი მეცნიერულ-ტექნიკური რეეოლუციის პირობებში	8
2. ფიზიკურ და გონებრივ შრომას შორის არსებითი განსხვავების დაძლევა და მათი ორგანული შერწყმა ადამიანთა საწარმოო საქმიანობაში	18
3. მუშათა კულტურულ-ტექნიკური დონის ამაღლების თავისებურებანი სოციალისტური საზოგადოების პირობებში	27
თ ა ე ი 11. შრომის საზოგადოებრივი დანაწილებისა და შრომის მონაცულობის მიმართების საკითხისათვის	38
1. მეცნიერულ-ტექნიკური რეეოლუცია და შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების მომავალი	38
2. შრომის საზოგადოებრივი დანაწილებისა და შრომის მონაცულობის კანონის პარამონიული მოქმედება კომუნისტური საზოგადოების პირობებში	52
დასკვნა	67

რედაქტორი ე. მესხი
მხატვარი ზ. აფანასიევი
მხატვრული რედაქტორი კ. ტუხაშვილი
ტექნიკური რედაქტორი ე. ციხელაშვილი
კორექტორი ნ. ბაჭუაშვილი
გამომშვები დ. იაშანიძე

ს. ბ. 5556

გადაეცა წარმოებას 06.03.87. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 02.06.87.
უე 01337, საბეჭდო ქაღალდი № 1 60×84¹/₁₆. გარნიტური ენა. ბეჭდვის ხერხი
ქალაღი. პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 4,42, პირ. სალ.-გატ. 4,77, საალრ.-საგამომც. თაბახი
4,07. ტირაჟი 1000 შეკე. № 404
ფასი 20 კაპ

გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“
თბილისი, მარჯანიშვილის ა.